

Nuori rikoksentekijä ja viranomaiskäytännöt Oulun kihlakunnan alueella
vuosina 2004–2005

Marjut Hanhela
Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Tutkielma
Syksy 2006

Sisälllys

TIIVISTELMÄ	
SISÄLLYS	I
LYHENTEET	IV
LÄHTEET	V
KUVIOT	III
1. JOHDANTO	1
1.1. JOHDATUS AIHEESEEN	1
1.2. TUTKIMUSAINEISTO JA –MENETELMÄT	4
2. NUORISORIKOSOIKEUS	6
2.1. NUORISORIKOSOIKEUDEN HISTORIA JA KEHITYS	6
2.2. LAPSEN OIKEUKSIA KOSKEVA YLEISSOPIMUS	10
2.3. LAPSEN JA NUOREN ERITYISKOHTELU RIKOSLAINSÄÄDÄNNÖSSÄ	11
2.4. RANKAISEMATTOMUUS VAI RIKOSOIKEUDELLINEN VASTUU?	12
2.4.1. Alle 15-vuotiaat	14
2.4.2. 15 - 17-vuotiaat	15
2.4.3. 18 - 20-vuotiaat	16
2.5. SUUNNITELTUA LAINRIKKOMISTA VAI SUUNNITTELEMATONTA SEIKKAILUA?	16
2.6. NUORTEN TEKEMÄT RIKOKSET, NIIDEN MÄÄRÄ JA LAATU	19
2.6.1. Nuorten tekemät rikokset Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005	19
3. POLIISIN SUORITTAMA ESITUTKINTA	23
3.1. KANSAINVÄLINEN JA KANSALLINEN SÄÄNTELY	23
3.2. ESITUTKINNAN ERITYISPIIRTEET JA LAPSEN KOHTELU	25
3.2.1. Ilmoitusvelvollisuus huoltajalle ja sosiaaliviranomaiselle	26
3.2.1.1 Lastensuojeluilmoitukset Oulun kihlakunnan alueella	27
3.2.2. Ilmoitusvelvollisuus syyttäjälle	27
3.2.3. Henkilötutkinnan tilaaminen	28
3.2.3.1. Henkilötutkinnan tilaaminen ja määrät Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005	29
3.4. ALAIKÄISEN RIKOKSESTA EPÄILLYN KUULEMINEN, PUHUTTELU JA KUULUSTELU	30
3.4.1. Kuulusteludistajan välttämättömyys	31
3.4.2. Huoltajalle varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa	31
3.4.2.1. Huoltajien läsnäolo kuulusteluissa Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005	32
3.4.3. Sosiaalilautakunnalle varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa	33
3.4.4. Kuultavan suostumus sovitteluun	34
3.5. PAKKOKEINOJEN KANSALLINEN JA KANSAINVÄLINEN SÄÄNTELY	34
3.5.1. Vapauteen kohdistuvat pakkokeinot	36
3.5.1.1. Nouto esitutkintaan	37
3.5.1.2. Kiinniottaminen	37
3.5.1.3. Pidättäminen	38
3.5.1.4. Vangitseminen	40
3.5.1.5. Matkustuskieltoon määrääminen	41
3.5.2. Oulun kihlakunnan alueella nuorten henkilöön ja vapauteen kohdistuneet pakkokeinot vuosina 2004 - 2005	42
3.6. RANGAISTUSVAATIMUSILMOITUS JA RIKESAKKO	44
3.7. TOIMENPITEISTÄ LUOPUMINEN	46
4. SYYTTÄJÄN TOIMENPITEET ALAIKÄISEN RIKOKSESTA EPÄILLYN KOHDALLA	48
4.1. LAINSÄÄDÄNTÖ	48
4.2. SYYTTÄJÄN SYYTEHARKINTA	49
4.3. SYYTTÄMÄTTÄ JÄTTÄMINEN	50
4.3.1. Syyttämättä jättäminen prosessuaalisella perusteella	50
4.3.2. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen	51
4.3.2.1. Vähäisyysperuste	51
4.3.2.2. Nuoruusperuste	52
4.3.2.3. Kohtuusperuste	53
4.3.2.4. Konkurrenssi-peruste	55

4.3.3. Suullinen huomautus.....	56
4.3.4. Syyttämättä jättäminen Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005	56
4.4. RANGAISTUSMÄÄRÄYSMENETTELY	57
4.5. SYYTTEEN VIREILLEPANO	58
4.6. PUHUTTELUJÄRJESTELMÄ HUUMAUSAINEEEN KÄYTTÖRIKOKSISSA	58
4.6.1. Puhuttelujärjestelmä Oulun kihlakunnan alueella.....	60
5. ALAIKÄISEN RIKOKSESTA EPÄILLYN KÄSITTELY TUOMIOISTUIMESSA.....	61
5.1. KANSALLINEN JA KANSAINVÄLINEN SÄÄNTELY	61
5.2. NUORISOPROSESSI	62
5.3. TUOMITSEMATTA JÄTTÄMINEN.....	62
5.3.1. Vähäisyysperuste.....	63
5.3.2. Nuoruusperuste	64
5.3.3. Poikkeuksellisuusperuste	64
5.3.4. Kohtuusperuste.....	65
5.3.5. Konkurrenssiperuste.....	65
5.4. TUOMIOISTUIMEN TOIMINTAA RAJOITTAVAT MÄÄRÄAJAT	66
5.5. AVUSTAMINEN	67
5.6. PUHEVALTA.....	68
5.7. JULKISUUS.....	68
5.8. LÄSNÄOLO OIKEUDENKÄYNNISSÄ	68
5.8.1. Vastaajan ja huoltajien läsnäolo Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005	70
6. NUORI HENKILÖ JA NUORI RIKOKSENTEKIJÄ SOSIAALITOIMEN JA KRIMINAALIHUOLTOLAITOKSEN ASIAKKAANA	72
6.1. LAINSÄÄDÄNTÖ.....	72
6.2. SOSIAALIVIRANOMAISTEN TURVAAMA LAPSEN ETU.....	74
6.3. SOSIAALIVIRANOMAISTEN INTERVENTIOT	76
6.4. SOSIAALIVIRANOMAISTEN LAKISÄÄTEISET VELVOLLISUUDET	77
6.4.1. Esitutkintaedustus.....	77
6.4.1.1. Esitutkintaedustus Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005	77
6.4.2. Tuomioistuinedustus	78
6.4.2.1. Tuomioistuinedustus Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005.....	79
6.4.3. Valvonta.....	79
6.4.4. Avohuollon tukitoimenpiteet.....	81
6.4.4.1. Avohuollon tukitoimenpiteet Oulussa vuosina 2004 - 2005.....	81
6.4.5. Huostaanoton edellytykset ja huostaanottojen määrät	82
6.4.5.1. Huostaanottojen määrät Oulussa vuosina 2004 - 2005	83
6.5. SJOITETUT LAPSET JA NUORET	83
6.5.1. Sijoitetut lapset ja nuoret Oulussa vuosina 2004 - 2005.....	84
6.6. HENKILÖTUTKINNAN LAATIMINEN	84
7. ALAIKÄISTEN TEKEMIEN RIKOSTEN SOVITTELU	88
7.1. LAINSÄÄDÄNTÖ.....	88
7.2. SOVITTELUN TARKOITUS JA LÄHTÖKOHDAT	89
7.2.1. Sovitellut nuorten jutut Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005	91
8. RIKOSTEN SEURAAMUKSET RANGAISTUSTEN OHELLA.....	92
8.1. VAHINGONKORVAUSVELVOLLISUUS	92
8.1.1. Alaikäisille tuomitut vahingonkorvaukset Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005	93
8.2. RIKOSREKISTERIMERKINTÄ	94
8.3. EPÄVIRALLISET SEURAAMUKSET	95
9. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	97
NUORTEN RIKOSPROSESSIN SEURANTALOMAKE	102
POLIISI.....	102
SYYTTÄJÄ	102
TUOMIOISTUIN.....	102

Kuviot

<i>Kuvio 1: 15 - 17-vuotiaiden tekemät rikokset Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 – 2005. Lähde: Tilastokeskus 2006, oikeus- ja rikostilastot Oulun kihlakunnan alueella.....</i>	<i>20</i>
<i>Kuvio 2: 18 - 20-vuotiaiden tekemät rikokset Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 – 2005. Lähde: Tilastokeskus 2006, oikeus- ja rikostilastot Oulun kihlakunnan alueella.....</i>	<i>20</i>
<i>Kuvio 3: Alaikäisten rikoksesta epäiltyjen rikosnimikkeiden lukumäärä Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005.....</i>	<i>21</i>
<i>Kuvio 4: Alaikäisten rikoksesta epäiltyjen rikoskumppaneiden lukumäärä Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005.....</i>	<i>22</i>
<i>Kuvio 5: Huoltajien edustus esitutkinnassa Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005.....</i>	<i>33</i>
<i>Kuvio 6: Henkilöön ja vapauteen kohdistuneet pakkokeinot ikäryhmässä 15 – 17-vuotiaat Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005. Lähde: Oulun kihlakunnan poliisilaitos 2006.....</i>	<i>43</i>
<i>Kuvio 7: Henkilöön ja vapauteen kohdistuneet pakkokeinot ikäryhmässä 18 – 20-vuotiaat Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005. Lähde: Oulun kihlakunnan poliisilaitos 2006.....</i>	<i>43</i>
<i>Kuvio 8: Alaikäisen vastaajan läsnäolo Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005.....</i>	<i>70</i>
<i>Kuvio 9: Alaikäisen vastaajan huoltajan läsnäolo Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005.....</i>	<i>71</i>
<i>Kuvio 10: Sosiaaliviranomaisten läsnäolo esitutkinnassa Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005.....</i>	<i>78</i>
<i>Kuvio 11: Sosiaaliviranomaisten läsnäolo Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005.....</i>	<i>79</i>
<i>Kuvio 12: Oulun käräjäoikeudessa alaikäisille tuomituille määrättyt vahingonkorvaukset vuosina 2004 - 2005.....</i>	<i>94</i>

Liitteet

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus SopS 18-19/90
EPA	Asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 17.6.1988/575
ETL	Esitutkintalaki 30.4.1987/449
HE	Hallituksen esitys
KM	Komiteanmietintö
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus SopS 7-8/76
L	laki
LOS	YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus SopS 59/60/91
LSL	Lastensuojelulaki 5.8.1983/683
NuorRikA	Asetus nuorista rikoksentekijöistä 18.12.1942/1001
NuorRikL	Laki nuorista rikoksentekijöistä 31.5.1940/262
OM	oikeusministeriö
PKL	Pakkokeinolaki 30.4.1987/450
PL	Perustuslaki 11.6.1999/731
RL	Rikoslaki 19.12.1889
RML	Laki rangaistusmääräysmenettelystä 26.7.1993/692
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
SM	sisäasiainministeriö
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
YK	Yhdistyneet kansakunnat
VahL	Vahingonkorvauslaki 31.5.1974/412
vp	valtiopäivät

Lähteet

Kirjallisuus

Aapola, Sinikka- Kaarninen, Mervi

- Nuoruuden vuosisata, Suomalaisen nuorison historia. Jyväskylä 2003.

Anttila, Inkeri

- Nuori lainrikkoja. Helsinki 1952.

Anttila, Inkeri

- Ad Ius Criminale Humanus, Essays in Criminology, Criminal Justice and Criminal Policy. Edited by Raimo Lahti & Patrik Törnudd. Helsinki 2001.

Anttila, Inkeri- Törnudd, Patrik

- Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. 2. painos. Porvoo 1983.

Bush, Robert A. Baruch- Folger, Joseph P

- The Promise of Mediation, The Transformative Approach to Conflict. Revised edition. San Francisco 2005.

Ervasti, Kaijus & Kallioinen, Hertta

- Oikeudenkäyntimenettelyn ongelmat ja prosessisäännösten soveltaminen. Helsinki 2003.

Eskelinen, Ossi

- ”Hermost vapautu ja tuli puhdas olo”, Alle 15-vuotiaiden rikosten sovittelun käytännöt ja vaikutukset. Helsinki 2005.

Flowers, R. Barri

- Kids who commit adult crimes, Serious Criminality by Juvenile Offenders. 2002.

de Godzinsky, Virve-Maria

- Tietoa uudesta rikosasioiden oikeudenkäynnistä. Helsinki 2000.

Harrikari, Timo

- Lapsi rikoksesta epäiltynä, Lapsirikollisuus poliisin esitutkinta-aineistossa. Hakapaino, 1999.

Harrikari, Timo

- Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. Helsinki 2004.

Harrikari, Timo

- Nuori pahantekijä, rikoksenteekijä vai lainrikkoja? Nuorisirikollisuus historiallisena diskurssina. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen, Honkatukia, Karma ja Ruuskanen: Oikeuden tekstit diskursseina. Helsinki 2006 s. 13 - 134.

Helminen, Klaus- Lehtola, Kari ja Virolainen, Pertti

- Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki 2002.

Helminen, Klaus- Lehtola, Kari ja Virolainen, Pertti

- Esitutkinta ja pakkokeinot. 2. uudistettu painos. Helsinki 2005.

Hirvelä, Päivi

- Lapsi rikosprosessissa, erityisesti inestien todistamisen ongelmat. Helsinki 1997.

Hodgkin, Rachel- Newell, Peter

- Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. New York 1998.

Iivari, Juhani

- Osattomuudesta rangaistavaksi, Nuorista rikoksenteijöistä nuoruuden alakulttuuriteorian valossa. Helsinki 1996.

Jääskeläinen, Petri

- Syyttäjä tuomarina, Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa. Helsinki 1997.

Kainulainen, Heini

- Rikosprosessuaaliset pakkokeinot. Teoksessa Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Rikollisuustilanne 2003, Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki 2004 s. 342 - 352.

Kainulainen, Heini

- Seuraamuskäytäntö huumausaineen käyttörikoksissa. Helsinki 2006.

Kivivuori, Janne

- Piilorikollisuuden tutkimus. Teoksessa Kivivuori, Janne (toim.): Nuoret rikosten tekijöinä ja uhreina. Helsinki 2002.

Kuivajärvi, K

- Nuoret rikoksenteijät sosiaali- ja kriminaalihuollon työkentässä. Helsinki 1983.

Kuusimäki, Matti

- Syyttäjät yhteiskunnan ”asianajajina”. Teoksessa Valtakunnansyyttäjänviraston vuosikertomus 2001. Helsinki 2002 s.6 - 7.

Kääriäinen, Juha

- Seikkailijasta pummiksi, tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Helsinki 1994.

Laitinen, Ahti- Nyholm, Marja-Liisa

- Luvaton nuoruus. Helsinki 1995.

Lappi- Seppälä, Tapio

- Rikosten seuraamukset. Helsinki 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio

- Ehdollinen vankeus. Teoksessa Heinonen, Olavi- Koskinen, Pekka- Lappi- Seppälä, Tapio- Majanen, Martti- Nuotio, Kimmo- Nuutila, Ari-Matti ja Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki 2002 s. 253 - 276.

Lappi-Seppälä, Tapio

- Johdanto. Teoksessa Heinonen, Olavi- Koskinen, Pekka- Lappi- Seppälä, Tapio- Majanen, Martti- Nuotio, Kimmo- Nuutila, Ari-Matti ja Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki 2002 s. 171 - 190.

Lappi-Seppälä, Tapio

- Nuorten seuraamusjärjestelmä. Teoksessa Heinonen, Olavi- Koskinen, Pekka- Lappi- Seppälä, Tapio- Majanen, Martti- Nuotio, Kimmo- Nuutila, Ari-Matti ja Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki 2002 s. 291 - 320.

Lappi-Seppälä, Tapio

- Rikokseen perustuva vahingonkorvaus. Teoksessa Heinonen, Olavi- Koskinen, Pekka- Lappi- Seppälä, Tapio- Majanen, Martti- Nuotio, Kimmo- Nuutila, Ari-Matti ja Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki 2002 s. 479 - 504.

Lappi-Seppälä, Tapio

- Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopuminen. Teoksessa Heinonen, Olavi- Koskinen, Pekka- Lappi- Seppälä, Tapio- Majanen, Martti- Nuotio, Kimmo- Nuutila, Ari-Matti ja Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki 2002 s. 333 - 360.

Lappi-Seppälä, Tapio

- Sakko ja muut varallisuusseuraamukset. Teoksessa Heinonen, Olavi- Koskinen, Pekka- Lappi- Seppälä, Tapio- Majanen, Martti- Nuotio, Kimmo- Nuutila, Ari-Matti ja Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki 2002 s. 223 - 252.

Lappi-Seppälä, Tapio

- Syyntakeettomuus ja hoitoon määrääminen. Teoksessa Heinonen, Olavi- Koskinen, Pekka- Lappi- Seppälä, Tapio- Majanen, Martti- Nuotio, Kimmo- Nuutila, Ari-Matti ja Rautio, Ilkka: Rikosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki 2002 s.321 - 332.

Lauronen, E

- Nuoret rikoksenteijät ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, M: Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki 1994.

Lauronen, E & Pietarila, P

- Miten pitäisi välittää? Arviointia sosiaalihuollon asemasta nuorten rikoksenteijöiden oikeusprosessissa. Jyväskylä 1994.

Lindfors, S

- Severi- seikkailu, verkostot ja rikokset. Helsinki 1996.

Mahkonen, Sami

- Nuori vastaan laki. Helsinki 1993.

Mahkonen, Sami

- Lapset vankilaan. Kanava- lehti 1/2002 s.30 - 33.

Mahkonen, Sami

- Lastensuojeluilmoitus. 2. painos. Jyväskylä 2003.

Marttunen, Matti

- Nuorisoprosessi, Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsittelyn arviointia. Helsinki 2002.

Marttunen, Matti

- Vauhtia nuorten juttuihin. Haaste-lehti 1/2002 s.14.

Marttunen, Matti

- Nuorisorikosoikeus ja nuorisoprosessi. Teoksessa Litmala, Marjukka ja Lohiniva- Kerkelä, Mirva (toim.): Nuoren oikeudet. Jyväskylä 2005 s.513 - 628.

Marttunen, Matti

- Nuorten rangaistusjärjestelmän toiminta 1990-luvun alusta nykypäivään. Teoksessa Honkatukia, Päivi- Kivivuori, Janne (toim.): Nuorisorikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli. Helsinki 2006 s.281 - 314.

Marttunen, Matti & Takala, Jukka-Pekka

- Nuorisorangaistus 1997-2001, Uuden rangaistuslajin arviointi. Helsinki 2002.

Mielityinen, Ida

- Rikos ja sovittelu, Valikoituminen, merkitys ja uusintarikollisuus. Helsinki 1999.

Mohell, Ulla

- Nuori tutkintavanki, tutkimus tutkintavankeuden käytöstä ja tutkintavangin kohtelusta. Helsinki 2000.

Muncie, John

- Youth & Crime. 2. painos. 2004.

Nuotio, Kimmo

Nuorisorikosoikeus? Lakimies 3/2004 s.466 - 478.

Oulasmaa, P

- Lapsen etu oikeudellisena käsitteenä. Teoksessa Törrönen, M: Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki 1994.

Oulun kaupunki

- Oulun kaupungin lastensuojelutilastot 2005. Oulu 2006.

Oulun kihlakunnan poliisilaitos

- Tilastot 2004 – 2005. Oulu 2006.

Penttinen, Hannu

- Nuori rikollisena. Kontra 3:2003 s.12 - 13.

Pulli, Eero

- Sosiaalityöntekijät eivät välitä lapsen edun turvaamisesta esitutkinnassa ja oikeudessa. Sosiaaliturva 21/1991 s. 1052 - 1053.

Pösö, Tarja

- Kolme koulukotia, Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Tampere 1993.

Rikoksentorjunnan neuvottelukunta

- Koulun mahdollisuudet rikollisuuden ehkäisyssä, Rikoksentorjunnan neuvottelukunnan asettaman koulutyöryhmän muistio. Helsinki 1998.

Routamo, Eero- Ståhlberg, Pauli

- Suomen vahingonkorvausoikeus. 3. uudistettu painos. Helsinki 1995.

Rönkä, Sanna

- Nuorten huumeiden käyttäjien puhuttelu. Huomioita käytännöstä. Helsinki 2006.

Santavuori, Ritva

- Rouva syyttäjä& mafian lait. Helsinki 2000.

Sinko, Päivi

- Laki ja lastensuojelu, Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki 2004.

Takala, Jukka-Pekka

- Moraalitunteet rikosten sovittelussa. Helsinki 1998.

Tilastokeskus

- Selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäillyt henkilöt iän mukaan Oulun kihlakunnan alueella vuonna 2004 ja vuonna 2005. Helsinki 2006.

Virallislähteet

HE 13/1983 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi.

HE 14/1985 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 79/1989 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 82/1995 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 109/1996 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi nuorisorangaistuksen kokeilemisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 177/2000: Hallituksen esitys Eduskunnalle ehdollista vankeutta koskeviksi rikoslain säännöksiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 52/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden muiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 102/2004: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi nuorisorangaistuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 271/2004: Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 93/2005 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikosasioiden sovittelusta.

HE 13/2006 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 252/2006 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

KM 2003:2: Nuorisorikostoimikunnan mietintö. Helsinki 2003.

LA 160/2001 vp: Lakialoite rikoslain 3 luvun 1 ja 2 §:ien muuttamisesta.

LaVM 9/1986 vp: Lakivaliokunnan mietintö Hallituksen esityksen 14/1985 vp johdosta.

OKV 1990: Oikeuskanslerinviraston syyttäjäsoston muistio 21.12.1990 syyttämättä jättämistä koskevien säännösten soveltamisesta.

OM 310/1943: Oikeusministeriön päätös nuorista rikoksentehtävistä.

OM 2004:12: Nuorisorikostyöryhmän mietintö. Helsinki 2004.

RML 1991: Oikeusministeriön 31.10.1990 asettaman työryhmän 15.5.1991 päivätty hallituksen esityksen muotoon laadittu ehdotus rangaistusmääräyslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Muita ratkaisuja ja ohjeita

EOAK 1416/2002: Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut ja kannanotot. Alaikäisen kiinniottaminen ja esitutkinnan suorittaminen.

EOAK 2526/2002: Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut ja kannanotot. Alaikäisen kiinniotosta ilmoittaminen sekä läsnäolomahdollisuuden varaaminen huoltajalle ja sosiaalilautakunnan edustajalle kuulustelussa.

EOAH 249/2003: Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut ja kannanotot. Alaikäisen kiinniottaminen ja ”sumppuun” sulkeminen.

EOA K1/2006 vp: Eduskunnan oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle.

Hallitusohjelma, Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999.

Hallitusohjelma, Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003.

Oulun kihlakunnan poliisilaitos: Määräys 8/PP/2002 alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn puhuttelujärjestelmästä. Oulu 2002.

SM-2000-1868/Vi2: Sisäasiainministeriön ohje toimenpiteestä luopumisesta ja huomautuksen antamisesta. Helsinki 2000.

SM-2001-1634/Ri-1: Sisäasiainministeriön ohje poliisin menettelystä huumausaineen käyttörikosta koskevissa asioissa 31.8.2001. Ohjetta täydennetty seuraamuksen määräämisen osalta 16.9.2002.

SM-2003-01756/Tu-53: Sisäasiainministeriön ohje päihtyneen kohtelusta. Helsinki 2003.

SM-2005-03421/Tu-41: Sisäasiainministeriön määräys pidätettyjen kohtelusta. Helsinki 2005.

SM-2006-02026/Ri-2: Sisäasiainministeriön ohje lapsen kohtaamisesta poliisitoiminnassa. Helsinki 2006.

VKS:2000:1: Syyttämättä jättämisestä erityisesti yleissäännösten nojalla.

VKS:2002:3: Seuraamuksen määrääminen huumausaineen käyttörikoksesta.

Elektroniset lähteet

Oulun kaupunki: Oulun kaupungin tilastollinen vuosikirja 2005 (on-line). Osoitteesta: www.ouka.fi/tilasto/pdf/Tilastokirja2005.pdf (viittauspäivä 10.10.2006).

Oulun kaupunki: Oulun kaupungin toimintakertomus 2004 (on-line). Osoitteesta www.ouka.fi/sote/hallinto/toimintakertomus_2004_kevyt.pdf (viittauspäivä 10.10.2006).

Oulun käräjäoikeus: Toiminta ja organisaatiot (on-line). Osoitteesta www.oikeus.fi/16220.htm (viittauspäivä 17.11.2006).

Stakes, Sosiaaliportti: Lastensuojelun kehittämisohjelma 2004 - 2007 (on-line). Osoitteesta www.sosiaaliportti.fi/Page/66eibf03-a271-4df4-b4f9-4a460ca288eb.aspx (viittauspäivä 17.11.2006).

Stakes: Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2006, Tilastotiedote 14/2006 (on-line). Osoitteesta www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm (viittauspäivä 12.10.2006).

1. Johdanto

1.1. Johdatus aiheeseen

Tutkielmani aiheena ovat nuoret rikoksenteijät ja viranomaiskäytännöt erityisesti Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005. Tutkielmassani käsittelen yleisesti nuoren kohtelua poliisin, syyttäjän, tuomioistuimen, sosiaaliviranomaisen, kriminaalihuoltolaitoksen sekä sovittelun asiakkaana. Aihepiirinä nuoret rikoksenteijät ovat mielenkiintoinen tutkimuskohde, minkä myös viime vuosina julkaistujen tutkimusten määrä on osoittanut. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos on julkaissut useita teoksia 2000-luvulla, jotka käsittelevät nuorten rikoskäyttäytymistä, rikosprosessin vaiheita ja kohteen ongelmallisuutta.

Tutkielmani kannalta merkittävin julkaisu on Matti Marttusen teos nuorisoprosessista. Marttusen tutkimus on huomattavasti kattavampi käsittäen useita suuria kaupunkeja ja huomioiden perusaineiston lisäksi verrokkiaineiston. Yhtäläisyyksiä löytyy kuitenkin sen verran, että tutkielmani perustuu, kuten Marttusenkin tutkimus, nuorten seurantalomakkeista saatuihin tietoihin. Myös Janne Kivivuori on tutkinut nuorten rikoskäyttäytymistä vuosina 1995 - 2004 ja yleisesti nuoria rikosten tekijöinä.

Olen työskennellyt opintojeni ajan Oulun kihlakunnan poliisilaitoksen rikososastolla, ja ryhmämme toimenkuvaan kuuluu tutkia kaikki alle 18-vuotiaiden nuorten tekemät rikokset. Viranomaisyhteistyö syyttäjän, sosiaaliviranomaisten ja Oulun kaupungissa vielä vuoden 2006 alussa toimineen sovittelutoimiston kanssa oli aktiivista, ja yhteistyö perustuikin paljolti lakisääteisiin velvollisuuksiin. Myös vapaaehtoista sekä nuoren asemaa kohentavaa että menettelytapoja kehittävää yhteistyötä on tehty muidenkin toimijoiden kuin viranomaisten kanssa. Poliisi, syyttäjä ja Oulun kärjäoikeus ovat vuosina 2004 - 2005 täyttäneet Oulun kihlakunnan alueella nuorten rikoksenteijöiden osalta erillisiä nuorten seurantalomakkeita, jotka kulkevat esitutkintapöytäkirjan mukana poliisilta syyttäjän kautta tuomioistuimelle. Näistä lomakkeista olen kerännyt tietoa viranomaiskäytännöistä Oulun kihlakunnan alueella.

Kiinnostukseni nuoriin rikoksenteijöihin ja viranomaiskäytäntöihin heräsi lähinnä siitä seikasta, että nuori on rikoksen tehdessään ensimmäiseksi tekemisissä poliisin kanssa ja esitutkinnan päätyttyä poliisimiehen ja nuoren yhteys katkeaa, ainakin tutkittavana olevan rikoksen osalta.

Useimmiten tämä ensitapaaminen jää myös viimeiseksi, ja poliisi jää ”tiedottomaan tilaan” nuoren selviytymisestä ja onnistumisesta tulevassa elämässä. Tuomiolauselmat tietenkin kertovat prosessin lopputuloksesta, mutta eivät anna niinkään tietoa lapsen ja nuoren selviytymisestä. Näiden lomakkeiden tarkistelulla sain jonkinlaista palautetta myös omasta työstäni ja nuorten asioiden etenemisestä eri viranomaisissa.

Jokaisen luvun alussa olen käsitellyt joko kansallista tai kansallista ja kansainvälistä sääntelyä. Näihin lukuihin olen pyrkinyt keräämään lain esitöistä tulevia nimenomaan nuoria koskevia ehdotuksia, jotka mahdollisen tulevan lainsäädännön muodossa takaisivat nuorten erityisasemaa rikosprosessissa nykytilaa paremmin.

Johdantoa seuraavassa luvussa keskityn nuorisorikosoikeuteen yleisesti aloittaen historiasta, kehityksestä ja kansainväliseen sääntelyyn perehtymisestä. Olen jakanut nuoret rikoksenteijät oikeuskirjallisuudessa käytetyn jaottelun mukaisesti kolmeen luokkaan tarkasteltavan iän ja sen mukanaan tuoman vastuun mukaisesti. Lisäksi olen hakenut taustavaikuttajia nuorten tekemiin rikoksiin ja tutkinut nuorten tekemiä rikoksia erityisesti vuosina 2004 - 2005.

Kolmannen luvun alussa keskityn poliisin suorittaman esitutkinnan taustalla olevaan kansalliseen lainsäädäntöön ja kansainvälisiin yleissopimuksiin. Sääntelyn jälkeen olen kirjoittanut ja koonnut tutkielmaani oman työni kautta tutuksi tulleita nuorta ikää huomioivia esitutkinnan erityispiirteitä, kuten lapsen ja nuoren kohtelua kuulusteluissa sekä poliisille asetettuja lakisääteisiä velvollisuuksia. Oleellisena täysipainoisen esitutkinnan osana pidän pakkokeinojen käyttöä ja perehdyntä erityisesti vapautteen ja henkilöön kohdistettaviin pakkokeinoihin. Nuoret ovat useimmiten myös poliisilta rikesakkoja ja rangaistusvaatimuksia saava taho, joten olen käsitellyt näitäkin menettelyjä esitutkinta-osiossa.

Rikosprosessissa poliisia seuraava viranomaisena on syyttäjä ja neljännessä luvussa perehdyntä syyttäjän toimintaa ohjaavaan kansalliseen lainsäädäntöön. Lisäksi kiinnostuin syyttämättä jättämisen muodoista ja erityisesti nuorta ikää huomioivista syyttämättä jättämisen perusteista sekä kirjallisen huomautuksen antamisesta. Poliisin antaman rangaistusvaatimusilmoituksen vahvistaa syyttäjä ja jatkuvuuden säilyttämiseksi käsittelen rangaistusmääräysmenettelyn syyttäjä-osiossa. Luvun lopussa käsittelemäni puhuttelujärjestelmä huumausaineen käyttörikostapauksissa on ainoa menettelymuoto, joka kokoaa kaikki esitutkinnassa mukana olevat viranomaiset ja nuoren

huoltajineen saman pöydän ääreen. Tämä menettely pitänee sisällään sellaisen tehokkuuden, että tämän erityisen menettelyn soisi jatkuvan.

Viides luku keskittyy tuomioistuimen toimintaan, ja aloitin perehtymisen tutkimalla kansallista ja kansainvälistä sääntelyä. Käsittelen tutkielmassani nuorta henkilöä koskevia tuomitsematta jättämisen perusteita sekä nuoren avustamista, puhevaltaa, käsittelyn julkisuutta ja nuoren läsnäolon merkitystä.

Kuudes luku käsittelee nuoren tekemän rikoksen johdosta muodostuvaa sosiaalitoimen ja kriminaalihuollon asiakkuutta. Aluksi tutustuin sekä kansallisesti että kansainvälisesti tunnettuun lapsen etu -käsitteeseen ja sen turvaamiseen. Erityisesti minua kiinnostivat sosiaaliviranomaisten interventiot sekä lakisääteisten velvollisuuksien toteutuminen käytännössä. Lisäksi käsitelin huostaanottojen ja sijoitusten edellytyksiä ja vuosittaisia lukumääriä. Lopuksi kävin läpi poliisin pyytämän henkilötutkinnan laatimista ja henkilötutkinnan merkitystä syyttäjien ja tuomioistuinten rangaistusharkinnassa.

Seitsemännessä luvussa käsitellyn sovittelun merkitys on korostunut erityisesti nuorten tekemissä rikoksissa, ja erityisenä on pidettävä sitä, että menettely on saanut jalansijan kansallisessa lainsäädännössä vasta tämän vuoden alussa. Tarkemmin käyn läpi sovittelun edellytyksiä ja tarkoitusta.

Toiseksi viimeinen luku sisältää muutamia rikoksista koituvia rangaistusten oheisseuraamuksia. Rangaistusten erillinen käsittely jää tästä tutkielmasta pois, mutta halusin korostaa epävirallisten seuraamusten merkitystä nuoren elämässä. Tarkoitukseni oli huomioda erityisesti alle 15-vuotiaiden tekemistä rikoksista aiheutuva vahingonkorvausvelvollisuus. Lisäksi ajattelin oikaista ainakin nuorten keskuudessa ilmenevää väärää käsitystä rikosrekisteristä ja siihen tehtävistä merkinnöistä. Pääosin kaikki ensi kertaa rikoksia tekevät nuoret käsittävät rikosrekisterimerkinnän tulevan automaattisesti rikoksesta kuin rikoksesta ja miettivät, miten pitkälle vuosien päähän merkintä näkyy, kun edessä olisi kouluun ja työpaikkoihin pyrkimistä. Sama epätietoisuus vallitsee useimmiten myös huoltajien keskuudessa.

1.2. Tutkimusaineisto ja –menetelmät

Tutkimuksen kohteena ovat nuorisoprosessin oikeudellinen sääntely ja prosessin viranomaiskäytännöt. Tavoitteena on tuottaa kokonaiskuva nuorisoprosessia koskevasta sääntelystä ja eri viranomaisten tehtävistä, velvollisuuksista ja käytäntöjen toimivuudesta Oulun kihlakunnan alueella.

Tutkimusongelmaa on tutkielmassa tarkasteltu viiden erilaisen aineiston avulla. Tilastokeskukselta pyysin tilastotietoja Oulussa vuosina 2004 - 2005 tehdyistä rikoksista, määristä ja laadusta. Saamissani vuositilastoissa on eritelty tekijät iän ja sukupuolen mukaan. Tein tilastokyselyjä myös kolmelle eri viranomaiselle eli Oulun kihlakunnan poliisilaitokselle, Oulun kihlakunnan syyttäjänvirastolle ja Oulun kaupungin sosiaaliviranomaisille. Oulun kihlakunnan poliisilaitokselta pyysin ja sain käyttööni tilastot vuosilta 2004 - 2005, jotka koskivat nuorten tekemien rikosten määriä ja laatua, henkilöön ja vapauteen kohdistuneita pakkokeinoja ikäryhmissä 15 - 17-vuotiaat ja 18 - 20-vuotiaat sekä tilattujen henkilötutkintojen määriä. Olen verrannut Oulun poliisilaitoksen tilastoja Tilastokeskuksen tuottamiin koko maan rikostilastoihin. Oulun kihlakunnan syyttäjänvirastosta pyysin saada käyttööni tilastotietoja vuosina 2004 - 2005 huumausaineen käyttörikoksiin liittyvistä puhutteluista ja 15 - 20-vuotiaisiin kohdistuneista syyttämättä jättämispäätöksistä. Pyytämiäni tietoja ei ollut erikseen tilastoitu, joten tarkasteluajanjaksona pidettyjen puhuttelujen määrästä sain arvion, ja syyttämättä jättämispäätösten määrän laskin kohderyhmän osalta syyttäjänviraston arkistossa. Oulun kaupungin sosiaali- ja terveystoimelta anoin tietoja tarkasteluajanjaksona tehdyistä avohuollon toimenpiteistä, huostaanotoista, sijoituksista, sovitteluista sekä poliisin tekemistä lastensuojeluilmoituksista. Oulun kaupungin sosiaalitoimi toimitti minulle Excel-tilastot vuonna 2005 tehdyistä huostaanotoista, toteutuneista sovitteluista, poliisin tekemistä lastensuojeluilmoituksista sekä lukumääräisen tiedon avohuollon asiakkuuksista.

Viides ja tutkimukseni kannalta tärkein aineisto perustuu poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen yhteistyössä täytettämiin nuorten rikosprosessin seurantalomakkeisiin. Tein tutkimuslupapyyntöni Oulun käräjäoikeudelle saadakseni käyttööni tarkasteluajanjaksona täytetyt seurantalomakkeet. Seurantalomakkeisiin sisältyviä tietoja ei ollut tilastoitu, joten kävin kaikki lomakkeet läpi Oulun käräjäoikeuden järjestämässä tiloissa, ja keräsin niistä tutkimukseni kannalta oleelliset tiedot. Seurantalomakkeet kulkevat 15 - 17-vuotiaan nuoren rikosjutun viranomaiskäsittelyssä asiapapereiden mukana (liite 1), ja poliisi, syyttäjä ja tuomioistuin täyttävät ne toimintojensa osalta.

Oulun kihlakunnan alueella käytetty seurantalomake on muokattu versio vuosina 2000 - 2001 viidellä eri paikkakunnalla käynnissä olleesta nuorisokokeiluhankkeesta. Seurantalomake on hyvin yksityiskohtainen ja mahdollistaa monien havaintojen tekemisen lasten ja nuorten rikosjuttujen käsittelystä. Lomakkeessa on kunkin viranomaisen toimintoja varten erilliset sarakkeet. Sarakkeita oli yhteensä kolme eli poliisille, syyttäjälle ja tuomioistuimelle.

Oulun käräjäoikeuteen oli arkistoitu 98 lomaketta vuodelta 2004 ja 99 lomaketta vuodelta 2005. Tarkasteluajanjaksona sukupuoli jakauma oli selkeästi miehinen, sillä noin 85 % lomakkeista oli kirjattu miespuolisista nuorista rikosentekijöistä.

2. Nuorisorikosoikeus

2.1. Nuorisorikosoikeuden historia ja kehitys

Lasten ja nuorten tekemiä rikoksia on esiintynyt kautta aikojen, mutta yhteiskunnan suhtautuminen lainrikkomiseen on vaihdellut ajan ja kulttuurin mukaan. Nuorison turmelusta vastaan on taisteltu perheiden ja yhteiskunnan voimin tarkalla valvonnalla, ankaralla kurilla ja järjestyksellä. Historioitsijat ovat osoittaneet, että syyllistymättä anakronismiin nuorisorikollisuutta voidaan luonnehtia "aina aikansa ongelmaksi"¹. Nuorison epäsosiaaliseen käyttäytymiseen puuttuminen lainsäädännön ja lastensuojelun keinoin on yhteiskunnassamme melko uutta, ja vielä uudempaa on nuorisorikollisuuden ja muun epäsosiaalisen toiminnan erottaminen toisistaan².

Kostoperiaatteelle perustuvassa Muhammedin laissa kosto-oikeus oli rajoitettu täysikasvuisiin, ja kreikkalaisessa oikeudessa rangaistiin lapsia vain törkeistä rikoksista. Muun muassa kreikkalaisessa, roomalaisessa ja germaanisessa oikeudessa oli seitsemän vuoden ikä tavallisin syyntakeellisuusikäraja. 7 - 13-vuotiaiden syyntakeellisuuden arviointiin vaikuttivat lapsen sukupuoli ja se, kykenikö lapsi ymmärtämään tehneensä väärin. Oikeuden pöytäkirjoissa Englannissa 1200-luvulta eteenpäin kerrotaan 4-vuotiasta syytetyn 2-vuotiasta vastaan tehdystä rikoksesta, 9-vuotiaan tuomitsemisesta ikkunan rikkomisen vuoksi vankeuteen, 10- ja 11-vuotiaiden määräämisestä vaatteiden varastamisen vuoksi karkotettaviksi seitsemäksi vuodeksi, 13-vuotiaan hirttämisestä yhden kenkäparin varastamisen vuoksi. Mainitut tapaukset olivat mahdollisia roomalaisen oikeuden periaatetta käytettäessä, sillä sen mukaan syyntakeisuuskysymyksen ratkaisi se, oliko lapsella ”kykyä tehdä rikos”. Klassillisen rikosoikeuden myötä lastenkin asema parani ja rikosoikeuden edellyttämää vapaata tahtoa, eli kykyä vapaaseen moraaliseen arviointiin, ei katsottu ainakaan pienillä lapsilla olevan.³

Käytännössä eritoten 1800-luvun mittaan, kun ajatus rikoksentekijän muokkaamisesta jälleen yhteiskuntakelpoiseksi sai lisää painoarvoa, havaittiin lasten ja nuorten muodostavan aivan erityisen ryhmän rikoksentekijöiden joukossa. Sinänsä lapsuudella ei vielä tuolloin ollut lainkaan samankaltaista merkitystä kuin nykyään, vaan lapsi käsitettiin lähinnä ”pieneksi aikuiseksi”. Lapsi

---

¹ Marttunen 2005, s. 381

² Laitinen - Nyholm 1995, s. 9

³ Anttila 1952, s. 32 - 34

ja nuori eivät edustaneet pahaa siinä missä paatuneet rikolliset, vaan heidät koettiin persoonina muovattaviksi ja rehabilitaation kannalta otollisiksi kohteiksi.⁴

Lasten erikoisasema rikosoikeusjärjestelmässä ilmeni ennen 1900-lukua tietyn syyntakeisuusikärajan asettamisena. 1800-luvulta lähtien lasten pahantapaisuus alettiin tulkita sosiaalisena ongelmana, ja pahantapaisia lapsia alettiin eritellä omaksi oikeudelliseksi kategoriaksi 1800-luvulla, vaikkakin Suomen vuoden 1734 maakaaresta ja rikoskaaresta ilmenevän periaatteen mukaan alle 7-vuotias ei voinut olla rikosoikeudellisten seuraamusten alainen⁵. 7 - 14-vuotiaille voitiin oikeudessa määrätä seuraamuksia, mutta nämäkään eivät olleet rangaistuksen luonteisia, vaan kasvatustoimenpiteitä. Tällaisia olivat vitsojen antaminen tai muu kuritus, mutta myös sakkojen periminen lapsen omaisuudesta.⁶

Vuonna 1889 annetun ja 1894 voimaan tulleen rikoslain mukaan syyntakeisuus alkoi 15 vuoden iästä. Rikoslainsäädännössä määriteltiin lapsi- ja aikuisväestöön kuuluvat henkilöt, ja kriminaalinen alaikäisyys ulotettiin kestävästi aina 18 ikävuoteen saakka.⁷ Ainoa erityisesti 15 - 17-vuotiaita koskeva lainkohta oli RL 3:2, jonka mukaan tähän ikäryhmään kuuluvat asetettiin erikoisasemaan määrättävän rangaistuksen määrän ja laadun suhteen⁸. Tuomioistuimella oli kuitenkin valta määrätä jo 7 - 14-vuotiaille kasvatuksellisia seuraamuksia kuten kurittamista tai kasvatuslaitokseen määräämistä. Vanhempien tai muun huoltajan tuli ”toteensaatavasti” toimeenpanna kuritus.⁹ Poliisin tuli valvovana viranomaisena varmistaa kuritus. Ensimmäinen 7 - 15-vuotiaille pojille osoitettu kasvatuslaitos aloitti toimintansa 1890 Tuusulan Keravalla.¹⁰ Kuritus- ja kasvatuslaitokseen sijoittaminen eivät olleet rikosoikeudellisia seuraamuksia, vaan lapsiväestölle sopivina pidettyjä siveellistä turmelusta poistavia ja heikkoa tahtoa vahvistavia käytäntöjä¹¹.

1800-luvun viimeisinä vuosina pelko alaikäisten rikollisuuden lisääntymisestä kasvoi uuden rikoslain voimaantulosta huolimatta, ja huoli perustui vuonna 1882 vankeinhoitohallituksessa alkaneeseen tilastointiin¹². Vuosina 1902 - 1905 toiminut Suojelukasvatuskomitea asetettiin pohtimaan rikollisuutta ja siveellistä turmelusta. Mietinnössään komitea totesi alaikäisten

---

⁴ Nuotio 2004, s. 466

⁵ Harrikari 1999, s. 28

⁶ Laitinen-Nyholm 1995, s. 14

⁷ Harrikari 2004, s. 200

⁸ Anttila 1952, s. 78

⁹ Laitinen - Nyholm 1995, s. 15

¹⁰ Harrikari 1999, s. 34

¹¹ Harrikari 2004, s. 200

¹² Harrikari 2004, s. 200

rikoksenteekijöiden määrän lisääntyneen huolestuttavasti, mutta katsoi heidän kuuluvan pikemminkin kasvatustalain kuin rikoslain alaisiksi.¹³ Uutta ajattelua mietinnössä osoitti hoidon laadullisen puolen korostaminen¹⁴. Vuonna 1905 valmistunut mietintö ei aiheuttanut lainsäädännöllisiä muutoksia eikä ”yleistä lapsilakia” syntynyt. Lainsäädäntöhankkeen tyrehtymiseen voidaan löytää useita syitä historiallisen ajan tasoilta¹⁵.

Toimintakäytäntöjen tason suhteet muuttuivat merkittävästi Suomen itsenäistyttyä vuonna 1917, ja lastensuojelu- ja nuorisorikoslainsäädännön syntyä vuosina 1897 - 1942 voi perustellusti kutsua suureksi suojelun projektiksi.¹⁶ Nuorten rikollisuus oli 1920- ja 1930-luvuilla erityisen kriminaalipoliittisen huomion kohteena eri puolilla Eurooppaa¹⁷. Nuorten erikoisasemaa yritettiin huomioida yhä useammassa säädöksessä mitä lähemmäksi 1940-lukua päästiin, mutta vielä 1930-luvun lopulla nuoria lainrikkojia koskevat säännökset olivat varsin vähäiset ja kriminaalipoliittisesti epätydyttävät. 1940-luvulla monet uudistukset jouduttiin toteuttamaan epäedullisena ajankohtana sota-ajan henkisessä ilmapiirissä¹⁸.

Ehdollinen rangaistustuomio mahdollistui Suomessa vuonna 1918 ja laki sai nuorten lainrikkojien osalta suuren merkityksen. Vuonna 1926 oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain mukaan viittätoista vuotta nuoremman henkilön oikeudenkäynti oli aina toimitettava suljetuin ovin, ja 15 - 17-vuotiaiden osalta suljettu käsittely oli harkinnanvarainen. Jo vuonna 1866 annetussa asetuksessa vapausrangaistusten toimeenpanosta säädettiin nuorten pahantekijöiden ja muiden vankien erottelusta sekä pakkoluokkien käytöstä. Vuonna 1925 vankeinhoitolaitoksesta annettu asetus kiinnitti edelleen huomiota nuorten eristämiseen aikuisista vankeusvangeista, nuorten parantumiseen ja kehittymiseen sekä päivittäisen ulkoilun aikana suoritettaviin vapaisiin voimisteluliikkeisiin ja marsseihin. Vuonna 1934 rangaistusmääräyksistä annetun lain mukaan rangaistusmääräysmenettelyä ei saanut käyttää, kun kysymys oli alle 18-vuotiaan tekemästä rikoksesta. Tärkein lainsäädännöllinen hanke ennen vuonna 1940 annettua lakia nuorista rikoksenteekijöistä oli vuonna 1927 annettu asetus nuorisovankilasta. Vuoden 1927 asetuksella nuorille vangeille järjestettiin oma laitos, nuorisovankila. Vankilapsykiatri tutki vuosina 1935 -

---

¹³ Harrikari 1999, s. 35

¹⁴ Laitinen - Nyholm 1005, s. 15

¹⁵ Harrikari 2004, s. 200 - 201

¹⁶ Harrikari 2004, s. 202

¹⁷ Nuotio 2004, s. 468

¹⁸ Nuotio 2004, s. 467

1943 kaikki alle 20-vuotiaat kuritushuonevangit lopullisen sijoituspaikan selvittämiseksi, ja näistä vangeista paras aines eli noin puolet lähetettiin Keravan nuorisovankilaan.¹⁹

Suomen ensimmäinen lastensuojelulaki, joka saatiin monien kivuliaiden vaiheiden jälkeen säädettyä vasta vuonna 1936, oli lähes pelkkä huostaanottosäännöstö ja köyhäinhuitolakien jatke. Se ei tarjonnut puitteita ennaltaehkäisevälle, luovalle tai asiakasta tukevalle sosiaalityölle, joka ei tosin muutoinkaan ollut 1930-luvun hengen ja kontrolli-ideologian mukaista.²⁰ Vuonna 1940 annettu ja vuonna 1943 voimaan tullut laki nuorista rikoksentehtäjistä toi viimein lainsäädäntöömme kauan odotetut nuoria lainrikkajia koskevat erikoissäännökset ja merkitsi nuorten lainrikkajien käsittelyssä huomattavaa edistysaskelta. Laki nosti Suomen muiden kulttuurimaiden tasolle luodessaan eurooppalaisten edeltäjiensä mukaisesti nuorille lainrikkajille selvästi viitoitetun erikoisaseman, joka vastasi silloista kriminologista käsitystä²¹. Lisäksi lainsäädännön piiriin liitettiin myös 18 - 20-vuotiaat. Laissa säädettiin ensimmäistä kertaa henkilötutkinnasta, syytteestä luopumisesta, tuomitsematta jättämisestä ja nuorisovankilarangaistuksesta.²²

Näiden muutosten jälkeen nuorisorikosoikeuden puitteet säilyivät pitkään suhteellisen samanlaisina. 1960- ja 1970-luvuilla usko laitosrangaistusten voimaan väheni ja kriminologinen käsitys muuttui siihen suuntaan, että nuorten rikollisuus oli merkittävässä määrin tiettyyn ikävaiheeseen kuuluva ja sellaisena ohimenevä ilmiö. Tämän näkemyksen läpilyönti antoi jälleen aiheita nuorisorikosoikeuden järjestelmän muokkaamiselle. 1950-luvulla käytössä olleesta vankeusrangaistuksen pidentämisestä luovuttiin ja ehdottoman vankeuden ja yhdyskuntapalvelun käyttöä rajoitettiin olennaisesti vuonna 1989. 1990-luku oli Suomessa nuorisorikosoikeuden renessanssin aikaa, ja vuonna 1983 aloitetut sovittelukokeilut avasivat silmiä muodollisen rikosprosessin vaihtoehdoille käsitellä tapahtuneita vääryyksiä yhteisöllisesti.²³

Tähän päivään tultaessa nuorten rikosoikeudellinen erityisasema on koko ajan korostunut myös lainsäädännön tasolla. Nuorisorikollisuutta koskeva keskustelu on ollut vilkasta viimeisten vuosikymmenten aikana. Nuorisorikollisuutta koskevia linjauksia on otettu myös hallitusohjelmiin. Paavo Lipposen II hallituksen hallitusohjelmassa mainitaan, että nuorten henkilöiden tekemien rikosten sovittelua, tutkimista, tuomioistuinkäsittelyä ja nuorisolle soveltuvien seuraamusten

---

¹⁹ Anttila 1952, s. 89

²⁰ Sinko 2004, s. 56 - 57

²¹ Nuotio 2004, s. 467

²² Anttila 1952, s. 92

²³ Nuotio 2004, s. 468 - 470

täytäntöönpanoa nopeutetaan. Myös vaihtoehtoisten seuraamusten kehittämistä pyritään jatkamaan. Hallitusohjelmassa linjataan, että osana lastensuojelullisia toimenpiteitä alle 15-vuotiaiden rikoksen tehneiden lasten ja nuorten osalta kehitetään sovittelujärjestelmiä.²⁴ Myös pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmassa 24.6.2003 asetettiin samoja tavoitteita.²⁵ Nuorisoriikollisuus on siis myös poliittisesti herkkä aihe. Nuoria rikoksentekejiä koskevaa seuraamusjärjestelmää on pohdittu ja suunniteltu vuosikymmenten mittaan lukuisissa komiteoissa ja työryhmissä.²⁶ Viimeisimpiä merkittäviä mietintöjä ovat nuorisoriikostoimikunnan komiteamietintö nuoria rikoksentekejiä koskevan seuraamusjärjestelmän uudistamiseksi vuodelta 2003 ja nuorisoriikostyöryhmän mietintö nuorten epäiltyjen rikosasioiden käsittelemisestä ja heille tuomittavista seuraamuksista vuodelta 2004.

2.2. Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus

Hyvää lapsuutta pyritään edistämään oikeudellisin keinoin, ja lapsen etua on pidettävä johtavana periaatteena. Tämä tapahtuu sekä kansainvälisin sopimusjärjestelyin että kansallisen lainsäädännön avulla. Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimusta lapsen oikeuksista on pidettävä muita merkittävämpänä lapsuuden suojelun instrumenttina²⁷. Sopimuksen artikloilla pyritään yleisesti kaikkien lasten suojaamiseen, ja sopimuksen artikloita vastaavat säännökset Suomen kansallisessa lainsäädännössä. Lapsiasiavaltuutetusta annetun lain 1221/2004 pääperiaatteena on lasten aseman ja oikeuksien vahvistaminen yhteiskunnassa, ja lapsiasiavaltuutetun toiminnan perustana on lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus.

LOS käsittää sisällöllisiä ja menettelyllisiä artikloita. Sisällölliset oikeusohjeet kohdistuvat yksittäisiin lapsiin ja heidän suojeluunsa, kun taas menettelyllisten artikloiden pääpaino on lapsuuden suojelussa. LOS 44 artikla on lapsuuden suojelun kannalta merkittävä, sillä se velvoittaa jäsenvaltiot raportoimaan määräajoin YK:n lapsenoikeuksien komitealle niistä toimenpiteistä, joihin on ryhdytty kussakin jäsenvaltiossa sopimusvelvoitteiden pohjalta.²⁸

LOS määrittelee käsitteen lapsi tarkoittavan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä. Sopimus määrittelee tarkasti ikärajan lapsuuden päättymiselle, mutta sopimuksen sanamuoto jättää lapsuuden

²⁴ Hallitusohjelma 1999, s. 1

²⁵ Hallitusohjelma 2003, s. 1

²⁶ Marttunen & Takala 2002, s. 8

²⁷ Hodgkin - Newell 1998, s. 51

²⁸ Mahkonen 2003, s. 21

alkamisvaiheen avoimeksi.²⁹ Aikuisuus taas määritellään usein siten, että tässä elämän vaiheessaan nuori saavuttaa itsenäisyyden syntymäkodistaan ja kykenee elättämään itsensä³⁰.

2.3. Lapsen ja nuoren erityiskohtelu rikoslainsäädännössä

Lasten ja nuorten erityiskohtelun taustalla on ajateltu olevan kolme pääperustetta. Ensimmäkin oikeustajuntamme hyväksyy sen, että hetken mielijohteesta ja kypsymättömyydestä aiheutuviin nuorten tekemisiin puututaan lievemällä kädellä. Tämän kanssa linjassa, joskin vahvemmassa muodossa, on yleismaailmallinen käytäntö kehittyneissä oikeusvaltioissa: lasta ei rangaista. Toiseksi nuorten rikollisuus ja poikkeava käyttäytyminen käsitetään lyhytaikaiseksi, normaaliin kasvuvaiheeseen kuuluvaksi rajojen koettelemiseksi. Tähän liittyy näkemys, että käytöshäiriöt oikenevat itsestään ja niihin puuttuminen rikosoikeuden keinoin saattaisi vain pahentaa tilannetta. Kolmanneksi uskotaan, että nuoret ovat aikuisia vastaanottavaisempia kasvatuksellisille toimenpiteille ja yrityksille vaikutta asenteisiin ja käyttäytymistottumuksiin.³¹ Olettamukset perustuvat siihen ajatukseen, että lapsuus eroaa täyden aikuisuuden normista. Lapsi ei kykene kypsään ja pitkäjänteiseen ajatteluun. Tästä näkökulmasta katsottuna monen rikoksen tehneen aikuisen toiminta on rinnastettavissa toimintaan, jota pidetään lapselle ominaisena. Monet aikuisten tekemät rikokset on tehty ilman suunnitelmaa, jolloin suunnittelemattomuuden oletetaan kuvaavan jonkinlaisia elämänhallinnan ongelmia ja psyyken patologisuutta.³²

Nuorten ja lasten erityisasema rikosoikeudellisessa järjestelmässämme on merkinnyt kohderyhmälle lähinnä kasvatuksen ja hoidon korostumista sekä lievempiä rangaistuksia kuin täysi-ikäisillä. Lapsia ja nuoria koskevia erityissäännöksiä sisältyy rikoslakiin 39/1889, nuorisorangaistuslakiin 1196/2004, lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997, lakiin ja asetukseen nuorista rikoksentekeijöistä 262/1940, 1001/1942, lakiin ehdollisesta rangaistuksesta 135/1976, esitutkintalakiin 449/1987, asetukseen esitutkinnasta ja pakkokeinoista 575/1988, lakiin rangaistuksen täytäntöönpanosta 128/1995, vankeinhoitoasetukseen 868/1995, rikosrekisterilakiin, pakkokeinolakiin 450/1987 ja lakiin oikeudenkäynnin julkisuudesta 945/1984.

---

²⁹ Hodgkin - Newell 1998, s. 1

³⁰ Muncie 2004, s. 41

³¹ Iivari 1996, s. 73 - 74

³² Harrikari 1999, s. 32

2.4. Rankaisemattomuus vai rikosoikeudellinen vastuu?

Rikosoikeudellinen 15 vuoden vastuikäraja on sama kaikissa Pohjoismaissa, mutta vaihtelee huomattavasti Euroopan muissa maissa³³. Pohjoismaissa noudatettu käytäntö poikkeaa oikeusjärjestelmistä, joissa on asetettu useampia vastuikärajoja säätelemään osittaista tai täyttä rikosoikeudellista vastuuta³⁴. Suomessa nuorista rikoksenteijöistä puhutaan rikosoikeudellisessa mielessä, kun tarkoitetaan ryhmää 15 - 20-vuotiaat. 15 - 17-vuotiaista käytetään vielä erikseen nimikettä nuoret henkilöt. Alle 15-vuotiaat ovat lapsia. Terminologia eroaa lastensuojelulaista 683/1983, jossa kaikki alle 18-vuotiaat ovat lapsia.³⁵

Yhdysvalloissa nuoria rikoksenteijöitä koskeva lainkäyttö ei ole yhtäläinen kaikissa osavaltioissa, vaan se vaihtelee nuoren rikoksenteijän iän ja sen osavaltion mukaan, missä rikos ilmenee. Common law -maille on kuitenkin tyypillistä, että ehdoton alaikäraja rankaisemiselle asetetaan. Yhdysvalloissa osa osavaltioista on määritellyt tietyn alaikärajan kelpoisuudelle olla vastaajana tuomioistuimessa, ja alaikärajat vaihtelevat osavaltion mukaan, mutta common law -maissa on yleisesti edellytetty, että rikosoikeudellista vastuuta ei voida ulottaa alle 7-vuotiaisiin henkilöihin. Ratkaisu rankaisemisesta perustuu lapsen kehitystasosta ja rikoksen vakavuudesta tehtyyn harkintaan. Tuomioistuimen toimivalta taas määräytyy erikseen kussakin osavaltiossa asetetun yläikärajan mukaan. Yhdysvalloissa 50 osavaltiota ovat asettaneet nuorelle rikoksenteijälle tietyn yläikärajan sen suhteen, voidaanko nuoren tekemää rikosta käsitellä nuorisotuomioistuimessa vai yleisessä tuomioistuimessa. Näissä osavaltioissa yläikärajat vaihtelevat 15 - 17 ikävuoteen.³⁶

LOS 40 artikla edellyttää rikosoikeudellisen alaikärajan vakiinnuttamista sille tasolle, että lapsella voidaan olettaa olevan kyky ymmärtää rikoslain loukkaaminen. Erilaisista raporteista ja lausunnoista käy kuitenkin ilmi, että määritelmä rikosoikeudellisesta vastuikärajasta on usein epäselvä jäsenvaltioille. Osa jäsenvaltioista soveltaa nuorten kohdalla vakavampien rikoksien osalta alemmaa vastuikärajaa kuin vähäisemmissä rikoksissa. YK:n lapsenoikeuksien komitea on alleviivannut, että rikosoikeudellisen vastuun osalta alaikäraja on määriteltävä lainsäädännössä.³⁷

Lapsenoikeuksien komitea on korostanut, että valtioiden on kansallisessa alaikärasääntelyssä huomioitava LOS:n peruseriaatteet syrjimättömyydestä, lapsen edusta ja oikeudesta elämään.

³³ Lappi-Seppälä 2002, s. 300

³⁴ Anttila 2001, s. 148

³⁵ Lappi-Seppälä 2002, s. 300

³⁶ Flowers 2002, s. 6 - 7

³⁷ Hodgkin - Newell 1998, s. 12

Lapsen oikeuksien komitea on lausunnoissaan rohkaissut valtioita nostamaan suojaikärajoja, joiden osalta yhtenä mainitaan rikosoikeudellinen vastuukärajä.³⁸

RL 3:4.1:n mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen. Vuonna 2001 tehtiin lakialoite, jossa vaadittiin koko syyntakeisuusikärajan poistamista rikoslaista. Lakialoitteen taustalla oli vahva käsitys siitä, että yhä nuoremmat syyllistyvät rikoksiin ja osa heistä täysin tietoisena siitä, että heitä ei voida ikänsä puolesta tuomita rangaistukseen. Lisäksi varsin suuren kannatuksen saaneen lakialoitteen perusteluista ilmeni käsitys siitä, että nykyisin nuoret kehittyvät ymmärrykseltään aiempaa selvästi varhaisemmin. 101 kansanedustajaa kannatti ehdotettua RL 3 luvun 1 ja 2:ien muuttamista. Aloitteessa ehdotettiin, että ikärajaa koskeva säännös tulisi poistaa kokonaan rikoslaista. Aloitteella tavoiteltiin tapaus- ja henkilökohtaista rikosvastuuta, mikä olisi käytännössä tarkoittanut rikosvastuun alkamista noin 11 - 12-vuoden iässä.³⁹ Syyntakeisuusikärajaa on toistuvien aikavälein ehdotettu madallettavaksi, mutta kaikki tehdyt aloitteet ovat jääneet pelkiksi aloitteiksi.⁴⁰

Vuoden 2004 alussa voimaan tulleet uudet rikoslain 510/2003 yleistä osaa koskevat säännökset eivät tuoneet muutosta nykyiseen 15 vuoden vastuukärajaan. Lain esitöiden mukaan muutokset rikoslain yleisiin vastuukärajoihin olisivat perusteltuja ainoastaan, jos samalla muutettaisiin olennaisesti rikosoikeuden toimintaperiaatteita nuorten ryhmässä. Tämä merkitsisi sitä, että rikosoikeus ottaisi vastattavakseen suuren osan sosiaali- ja lastensuojeluviranomaisten tekemästä työstä. Tällaiseen muutokseen ei ole aihetta sen enempää sosiaali- kuin oikeusviranomaistenkaan näkökulmasta. Vastuukärajojen alentamisen tueksi aika ajoin esitetty näkökohta, että nuoret kypsyisivät aiempaa varhemmin, on sekin monessa suhteessa riidanalainen. Ei ole mitään perusteita väittää, että sosiaaliset kypsyminenprosessit olisivat yhteiskunnassa nopeutuneet.⁴¹ Vastuukärajaa yksityiskohtaisemmin pohtinut nuorisorikostoimikunta päätyi samalla kannalle vuonna 2003 julkaistussa mietinnössään⁴².

Yleissopimuksen implementointia koskevassa alan merkittävässä teoksessa on otettu kanta ehdottomasta syyntakeisuusikärajasta.⁴³ Mahkonen kannan mukaan näiden edellä mainittujen seikkojen lisäksi kansanedustajat eivät olleet nähtävästi riittävästi perehtyneet YK:n

³⁸ Hodgkin - Newell 1998, s. 1

³⁹ LA 160/2001 vp, s. 1

⁴⁰ Mahkonen 2003, Kanava s. 30

⁴¹ HE 44/2002 vp, s. 14, 46 - 48

⁴² KM 2003:2, s. 170 - 179

⁴³ Hodgkin & Newell 1998, s. 50 - 53

yleissopimukseen lapsen oikeuksista, jonka Suomi ratifioi varaumitta 1991. Sopimuksen artikla 40 (3) edellyttää sopimusvaltioiden vahvistavan kansallisessa lainsäädännössä tietyn syyntakeisuusalaikärajan. Lapsenoikeuksien sopimukseen ei jälkikäteen pystytä tehdä varaumia, joten irtisanoutuminen sopimuksen artiklasta 40 ei tule kysymykseen.⁴⁴ Kiinteä rikosoikeudellinen vastuukäytäntö on perusteltu myös yhdenvertaisuussyistä, sillä tapauskohtaisen syyntakeisuusarvioinnin vaarana on epäyhtenäinen rangaistuskäytäntö⁴⁵.

Kansainvälistä kirjallisuutta tarkastelemalla vaikuttaisi siltä, että jonkinlainen lainsäädännössä tai käytännössä omaksuttu rikosoikeudellinen vastuukäytäntö on käytössä lähes kaikissa nuorisorikosoikeusjärjestelmissä. Maissa, joissa vastuukäytäntö on hyvin matala, lasten ja nuorten seuraamusjärjestelmä sisältää rankaisemisen sijasta enemmän sosiaalistavia ja koulutuksellisia elementtejä. Vastuukäytäntö ollessa koskeva seuraamusjärjestelmä on sen sijaan rangaistuspainotteinen. Suomessa omaksuttu vastuukäytäntö vaikuttaisi olevan jonkinlaista kansainvälistä keskitasoa, joskin harkinnanvaraisuuden puuttuessa verrattain jäykkä.⁴⁶

2.4.1. Alle 15-vuotiaat

Yksi modernin aikakauden erityinen lapsiväestöä koskeva piirre on ollut sen nimeäminen alaikäisiksi. Rikosoikeudellisen vastuun ikäraja on säilynyt suomalaisissa oikeudellisissa käytännöissä keskeisimpänä tunnusmerkkinä viimeisen runsaan 150 vuoden ajan⁴⁷. Rikoslakimme sisältää lapsuuden rikollisuutta koskevat kypsyttömyys- ja viattomuusoletukset: lapsi ei voi tehdä rikosta eikä voi olla syyllinen⁴⁸. Lapsirikollisuudesta puhuttaessa tarkoitetaan yleensä alle 15-vuotiaiden tekemiä jonkin rikoksen tunnusmerkistön täyttäviä tekoja. Lapsirikollisuus on tutkimaton ilmiö, eikä sitä ole tunnustettu erilliseksi ongelmaksi, johon olisi tarvinnut yksilöidysti puuttua⁴⁹.

RL 3:4:n mukaisesti rangaistavuuden edellytyksenä on viidentoista vuoden ikä ja syyntakeisuus. On olemassa käsitteellinen hämäryys ja määritelmällinen ristiriita lain kirjaimessa syylliseksi toteamisen ja seuraamuksiin ryhtymisen välillä. Lapsi ei voi tehdä rikosta vaan olla vain siinä

⁴⁴ Mahkonen 2003, Kanava s. 30

⁴⁵ Marttunen 2002, s. 31

⁴⁶ Marttunen 2002, s. 25

⁴⁷ Harrikari 2006, s. 118

⁴⁸ Harrikari 1999, s. 32

⁴⁹ Harrikari 1999, s. 33

epäiltynä. Seuraamustoimenpiteet vaativat rikoksen tekemisen, minkä ehtona on oikeussubjektin syyntakeellisuus ja todettu syyllisyys. Näin ollen alle 15-vuotias jäisi määritelmällisesti ilman toimenpiteitä rikosasian seurauksena. Oikeusjärjestelmä toimii lasten suhteen inkvisitorisesti vastoin nykyistä akkusatorista ihannetta. Esitutinnan suorittavalle poliisille lankeaa tutkijan, syyttäjän ja tuomioistuimen roolit.⁵⁰

Alle 15-vuotias ei joudu täten rikosoikeuden alaisten seuraamusten alaiseksi rikoksen tehtyään, jolloin voisi olettaa, ettei rangaistuksen yleistävä vaikutus ole yhtä tehokas kuin rikoslain seuraamusten piiriin joutuvilla. Korvausvelvollisuus koskee kuitenkin myös alle 15-vuotiasta. Alle 15-vuotiaana tehdystä teosta epäiltyä voidaan myös kuulustella ja hän voi joutua muutenkin tutkinnan kohteeksi. Lisäksi alle 15-vuotiaan tekoa voidaan sovitella.⁵¹ Erityisestävä vaikutus kohdistuu alle 15-vuotiaisiin lapsiin lastensuojelutoimenpiteiden kautta. Lastensuojelulaissa rikos luetaan toimenpiteitä vaativiin oireisiin.⁵²

2.4.2. 15 - 17-vuotiaat

Suomalaisessa rikosoikeuskäytännössä on esiintynyt vakiintunut tapa puhua 15 - 17-vuotiaiden ikäryhmästä nuorina henkilöinä, ja nuoruuden ikäkausi, johon liitetään käsitys puberteetista ja sen ikäkauteen tuomista ominaispiirteistä, otettiin laajempaan käyttöön lainsäätämiskäytännöissä 1920-luvulta lähtien⁵³.

Alle 18-vuotiaita koskevaa erityissäätelyä löytyy rikosasian tutkinnan ja oikeuskäsittelyn eri vaiheisiin liittyen. Heihin myös sovelletaan erityissäännöksiä seuraamusta valittaessa ja rangaistusta mitattaessa. Tässä ikäryhmässä myös rikosoikeudellista toimenpiteistä voidaan luopua tavallista helpommin. Yhteiskunnan suhtautumisessa nuorten tekemiin rikoksiin on olennaista, että alle 18-vuotiaisiin voidaan soveltaa myös lastensuojelulain mahdollistamia toimia.⁵⁴

Rikosten tekemisen huippu sijoittuu 15 - 17 -vuoden ikävaiheille ja vähentyy sitten dramaattisesti. Syynä on pidetty nuorten kiinnittymistä tavanomaisiin sosiaalisiin instituutioihin kuten parisuhteeseen, kouluun ja työelämään.⁵⁵

⁵⁰ Harrikari 1999, s. 38 - 39

⁵¹ OM 2004:12, s. 10

⁵² Harrikari 1999, s. 39

⁵³ Harrikari 2006, s. 121

⁵⁴ OM 2004:12, s. 10

⁵⁵ Kääriäinen 1994, s. 108

2.4.3. 18 - 20-vuotiaat

Useimmissa maissa täysimääräinen rikosvastuu ja siviilioikeudellinen täysi-ikäisyys saavutetaan täytettäessä 18 vuotta. Joissakin maissa nuoria koskevia erityissäännöksiä voidaan kuitenkin poikkeuksellisesti, tapauskohtaisen harkinnan perusteella, soveltaa myös yli 18-vuotiaisiin.⁵⁶

Täysimääräinen rikosvastuu saavutetaan Suomessa täytettäessä 18 vuotta. Sääntelyä voidaan pitää varsin jäykkänä johtuen siitä, että 15 - 17-vuotiaita koskevia erityissäännöksiä, kuten rangaistusasteikon vähentämistä, nuorisorangaistusta tai syyttämättä tai tuomitsematta jättämistä nuoruusperusteella, ei voida tapauskohtaisen harkinnan perusteella soveltaa lainkaan 18 - 20-vuotiaisiin. 18 - 20-vuotiaita tosin kohdellaan oikeuskäytännössä lievemmin kuin vanhempia ikäryhmiä. Ikäryhmään sovelletaan myös henkilötutkintaa koskevia säännöksiä ja keskeisimpänä säännöksistä voidaan pitää sitä, että ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittu nuori voidaan määrätä ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan⁵⁷.

2.5. *Suunniteltua lainrikkomista vai suunnittelematonta seikkailua?*

Ihmislapsen kasvu itsestään ja lähimmäisestään vastuulliseksi tapahtuu yrityksen ja erehdyksen kautta. Kukaan ei syntyessään ole sisäistänyt mitään normistoa hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä. Kaikki nämä on opiskeltava lapsuuden ja nuoruuden aikana. Normaaliin nuoruuteen länsimaaisessa kulttuurissa kuuluu murrosikä. Se ajoittuu yleensä ikävuosien 12 - 16 välille. Murrosikään kuuluu oleellisena piirteenä se, että nuori asettaa vanhemmiltaan sisäistämät arvot ja normit kyseenalaisiksi ja jopa epäluotettaviksi. Oman kokemuksen saaminen on nuorelle äärimmäisen tärkeää. Lisäksi nuorelle on tärkeää, että hänen tekemä rikkomus huomataan ja siitä seuraa hänelle jokin seuraamus. Jos hänen pieniin ja vähäisiin normien rikkomuksiin ei puututa, hänelle voi tulla tarve tehdä niin suuri rikkomus, että varmasti tulee nähdyksi. Joillekin nuorille normien rikkominen aiheuttaa niin suuren syyllisyyden tunteen, että se estää häntä jatkamasta rikkomusten poluilla. Hän on tällöin terve ja tunne-elämältään normaali nuori. Rikokseen syyllistyminen on täten monelle nuorelle keino saada kokemus erillisyydestä vanhemmistaan ja siten rikos ikään kuin palvelee hänen itsenäistymiskehitystään. Useimmiten näiden normaalien nuorten rikkomukset ovat vähäpätöisiä ja tarve jatkossa syyllistyä rikoksiin lakkaa.⁵⁸ Useissa

⁵⁶ Marttunen 2002, s. 26

⁵⁷ OM 2004:12, s. 10

⁵⁸ Penttinen 2003, s.12 - 13

tapauksissa viikonloput merkitsevät nuorelle toimintaa vapaavyöhykkeellä, jolloin tutustuminen toiseen sukupuoleen, päihdekokemukset ja muut kokeilut tapahtuvat⁵⁹. Luultavammin nuoret itse eivät koe vapaavyöhykkeellä toimimista vaaraksi omalle kehitykselleen, ja arkeen paluu sujuu yleensä ongelmitta.

Lapsi- ja nuorisoriikollisuudesta keskusteltaessa on siis pidettävä mielessä, että se ei ole epänormaalia, vaan päinvastoin suhteellisen yleistä. Psykologit ja psykiatrit korostavat, että lasten ja nuorten lievähkö rikoskäyttäytyminen on normaali ja useimmiten ohimenevä vaihe kasvu- ja sosiaalistumisprosessissa.⁶⁰ Kyse on siis pääasiassa lyhytaikaisesta ilmiöstä, joka sisältää valtaosin suhteellisen lieviä tekoja.

Nuorten piilorikollisuudesta tehtyjen tutkimusten mukaan lainvastaisiin tekoihin syyllistyy jossain nuoruusvaiheessa valtaosa nuorisosta, mutta poliisiin kanssa tekemisiin joutuvat vain harvat nuoret. Nuorten niin sanottu piilorikollisuus on siis yleistä, ja tästä voidaan päätellä ensinnäkin, että suurin osa nuorista pidättäytyy myöhemmistä rikoksista ilman minkäänlaista interventiota. Toiseksi kriminologien tekemät piilorikollisuustutkimukset osoittavat välillisesti, että riippuu osin sattumasta, kuka nuorista jää rikoksestaan kiinni ja kuka ei. Selvää toki on, että ne nuoret, jotka tekevät toistuvasti ja enemmän rikoksia, jäävät niistä todennäköisesti myös ennen pitkää kiinni.⁶¹ Piilorikollisuus on siis laajaa ja on hyvin mahdollista, että muutokset tilastoidun rikollisuuden tasossa johtuvat ilmi tulemiseen vaikuttavista tekijöistä, kuten ilmoittamisalttiudesta, eivätkä siten liity rikollisuuden määrään.⁶² Vuonna 2000 Yhdysvalloissa tehtyjen uhritutkimusten mukaan yli 60 % henkeen tai terveyteen kohdistuneiden rikosten uhreista jättää ilmoittamatta rikoksesta Yhdysvalloissa⁶³.

Nuorten tekemistä rikoksista tulee hyvin ilmi tämän ikäryhmän rikoksille tyypillinen sosiaalisuus; nuorten tekemät rikokset ovat usein ryhmärikoksia, ja tärkeämpää kuin rikosten tekeminen on yhdessä tekeminen. Jännittävä ja juonikas suunnitelma yhdistää joukkoa, antaa sille mielekkään toiminnan tavoitteen sekä yhteisen vastustajan. Yhteisö tuo voimaa, joka auttaa voittamaan rikoksen tekemiseen liittyvän jännityksen ja pelon. Monilta nuorilta puuttuvat vielä tässä vaiheessa omakohtaiset kosketukset rikosten seuraamuksista ja siksi tämän ryhmän tuoma idealismi saattaa

⁵⁹ Laitinen - Nyholm 1995, s. 57

⁶⁰ Marttunen 2005, s. 378

⁶¹ Marttunen 2005, s. 378

⁶² Kivivuori 2002, s. 5

⁶³ Flowers 2002, s. 23

vielä voittaa kiinnijäämisen pelon.⁶⁴ Vaikka nuori ei osakaan kertoa, miksi hän tekee rikoksia, on niihin aina jokin aihe. Keskeisin syy on lopulta jännityksen ja vahvan tunne-elämyksen hakeminen, mikäli kyse ei ole puhtaasta varainhankinnasta huumeiden käyttöä varten.⁶⁵

Kääriäinen jakaa nuorten tekemät rikokset suunnitelmallisiin ja ei-suunnitelmallisiin rikoksiin. Suunnitelmallisissa nuorisorikoksissa tekijä on ollut nuori, joka on tehnyt tekonsa yhdessä muiden nuorten kanssa ja suunnitellut rikoksen etukäteen. Nuori on onnistunut saavuttamaan merkittävää taloudellista hyötyä ja onnistunut välttämään välittömän kiinnijäämisen.⁶⁶ Rikosta suunnitellessaan ja sen toteuttamista ajatellessa nuori pääsee irti sen hetken omasta todellisuudestaan jännittävään fantasia-maailmaan, jossa hän onnistuu ja saa mielessään sankarin maineen. Rikoksesta kiinnijäämisen uhka ja sen seuraamukset ovat sillä hetkellä paljon pienemmät kuin hänen sisäiset mielensä uhkat ja pelot. Voittaakseen oman pelon tunteensa hän ryhtyy sellaiseen toimintaan, jossa kaikki pelko on hänen ulkopuolella ja vain jonkun muun on syytä pelätä häntä. Näin hän on omassa mielessään turvassa pelolta, jota ei voi kestää.⁶⁷ Suunnittelemattomissa nuorisorikoksissa tekijä on ollut iältään nuori ja teko on tehty ryhmässä. Rikosta ei ole suunniteltu etukäteen, sillä ei ole saavutettu huomattavaa taloudellista hyötyä ja kiinnikin on jääty heti rysän päältä. Tyypillisiä huonosti suunniteltuja nuorisorikoksia ovat moottoriajoneuvojen käyttövarkaudet ja autohurjasteluun liittyvät liikenne rikokset sekä erilaiset pienet omaisuusrikokset.⁶⁸

Rikosten laadun mukaan Kääriäinen jakaa nuoret rikosentekijät kahteen ryhmään: nuoriin seikkailijoihin ja nuoriin lainrikkojiin. Ei-suunnitelmallisiin nuorisorikoksiin pääasiassa syyllistyviä nuoria voidaan kutsua nuoriksi seikkailijoiksi, joiden tekemien rikosten laatu jo puhuu paljon niiden merkityksestä: varastetaan autoja ja ajellaan niillä ympäriinsä, juodaan olutta ja pidetään hauskaa kavereiden kanssa. Todennäköisesti seikkailijoiden menestys laillisilla ja yleisesti hyväksytyillä näyttämöillä, kuten koulussa, on ollut huono. Nuorilla oman yhteiskunnallisen aseman tiedostaminen ja sen epäoikeudenmukaiseksi kokeminen saattavat huomattavasti vähentää syyllisyydenkokemuksia. Rikos kääntyy oikeutetuksi toiminnaksi. Seikkaileva nuori ei useinkaan osaa kertoa motiiviaan rikokseen, ja usein taustalla ovatkin satunnaiset mieleenjuolahtamiset tai rahan tarve. Nuoriksi lainrikkojiksi voidaan nimittää sitä pientä vankipopulaation osaa, joka pääasiallisesti tekee suunnitelmallisia nuorisorikoksia. Heillä rikokset heijastavat paitsi

---

⁶⁴ Kääriäinen 1994, s. 45

⁶⁵ Penttinen 2003, s. 13

⁶⁶ Kääriäinen 1994, s. 41 - 42

⁶⁷ Penttinen 2003, s. 13

⁶⁸ Kääriäinen 1994, s. 41 - 42

kollektiivisia kulttuurisia erottautumispyrkimyksiä, osittain myös tietoista rikollisen uran valintaa. Nämä ovat ehkä myös sellaisia nuoria, jotka ovat jo nuorella iällään joutuneet tekemisiin vanhempien lainrikkosten kanssa.⁶⁹ Tyypillinen nuorisoriikollinen, joka joutuu vankilaan, ei enää olekaan autovaras, vaan kuvaa synkentävät aggressiivinen käyttäytyminen ja väkivaltarikokset.⁷⁰

2.6. Nuorten tekemät rikokset, niiden määrä ja laatu

Rikostilastojen valossa nuoruus on elämänsä aikana rikosaktiivisinta aikaa. Tällä tarkoitetaan sitä, että noin 15 - 20-vuotiaana suurempi osa ikäryhmästä syyllistyy rikollisiin tekoihin kuin sitä ennen tai sen jälkeen. Rikosaktiivisin ikä vaihtelee eri teoissa: esimerkiksi näpistyksen huipentuvat varhaisemmassa iässä kuin huumerikokset. Samalla on kuitenkin muistettava, että aikuiset tekevät suurimman osan rikollisista teoista, vaikka nuorissa ikäryhmissä osallistuminen rikollisuuteen on tilastojen valossa laajempaa.⁷¹

Yhdysvalloissa vähäiset rikkomukset, kuten alkoholin tai huumeiden käyttöön liittyvät rikokset, myymälänäpistyksen ja vandalismin, ovat pääosin nuorisoriikollisten tekemiä. Suurin osa näistä rikoksista jää selvittämättä. On arvioitu, että vähäiset rikkomukset edustavat niinkin paljon kuin 90 % kaikista nuorten tekemistä rikollisista teoista.⁷²

2.6.1. Nuorten tekemät rikokset Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005

Vuonna 2004 Oulun kihlakunnan alueella ilmoitettiin yhteensä 24786 rikosta, joista selvitettiin 16105. Seuraavana vuonna ilmoitettujen rikosten määrä väheni yli 1200 rikoksella ja rikosten selvittäminen nousi noin 70 %:n tasolle. Tarkasteluajanjaksona 15 - 17-vuotiaiden tekemien rikosten osuus selvitettyjen rikosten kokonaismäärästä on pysytellyt noin 9 %:n tasolla ja 18 - 20-vuotiaiden tekemien rikosten määrä on vaihdellut 16 - 18 %:n välillä. Tarkasteluajanjaksona tyypillisimpiä 15 - 20-vuotiaiden tekemiä rikoksia olivat erilaiset varkaudet, pahoinpitelyt, haitanteot, rattijuopumukset ja alkoholiuoman hallussapitorikkomukset.⁷³

⁶⁹ Kääriäinen 1994, s. 60, 105 - 106

⁷⁰ Lauronen 1994, s. 30

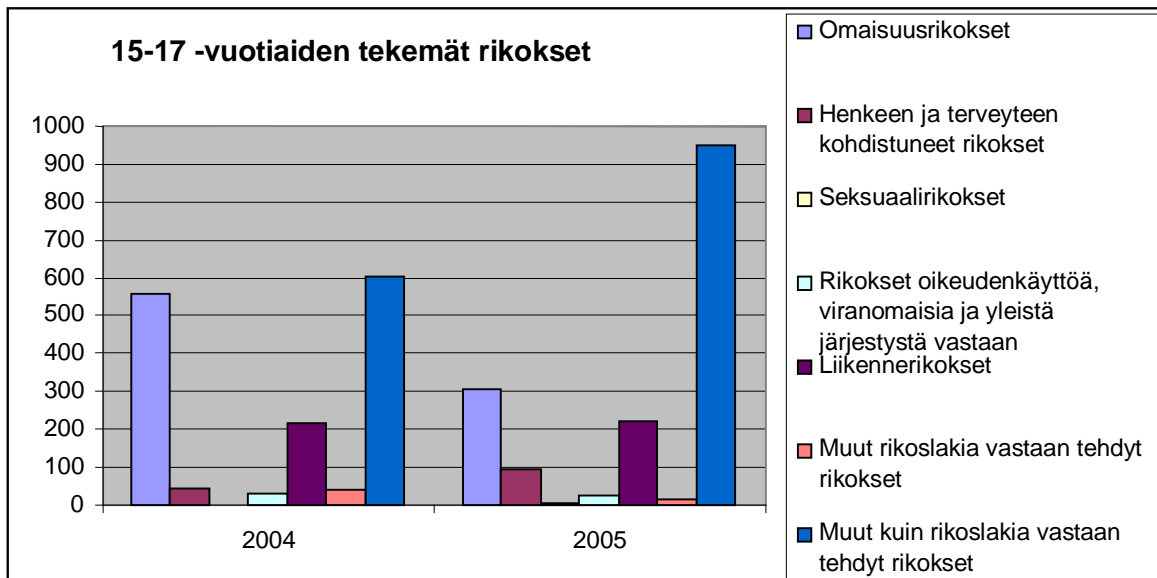
⁷¹ Rikossentorjunnan neuvottelukunta 1998, s. 4

⁷² Flowers 2002, s. 8 - 9

⁷³ Tilastokeskus 2006, s. 1

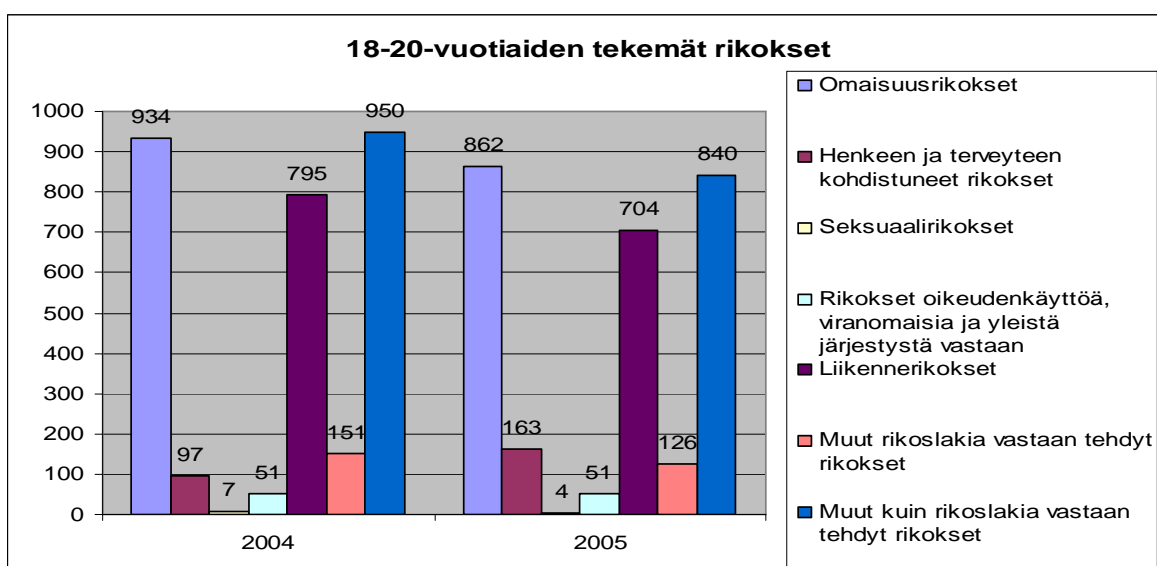

Ominaista 15 - 20-vuotiaiden tekemille rikoksille näyttää olevan se, että kaikkiin selvitettyihin rikoksiin suhteutettuna seksuaalirikosten määrä on marginaalinen.

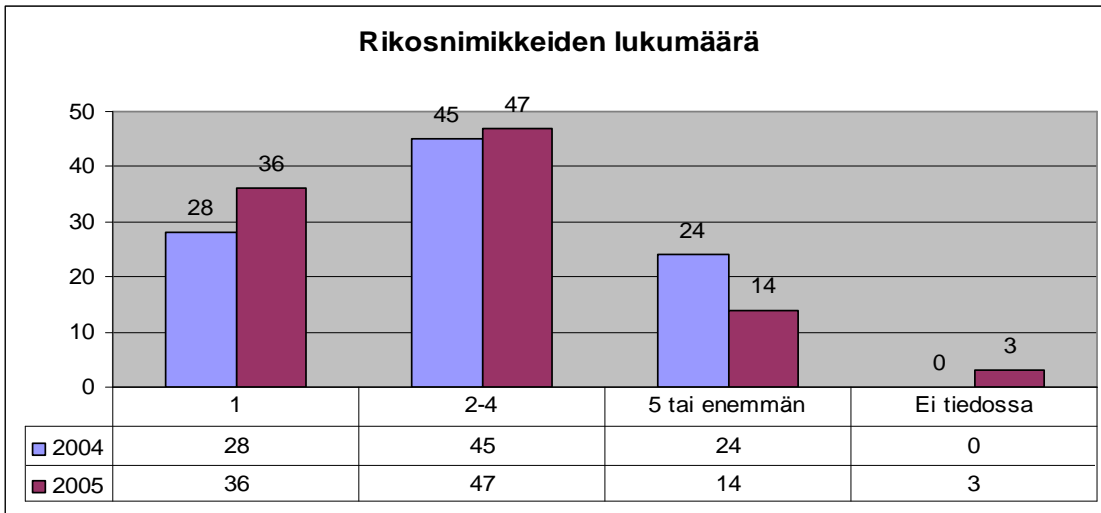
Kuvio 1: 15 - 17-vuotiaiden tekemät rikokset Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 – 2005. Lähde: Tilastokeskus 2006, oikeus- ja rikostilastot Oulun kihlakunnan alueella.

15 – 17-vuotiaiden ikäryhmässä omaisuusrikokset muodostavat suurimman osan selvitetystä rikoslakirikoksista, vaikkakin vuonna 2005 näiden rikosten määrä laski 250 rikoksella edellisestä vuodesta. Muiden kuin rikoslakia vastaan tehtyjen rikosten määrä kasvoi noin 350 rikoksella ja tähän luokkaan kuuluvat mm. alkoholirikokset, liikenne rikkomukset ja järjestyslain rikkomiset.

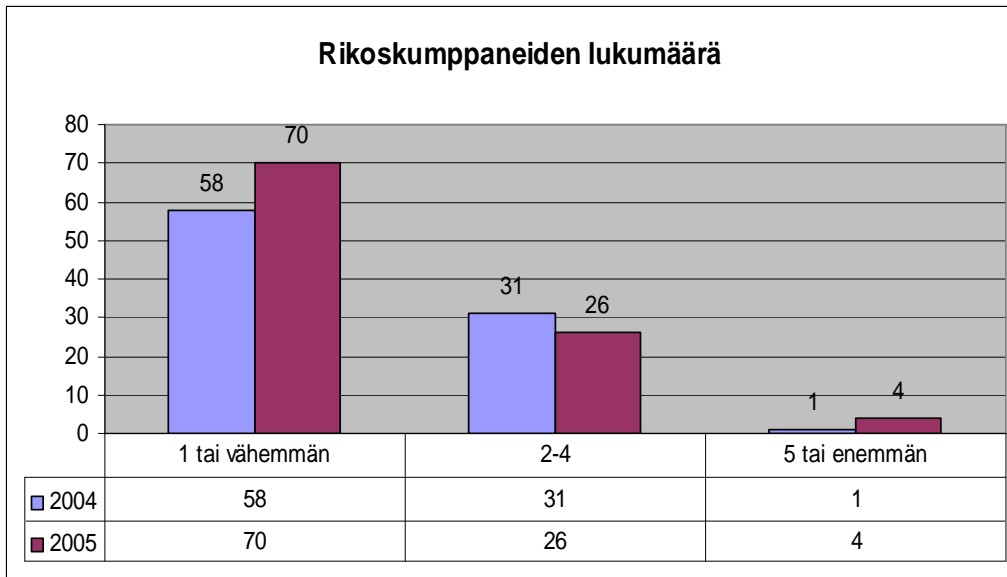
Kuvio 2: 18 - 20-vuotiaiden tekemät rikokset Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 – 2005. Lähde: Tilastokeskus 2006, oikeus- ja rikostilastot Oulun kihlakunnan alueella.

18 – 20-vuotiaista nuorista rikosentekijöistä laaditut rikostilastot osoittavat, että tämän ikäryhmän rikosmäärät ovat moninkertaisia alaikäisiin verrattuna. Tarkasteluajanjaksona mm. omaisuus- ja liikenne rikosten määrät ovat laskeneet, mutta päinvastaista kehitystä on tapahtunut henkeen ja terveyteen kohdistuneissa rikoksissa. Lukumäärät koskien seksuaalirikoksia ja rikoksia oikeudenkäyttöä vastaan ovat säilyneet vuosien 2004 – 2005 aikana ennallaan.

Kuvio 3: Alaikäisten rikoksesta epäiltyjen rikosnimikkeiden lukumäärä Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005.

Tarkasteluajanjaksona lähes puolet alaikäisistä nuorista olivat tehneet samalla kertaa useampia rikoksia kuin yhden, mutta rikosnimikkeiden lukumäärä jäi kuitenkin alle viiden. Noin kolmannes nuorista rikosentekijöistä oli syylistynyt vain yhteen rikokseen.

Kuvio 4: Alaikäisten rikoksesta epäiltyjen rikoskumppaneiden lukumäärä Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005.

Yleisenä käsityksenä on, että nuoret tekevät rikoksia yhdessä ja rikosten suunnittelusta ja toteuttamisesta muodostuu sosiaalisia tilanteita. Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 – 2005 täytetyistä seurantalomakkeista kerätyt tiedot osoittavat toista. Vuonna 2004 yli 50 % nuorista teki rikoksen joko yksin tai yhden rikoskumppaninsa kanssa. Vain yhdellä tekijällä oli viisi tai useampia rikoskumppaneita. Seuraavana vuonna 70 % nuorista teki rikoksen yksin tai yhden kumppaninsa kanssa. Neljänneksellä nuorista oli rikosta tehdessään 2 – 4 rikoskumppania.

3. Poliisin suorittama esitutkinta

3.1. Kansainvälinen ja kansallinen sääntely

LOS 40 artikla sisältää määräykset lapsia koskevasta esitutkinta- ja oikeudenkäyntimenettelystä. Ensimmäisessä kappaleessa taataan rikoksesta epäillylle, syytteessä olevalle tai lainrikkomiseen syylliseksi todetulle lapselle oikeus tulla kohdelluksi lapsen ihmisarvoa, ikää ja lapsen yhteiskunnallista sopeutumista edistävällä tavalla.

Nuoren asemaa esitutkinnassa säätelevistä kansallista säädöksistä oleellisimpia ovat esitutkinnasta ja pakkokeinoista annettu asetus, esitutkintalaki, pakkokeinolaki, lastensuojelulaki sekä nuorista rikosentekijöistä annettu asetus. Nuoren asemaa ei ole kovin kattavasti säännelty ja lakeihin onkin esitetty lukuisia täydennyksiä ja muutoksia, joiden olisi määrä tulla voimaan vuoden 2007 alussa.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annettu asetus huomioi tällä hetkellä nuoren erityisasemaa yksityiskohtaisemmin ja laajemmin kuin muut kansalliset säädökset. Asetus sisältää erilliset maininnat lapsen iän, kehitystason ja tarpeettoman haitan aiheuttamisesta. Lisäksi asetuksessa säännellään kuulusteluilmoituksista, alle 15-vuotiaan kuulustelemisesta ja asetetaan vaatimuksia tutkintatoimenpiteitä suorittavalle viranomaistaholle.

Esitutkintalaissa lapsen ja nuoren asema on huomioitu useissa eri säännöksissä. ETL sisältää säännöksiä esitutkintaa suorittavan viranomaisen ilmoitusvelvollisuuksista, kuulustelujen erityispiirteistä ja esitutkinnan suorittamisajasta. ETL:n mukaan poliisin on toimitettava esitutkinta ilman aiheetonta viivytystä. Säännös koskee yhtä lailla kaikkia rikoksesta epäiltyjä, eikä lapsen tai nuoren erityisasemaa ole korostettu lain tasolla. Esitutkintalakiin ehdotetaan lisättäväksi uusi säännös, jonka mukaan alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai alle 15-vuotiaana tekemästään rikollisesta teosta tutkinta on toimitettava kiireellisesti. Lakiin ehdotetaan myös otettavaksi nykyisin esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetussa asetuksessa olevat säännökset alle 18-vuotiaan epäillyn kohtelusta esitutkinnassa sekä alle 15-vuotiaan kuulustelusta ja muihin häneen kohdistettavien tutkintatoimenpiteiden edellytyksistä. ETL:iin ehdotetun 10a §:n mukaan tutkinnanjohtajan olisi tarvittaessa huolehdittava siitä, että alle 18-vuotiaalle määrätään jo esitutkintaan ROL 2 luvun mukainen puolustaja. Tällä hetkellä lainsäädäntöön ei sisälly velvoitetta ryhtyä toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että nuorella epäillyllä on avustaja jo esitutkinnassa ja

kuitenkin tarvetta siihen varmasti ilmenee. 33a ja 33b:iin otettavat säännökset korostaisivat ilmoitusvelvollisuutta suoritettavasta kuulustelusta ja tilaisuuden varaamista siihen osallistumiseen lapsen lailliselle edustajalle ja sosiaaliviranomaiselle, kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta.⁷⁴

Pakkokeinolaissa on vähän erityisesti nuoria koskevia säännöksiä, ja yleisesti pakkokeinojen käytön edellytykset ovat samat kuin täysi-ikäisillä eräitä kohtuuslausekkeitä lukuun ottamatta. Nuorisoriikostyöryhmän mietinnössä PKL:iin ehdotetaan otettavaksi säännös 1:2b §, jossa säädettäisiin alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta todennäköisin syin epäillyn kiinniottamisesta enintään 12 tunnin ajaksi. Lisäksi PKL:iin ehdotetaan lisättäväksi uusi 2a luku nuorisoarestista. Nuorisoaresti olisi alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle määrättävä sähköisesti valvottava liikkumavapauden rajoitus, eikä tähän ikäryhmään kuuluvia voitaisi enää määrätä matkustuskieltoon. Nuorisoarestia olisi käytettävä ensisijaisesti ilman turvautumista pidättämiseen tai vangitsemiseen.⁷⁵

Lastensuojelulain rooli esitutkinnassa kulminoituu lähinnä poliisin LSL 40 §:n mukaiseen ilmoitusvelvollisuuteen lastensuojelun tarpeessa olevasta lapsesta tai nuoresta. Ilmoitusvelvollisuuden tarkoituksena ja tavoitteena on lapsiin kohdistuvien laiminlyöntien, vaarojen, heitteillejättöjen ja vastaavien tilanteiden mahdollisimman varhainen havaitseminen. Hallituksen esityksessä 252/2006 vp lastensuojeluilmoitusta koskevaa sääntelyä ehdotetaan selkiytettäväksi ja ilmoitusvelvollisten piiriä sekä ilmoitusvelvollisuuden alaa laajennettavaksi.⁷⁶

Nuorista rikoksenteikijöistä annettu asetus asettaa esitutkintaviranomaiselle velvoitteen selvittää nuoren tekemän rikoksen lisäksi hänen elämäänsä kokonaisvaltaisemmin. Syyttäjän ja tuomioistuimen perehtyminen nuoren elämään tapahtuu nuorelle suoritettavan henkilötutkinnan avulla. Työryhmämietinnössä henkilötutkinta ehdotetaan korvattavaksi nuoren rikoksenteikijän tilanteen selvittämisellä, josta säädettäisiin oma lakinsa. Ehdotuksen mukaan poliisin olisi viipymättä rikoksen ilmitulon jälkeen ilmoitettava asiasta sosiaaliviranomaiselle. Sosiaaliviranomaisen olisi viipymättä käynnistettävä epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittäminen, ohjattava hänet tarvittavien tukitoimien pariin tai ryhdyttävä niiden järjestämiseen. Mikäli rikoksesta tulnaisiin todennäköisesti tuomitsemaan sakkoa ankarampi rangaistus, virallisen syyttäjän

---

⁷⁴ OM 2004:12, s. 64, 95

⁷⁵ OM 2004:12, s. 96

⁷⁶ HE 252/2006 vp, s. 70

olisi pyydettävä sosiaaliviranomaista laatimaan sosiaaliselvitys ja kriminaalihuoltolaitosta laatimaan seuraamusselvitys.

3.2. Esitutinnan erityispiirteet ja lapsen kohtelu

Esitutkinta voidaan määritellä selvityksen hankkimiseksi tapahtuneeksi epäilystä rikoksesta mahdollisen syyteharkinnan suorittamista ja rikosoikeudenkäynnin valmistelua varten.⁷⁷ Lapset ja nuoret ovat esitutkinnassa erityisasemassa esitutinnan aloittamisen edellytysten osalta ja sen menettelytapojen suhteen. Rikoksesta epäiltyä olevaan nuoreen henkilöön kohdistuvissa esitutkintatoimenpiteissä on hienotunteisuusperiaate korostetussa asemassa.⁷⁸

Poliisin on yleisesti esitutkinnassa, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden valvonnassa, onnettomuustilanteissa sekä kotihälytystilanteissa otettava erityisesti huomioon lasten hyvinvointi. Poliisin on aina varmistauduttava, että lapsen tilanne ja olosuhteet jatkuvat kohtaamisen jälkeen turvallisena ja lapsen edun mukaisesti.⁷⁹

Lasta koskevilla erityissäännöksillä on pyritty korostamaan ennen kaikkea lasten erityisasemaa, mutta myös sitä, että on tärkeää puuttua myös lasten tekemiin rikoksiin. Kuulusteleminen on nähty yhtenä keinona sallitun ja kielletyn toiminnan rajan selkeyttämisessä.⁸⁰ Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 10 §:n mukaan lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä. EPA 11 §:ssä selvennetään, että lasta on kohdeltava esitutkinnassa ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Poliisin on huolehdittava esitutkintaa suorittaessaan, että lapselle ei aiheuteta tarpeettomasti haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. EPA 11.2 §:n mukaan lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettaviksi. Näin on voitu menetellä eräiden suurten kihlakuntien poliisilaitosten tutkintajärjestelyissä⁸¹.

EPA 14 ja 15 §:ssä säännellään alle 15 vuotta nuoremman lapsen kuulustelemisesta. Jos alle 15-vuotiaan epäillä syyllistyneen rikokseen, häntä voidaan EPA 14 §:n nojalla kuulustella rikokseen. Alle 15-vuotiaista lasta ei kuitenkaan kuulustella rikoksesta epäiltyä eikä rikoksesta epäillyn

⁷⁷ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 14

⁷⁸ Hirvelä 1997, s. 67

⁷⁹ SM ohje 2006, s. 1

⁸⁰ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 335

⁸¹ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 338

kuulustelulomakkeelle, koska hänen osalta rikosoikeudellinen vastuuikäraja ei ole täyttynyt. Täysimittainen esitutkinta voidaan EPA 14 §:n nojalla suorittaa vain edellytyksillä, että tutkitaan onko 15 vuotta täyttänyt henkilö ollut osallisena rikoksessa, teolla menetetyn omaisuuden takaisinsaamiseksi, tuomioistuimen katsoessa siihen olevan erityistä syytä tai sosiaalilautakunnan sitä pyytäessä.

Poliisilla ei ole kuitenkaan ehdotonta velvollisuutta kuulustella kaikkia alle 15-vuotiaita, joita epäillään rikollisesta teosta, koska poliisi selvittää ensisijassa niitä tekoja, joista seuraa rikosoikeudellinen vastuu. Esitutkintaviranomaisen onkin lähinnä teon laadun tai muiden olosuhteiden perusteella ratkaistava, onko lapsen kuulusteleminen tarpeellista.⁸²

Täten poliisin on esitutkintaa suorittaessaan kohdeltava lasta ja nuorta monessa suhteessa eri tavalla kuin täysi-ikäistä rikoksesta epäiltyä ja lainsäädäntö asettaa erityisiä velvoitteita tutkittaessa alle 18-vuotiaan henkilön tekemää rikosta.

3.2.1. Ilmoitusvelvollisuus huoltajalle ja sosiaaliviranomaiselle

Lastensuojelulaki 1983/683 velvoittaa poliisin ilmoittamaan sosiaalilautakunnalle, käytännössä sosiaalitoimen lastensuojelutyöntekijälle, perhe- tai yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeessa olevasta lapsesta. Lastensuojeluilmoitus on yhteistyöaloite, joka mahdollistaa lastensuojelun ja muiden tarvittavien tahojen osallistumisen lapsen tilanteen ja tuen tarpeen selvittämiseen ja jatkotoimien suunnitteluun.⁸³ LSL 40 §:n mukaan alaikäisen rikoksesta tulisi viipymättä välittyä lastensuojeluilmoitus lastensuojeluviranomaiselle, joka ryhtyy harkintansa mukaisesti tarvittaviin toimenpiteisiin. On epäselvää, mitä viipymättömyydellä tarkoitetaan, mutta lähinnä se on sitä, että kaikkea turhaa viivyttelyä ilmoituksen tekemisessä on vältettävä. LSL 40.1 §:ssä säädetään ilmoitusvelvollisten piiristä, määrättyjen tapahtumien tietoon tulosta, ilmoitusvelvollisuuden asiallisista kriteereistä ja menettelytavoista ilmoitusta tehtäessä, mutta ei sen sijaan muotomääräyksistä, kytkenästä huostaanottoon, ilmoitusvelvollisuuden ja salassapitovelvollisuuden välisestä etusijajärjestyksestä tai anonyymistä lastensuojeluilmoituksesta⁸⁴.

---

⁸² Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 336

⁸³ SM ohje 2006, s. 1

⁸⁴ Mahkonen 2003, s. 13

3.2.1.1 Lastensuojeluilmoitukset Oulun kihlakunnan alueella

Oulun kihlakunnan poliisilaitoksella sekä rikososastolla että järjestysosastolla työskentelevät poliisimiehet tekevät lastensuojeluilmoituksia työssään kohtaamastaan lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta tai nuoresta. Lastensuojelua edellyttävät poliisin työtilanteet voivat olla hyvin monimuotoisia, ja poliisin toimenpiteet tapahtuneen johdosta vaihtelevat tilanteen mukaan. Lastensuojelun tarve saattaa aktualisoitua poliisin selvittäessä esimerkiksi perheväkivaltaa, nuoren juodessa alkoholia tai poliisin kiinniottaessa tai pidättäessä nuoren rikollisen teon johdosta. Esimerkiksi vuonna 2004 poliisin on arvioitu tehneen koko maassa yhteensä 16 000 perheväkivaltaan liittyvää kotihälytystehtävää, eli näillä tiedoilla poliisi hälytettäisiin joka viikko noin 300 kertaa perheväkivallan vuoksi maamme koteihin⁸⁵.

Poliisit saattavat lastensuojeluilmoituksen sosiaaliviranomaisille tiedoksi suullisesti tai kirjallisesti erillisellä lastensuojeluilmoituksella tai kopiolla rangaistusvaatimuksesta, rikesakosta tai rikosilmoituksesta. Poliisilaitoksen tilastoinnissa ei ole huomioitu kuin kirjallisella, erillisellä lomakkeella tehtyjen lastensuojeluilmoitusten määrät, joten tilastotieto ei vastaa tehtyjen ilmoitusten todellista kokonaismäärää. Poliisilaitoksella viikonloppuisin yöaikaan päivystävät sosiaalityöntekijät helpottavat tiedonkulkua poliisin ja sosiaaliviranomaisten välillä, ja he ovat usein partioiden mukana mm. kotihälytystilanteissa. Sisäasiainministeriön poliisiosaston antaman selvityksen mukaan poliisin ja sosiaalitoimen tiiviit yhteistyömuodot alentavat kynnystä lastensuojeluilmoituksen tekemisessä⁸⁶.

Oulun sosiaalitoimelta pyytämäni lastensuojeluilmoitusten määrää ei ollut saatavilla vuoden 2004 osalta, mutta vuonna 2005 poliisi teki 439 lastensuojeluilmoitusta. Tilastosta ilmenevästä lastensuojeluilmoitusten kokonaismäärästä ei pysty erottelemaan lasten ja nuorten rikoskäyttäytymisestä johtuvien ilmoitusten osuutta.⁸⁷

3.2.2. Ilmoitusvelvollisuus syyttäjälle

Yksi ilmentymä poliisin ja syyttäjän välisestä yhteistyöstä on esitutkintalain 15 §:n mukainen ennakkoilmoitus. Ennakkoilmoituksessa poliisi on yhteistyön aloitteellinen taho ja sen toimittamaa esitutkintaa syyttäjä voi tietyin edellytyksin edistää. Poliisin on säännöksen mukaan ilmoitettava

---

⁸⁵ EOA 2006, s. 19

⁸⁶ EOA 2006, s. 19

⁸⁷ Oulun kaupunki 2006

sille tutkittavaksi tulleesta rikosasiasta syyttäjälle, kun jotakuta voidaan epäillä syylliseksi rikokseen. Ilmoitusta ei kuitenkaan tarvitse tehdä, jos asia on yksinkertainen. Lain esitöissä yksinkertaisina rikoksina pidetään mm. rattijuopumusta, vahingontekoa ja pahoinpitelyä. Yksinkertaisena asiaa voidaan pitää silloinkin, kun se koskee näiden rikosten törkeitä tekemuotoja.⁸⁸

Ennakoilmoituksen myötä rikosjuttuun määrätään syyttäjä esitutkinnan ollessa vielä kesken, ja rikosasian saapuessa syyttäjäksiennakkoon ennakoilmoitusta käsittelee sama syyttäjä, jolle ennakoilmoitus on aikanaan tehty⁸⁹.

Nuorten jutuissa ennakoilmoituksia on käytetty lähinnä niissä tapauksissa, joissa nuoreen on käytetty vapautteen kohdistuneita pakkokeinoja tai joissa samalla oli useita rikosjuttuja tutkinnassa tai syyteharkinnassa. On myös todettu, että ne tapaukset, joissa poliisi teki ennakoilmoituksen, koskivat useimmiten juuri niitä nuoria, joista laadittiin prosessin myöhemmässä vaiheessa myös henkilötutkinta⁹⁰.

3.2.3. Henkilötutkinnan tilaaminen

Nuorista rikoksentekeijöistä annetun asetuksen 1 §:n mukaan 15 - 20-vuotiaiden nuorten rikoksentekeijöiden kohdalla esitutkintaviranomaisen on selvitettävä itse rikoksen lisäksi myös rikoksen vaikuttimia ja hankittava selvitys rikoksesta epäillyn henkilöllisyydestä, hänen aikaisemmista elämänvaiheistaan ja niistä oloista, missä hän on elänyt. Tämän henkilötutkinnaksi kutsutun toimenpiteen avulla syyttäjä ja tuomioistuin pääsevät tarkemmin perehtymään nuoren elämään.

Henkilötutkintaa käsittelevät säännökset eivät sisällä lausumaa siitä, minkä tahon tulisi pyytää henkilötutkinnan pyytämistä sosiaalilautakunnalta tai kriminaalihuoltolaitokselta. Nuorista rikoksentekeijöistä annetun asetuksen 1 §:n mukaan henkilötutkinnan pyytää ”alustavaa tutkinta toimittava viranomainen”. Oikeusministeriön nuorista rikoksentekeijöistä antaman päätöksen 1 §:n mukaan pyytävä olisi ”esitutkintaa suorittava viranomainen”. Sanamuodon mukaisesti tulkiten

---

⁸⁸ HE 82/1995 vp, s. 158

⁸⁹ HE 82/1995 vp, s. 158

⁹⁰ Marttunen 2002, s. 115

poliisin tulisi pyytää henkilötutkinnan laatimista, mutta käytännössä pyynnön kuitenkin esittää yleensä syyttäjä ja toisinaan myös tuomioistuin⁹¹.

Henkilötutkinnan laatimisen edellytykset on säännelty epäselvästi ja jossain määrin jopa ristiriitaisella tavalla. Säännökset ovat vanhentuneet niin terminologiansa kuin sisältönsäkin puolesta⁹². Nuorista rikoksentekijöistä annetun asetuksen 1 §:n mukaan henkilötutkinta on tehtävä kaikista alle 21-vuotiaista rikoksesta epäillyistä.

3.2.3.1. Henkilötutkinnan tilaaminen ja määrät Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005

Oulun kihlakunnan alueella henkilötutkintamenettelyn sujuvuutta on parannettu poliisin, syyttäjän ja sosiaaliviranomaisen yhteistyössä aikaansaamalla ohjeistuksella. Ohjeiden mukaan poliisi pyytää henkilötutkinnan laatimista esitutkinnan aikana. 15 - 17-vuotiaiden osalta henkilötutkinnan laatimista pyydetään alueellisilta sosiaalitoimistoilta ja 18 - 20-vuotiaasta nuoresta henkilötutkinnan laatii Kriminaalihuoltolaitoksen Oulun aluetoimisto. Poliisi ja syyttäjä ovat laatineet yhteiset tunnusmerkistö- ja tekotapaluokittelut, joiden täytyessä poliisi pyytää aina henkilötutkintaa. Poliisi ja sosiaaliviranomainen ovat sopineet henkilötutkinnan laatimisajaksi 2 - 3 viikon määräajan. Useimmiten henkilötutkinta saapuu poliisille jo ennen esitutkinnan päättymistä, jolloin se toimitetaan esitutkintapöytäkirjan mukana syyttäjälle ja on syyttäjän käytettävissä heti syyteharkinnan alussa. Mikäli esitutkinta päätetään ennen henkilötutkinnan valmistumista, toimitetaan henkilötutkinta jälkeinpäin syyttäjälle. Menettely on todettu joustavaksi ja nopeaksi, ja oleellista on selkeä tehtävien osoittaminen tietyille tahoille.

Tarkasteluajanjaksona noin 9 % kaikista Oulussa selvitetystä rikoksista oli 15 - 17-vuotiaiden tekemiä. 18 - 20-vuotiaiden osuus kaikista selvitetystä rikoksista vaihteli tarkasteluajanjakson aikana 16 - 18 %:n välillä.⁹³ Vuonna 2004 Oulun kihlakunnan poliisilaitos tilasi alueellisilta sosiaalitoimistoilta 24 ja Kriminaalihuoltolaitoksen Oulun aluetoimistolta kolme henkilötutkintaa, joista 16 koski Oulussa asuvaa nuorta. Loput yksitoista henkilötutkintaa koskivat kihlakunnan alueen muiden kuntien eli Oulunsalon, Kempeleen tai Hailuodon nuoria. Vuonna 2005 Oulun kihlakunnan poliisilaitos tilasi sosiaalitoimistoilta 20 henkilötutkintaa ja Kriminaalihuoltolaitoksen

---

⁹¹ Marttunen 2005, s. 587

⁹² Marttunen 2005, s. 587

⁹³ Tilastokeskus 2006, s. 1

Oulun aluetoimistolta yhden henkilötutkinnan, ja näistä 17 koski Oulussa asuvia nuoria. Loput neljä tilatuista tutkinnoista koskivat kihlakunnan alueen muiden kuntien nuoria.⁹⁴ Tilastoissa ei ole eritelty nuorten ikää eikä tarkemmin sitä, mihin rikokseen näiden nuorten epäiltiin syyllistyneen.

3.4. Alaikäisen rikoksesta epäillyn kuuleminen, puhuttelu ja kuulustelu

Kuulustelut tulee suorittaa mahdollisimman pian rikosepäilyn esille tulemisen jälkeen. Kuulustelijan on kommunikoidava lapsen tai nuoren kanssa tietoisesti siten, että kuultava saadaan tuottamaan mahdollisimman kattava, yksityiskohtainen ja tarkka kuva tapahtumista tai epäilyistä rikoksesta. Kuulustelijalla ei välttämättä tarvitse olla ensi- tai esitietoja epäilyistä rikoksesta.⁹⁵

Lapsen kanssa voidaan myös harjoitella vapaata kerrontaa kuulustelun alkuvaiheessa keskustelemalla yleisistä asioista. Tärkeätä on tehdä lapselle selväksi, että hän voi korjata kuulustelijaa, jos tämä tulkitsee tai ymmärtää lasta väärin. Tärkeää on myös, että lapsi tuntee olonsa turvallisiksi kuulustelutilanteessa. Luotettavin kuulustelutulos syntyy lapsen suoralla kerronnalla ja siitä johdetuilla avoimilla kysymyksillä ja ilmauksilla. Vaihtoehto- ja johdattelevia kysymyksiä ei saa käyttää. Kuulustelun etenemisestä on hyvä laatia selkeä kuulustelusuunnitelma, jonka avulla kuulustelu sujuu joustavammin. Kyseinen kuulustelusuunnitelma on syytä säilyttää, koska kuulustelun arvioija tai siitä asiantuntijalausunnan antaja voi sitä tarvita. Pelokkaan ja aran lapsen kanssa voi olla tarpeen käyttää ensimmäinen kuulustelukerta tutustumiseen. Jos lapsi tutustumiskerralla alkaa kertoa rikostapahtumasta, se taltioidaan kuulusteluna. Lapsen kuulustelu useamman kerran on järkevää, sillä lapset pystyvät tällöin yleensä tuottamaan uusia yksityiskohtia.⁹⁶

Kuulustelut nauhoitetaan videolle tai muulle ääni- ja kuvatallenteelle, kun lapsi on alle 15-vuotias ja kuulustelua on tarkoitus käyttää oikeudenkäynnissä. Tutkinnanjohtaja voi päättää kuulustelun taltioimisesta myös muulla tavoin.⁹⁷

---

⁹⁴ Oulun kihlakunnan poliisilaitos 2006, s. 1

⁹⁵ SM ohje 2006, s. 3

⁹⁶ SM ohje 2006, s. 4

⁹⁷ SM ohje 2006, s. 5

3.4.1. Kuulustelutodistajan välttämättömyys

Esitutkintalain 31.1 §:n mukaan 18 vuotta nuorempaa henkilöä ei saa kuulustella ilman todistajaa, paitsi jos kuulustelussa on läsnä hänen avustajansa tai laillinen edustajansa tai sosiaalilautakunnan edustaja. Nuorten rikosentekijöiden ja vajaavaltaisten oikeusturvan toteutumiseen kiinnitettiin huomiota Lakivaliokunnan mietinnössä 9/1986, ja Eduskunta lisäsi lakivaliokunnan ehdotuksesta ETL 30.1 §:ään säännöksen siitä, että ettei 18 vuotta nuorempaa saa koskaan kuulustella ilman todistajaa⁹⁸. Eduskunnan oikeusasiamiehen ilmaiseman kannan mukaan lain vaatimus ei täyty, jos kuulustelutodistaja tulee paikalle vasta kuulustelupöytäkirjaa allekirjoitettaessa⁹⁹. Säännöksen soveltaminen käytännössä muodostui kuitenkin mahdottomaksi, joten säännöstä muutettiin hallituksen esityksessä ehdotetulla tavalla eli todistajan läsnäolo kuulustelussa ei ole välttämätöntä, jos paikalla on avustaja, laillinen edustaja tai sosiaalilautakunnan edustaja¹⁰⁰.

ETL 30 §:n mukaan kuulustelutodistajan on oltava luotettava ja OK 17:43:n mukaisesti esteetön. Näiden säännösten tavoitteena on taata tutkinnan luotettavuus ja puolueettomuus. Eduskunnan oikeusasiamies on lausunut kannanotossaan, että samaa juttua tutkivan esitutkintaviranomaisen käyttöä kuulustelutodistajana on vältettävä.¹⁰¹ Käytännössä tämä tarkoittaa tilannetta, jossa toinen konstaapeli kuulustelee nuorta ja toinen toimii kuulustelutodistajana.

3.4.2. Huoltajalle varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa

Alaikäisen huoltajan, edunvalvojan ja muun laillisen edustajan läsnäolosta kuulustelussa on säädetty ETL 33 §:ssä. Koska lapsen huoltajat vastaavat yhdessä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 361/1983 5 §:n nojalla lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä, on jokaiselle huoltajalle varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa¹⁰².

Jos kuulusteltava ei ole täyttänyt 15 vuotta, on ETL 33.1 §:n mukaan hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajalla oikeus olla läsnä kuulustelussa. Säännös oikeuttaa läsnäoloon kuultiinpa nuorta asianomistajana, todistajana tai rikoksesta epäiltynä. Vaikka alle 15-vuotias ei olekaan rikosoikeudellisessa vastuussa rikostunnusmerkistön täyttävästä teosta, häneltä

⁹⁸ LaVM 9/1986, s. 7

⁹⁹ EOAK 2002, s. 5

¹⁰⁰ HE 52/2002 vp, s. 15

¹⁰¹ EOAK 2526/2002, s. 5

¹⁰² Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 306

voidaan vaatia korvausta teollaan aiheuttamasta teosta¹⁰³. ETL 33.2 §:n säännökset koskevat oikeutta vajaavaltaisen laillisen edustajan läsnäoloon kuulustelussa, jossa 15 vuotta täyttäneitä alaikäistä kuulustellaan epäiltynä.

ETL 33.4 §:n mukaan kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava läsnäoloon oikeutetuille vajaavaltaisen edustajille, mikäli se käy vaikeudetta päinsä. Ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa, paitsi jos vajaavaltaista on rikoksen selvittämisen vuoksi välttämätöntä kuulustella viipymättä. Tällöin vajaavaltaisen edustajalle on ilmoitettava kuulustelusta mahdollisimman pian eli käytännössä sovittava kuulustelun ajankohdasta. Vajaavaltaisen edustajan läsnäolosta ja perusteluista, joiden mukaan vajaavaltaista on kuulusteltu ilman edunvalvojan läsnäoloa kuulustelussa, on tehtävä merkintä kuulustelukertomukseen.¹⁰⁴ Eduskunnan oikeusasiamies on kannanotossaan lausunut, että mikäli huoltajaan otetaan yhteyttä vasta kuulustelua aloitettaessa ja saapuminen estyy tästä syystä, ei tilaisuutta läsnäoloon ole silloin varattu ja menettely on lainvastaista.¹⁰⁵

ETL 44 §:ssä säännelty suppea esitutkinta poikkeaa täydellisestä esitutkinnasta poliisin ilmoitusvelvollisuuden osalta siinä suhteessa, että kuulusteltavan epäillyn ollessa alle 18-vuotias, hänen huoltajalleen, edunvalvojalleen tai muulle lailliselle edustajalle ei tarvitse varata tilaisuutta olla kuulustelussa läsnä¹⁰⁶. Poikkeuksen poikkeustilanteissa lapsen etu saattaa kuitenkin edellyttää huoltajan tai edunvalvojan läsnäoloa myös suppeassa esitutkinnassa. Läsnäolon osalta poikkeustilanteiden arviointi ja lapsen edun turvaaminen parhaalla mahdollisella tavalla jäänee asiaa hoitavan yksittäisen poliisimiehen ja tutkinnanjohtajan arvioitavaksi.

3.4.2.1. Huoltajien läsnäolo kuulusteluissa Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005

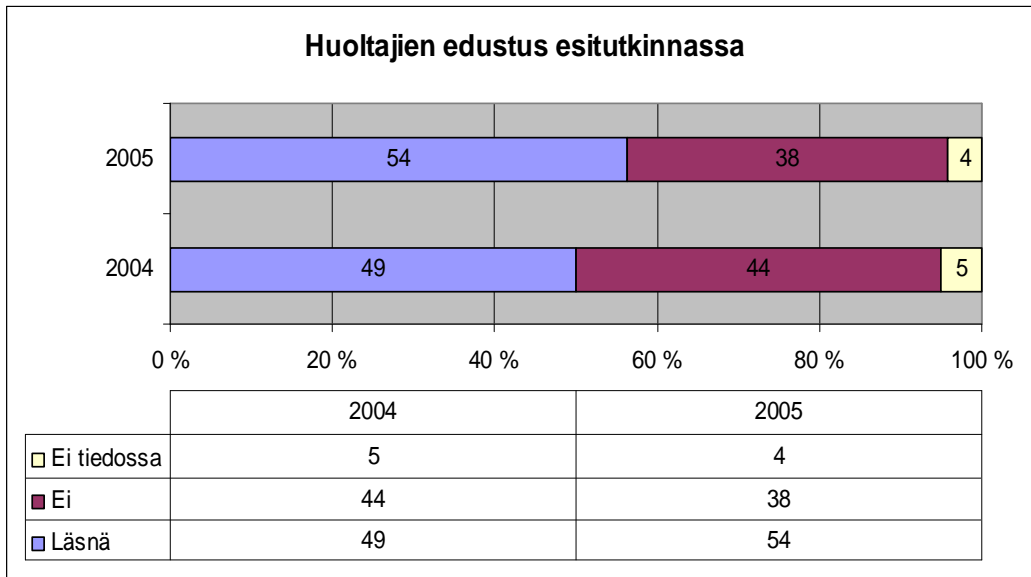
Tarkasteluajanjaksona täytetyistä seurantalomakkeista puuttui muutamien lomakkeiden osalta huoltajien läsnäoloa koskeva tieto. Läsnä olleiden huoltajien määrä on pysynyt tarkasteltavina olevina vuosina noin 50 %:n tasolla. Vuonna 2005 huoltajien läsnäolojen määrä on kohentunut muutamalla prosentilla edelliseen vuoteen verrattuna.

¹⁰³ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 306

¹⁰⁴ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 307

¹⁰⁵ EOAK 2002, s. 5

¹⁰⁶ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 33

Kuvio 5: Huoltajien edustus esitutkinnassa Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005.

3.4.3. Sosiaalilautakunnalle varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa

Lastensuojelulain 15.2 §:n mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon tutkinnassa, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta. Läsnäolon mahdollistamiseksi poliisin on tehtävä sosiaalilautakunnalle EPA 15 §:n mukainen kuulusteluilmoitus. Eduskunnan oikeusasiamies on kannanotossaan lausunut, että mikäli sosiaalilautakunnan edustajaan otetaan yhteyttä vasta kuulustelua aloitettaessa ja saapuminen estyy tästä syystä, ei tilaisuutta läsnäoloon ole silloin varattu ja menettely on lainvastaista.¹⁰⁷ Jos vajaavaltaista on rikoksen selvittämisen vuoksi välttämätöntä viipymättä kuulustella, kuulustelu voidaan esitutkintalain 33.4 §:n mukaan suorittaa ilman sosiaalilautakunnan edustajaa. Säännöstä on perusteltua tulkita siten, että kuulusteluilmoitus on aina tehtävä tai ainakin yritettävä tehdä, mutta kuulustelu voidaan kiireellisissä tapahtumissa suorittaa ilman sosiaalilautakunnan edustajaa¹⁰⁸. EPA 15 §:ssä on säädetty myös kuulustelupöytäkirjan tiedoksiannosta sosiaalilautakunnalle. Säännöksen mukaan kuulustelupöytäkirja on toimitettava viipymättä sosiaalilautakunnalle, mutta käytännössä tämä tapahtuu yleensä vasta esitutkintapöytäkirjan valmistuttua¹⁰⁹.

¹⁰⁷ EOAK 2002, s. 5

¹⁰⁸ Marttunen 2005, s. 585

¹⁰⁹ Marttunen 2005, s. 585

3.4.4. Kuultavan suostumus sovitteluun

Ennen kuin asianosaiset antavat suostumuksen sovitteluun, heille on ilmoitettava sovitteluun liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain 1015/2005 1:2 §:n ja 3 luvun säännösten mukaisesti. Ilmoitusvelvollisuuden tulisi kattaa ainakin seikat, että sovittelussa ei ratkaista rikosoikeudellista syyllisyyttä, sovittelija on puolueeton ja koulutettu taho, sovittelu on maksutonta, luottamuksellista ja vapaaehtoista, mahdollisesti syntyvä sovinto vahvistetaan kirjallisella sopimuksella ja sovittelu ei estä esitutkinnan jatkamista eikä syyttäjän suorittamaa syyteharkintaa.

3.5. Pakkokeinojen kansallinen ja kansainvälinen sääntely

Euroopan ihmisoikeussopimuksen SopS 18 - 19/90 tärkeimmät vapaudenriistoon liittyvät artikkelit ovat sopimuksen 3, 5 ja 6 artikkelit. Sopimuksen artikloissa ei ole erityisiä nuoria rikoksentekejiä koskevia säännöksiä, mutta näillä täysi-ikäisiä koskevilla velvoitteilla on merkitystä myös nuorten osalta.

LOS 37 - 40 artikloissa on määräyksiä lapsen asemasta rikosoikeudellisessa vapaudenriistossa. Yleissopimuksen 37 artikla sisältää määräyksiä lapselle tuomittavan rangaistuksen täytäntöönpanosta ja artiklan a-kohdassa on kielletty kidutus, epäinhimillinen ja julma kohtelu sekä kuolemanrangaistuksen ja elinkautisen rangaistuksen käyttäminen. Lapsen vapaudenriistoon ja vangitsemiseen tulee ryhtyä vasta viimeisenä keinona. Vapaudenriistossa tulee noudattaa lakia, ja sen tulee olla mahdollisimman lyhytaikainen. Lapsenoikeuksien komitea on ilmaissut huolensa useissa rikkomustapauksissa ja tilanteissa, joissa lainsäädäntö vielä teknisesti tai tosiasiallisesti sallii alle 18-vuotiaiden kuolemanrangaistuksen.¹¹⁰ Artiklan 37 c-kohta sisältää määräyksiä vapaudenriiston kohteeksi joutuneen lapsen kohtelusta ja mm. lapsen erilläänpitämisvelvoitteen ja yhteydenpito-oikeuden. Artiklan 37 d-kohdassa on säännökset lapsen oikeudesta oikeus- ja muuhun apuun, kiistää vapaudenriiston laillisuus tuomioistuimessa ja saada pikainen päätös asiassa.

Yhdistyneiden kansakuntien kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen SopS 7 - 8/76 säännöksistä 10 artikla koskee nuoria henkilöitä ja sisältää lausumat heidän erillään pitämisestä aikuisista vangeista sekä ikänsä ja asemansa edellyttämästä kohtelusta.

---

¹¹⁰ Hodgkin - Newell 1998, s. 13

Näiden yleissopimusten lisäksi nuorten erityisasemaa on huomioitu kansainvälisissä päätöslauselmissa ja suosituksissa kuten YK:n vuoden 1985 Beijingin säännöissä, YK:n vuoden 1990 säännöissä vapautensa menettäneiden nuorten suojelemisesta, YK:n vuoden 1990 Tokion säännöissä ja Euroopan neuvoston vuoden 1987 vankilasäännöissä.¹¹¹

Sitovaa kansainvälistä sopimusta, joka koskisi yksinomaan vankeja tai tutkintavankeja, ei ole toistaiseksi solmittu. Vankien ja tutkintavankien oikeusasemasta ja kohtelusta on sen sijaan tehty useita kansainvälisiä suosituksia ja päätöslausemia sekä Yhdistyneiden kansakuntien että Euroopan neuvoston piirissä.¹¹²

Perustuslain 7 §:ssä säädetään henkilökohtaisen vapauden perusoikeussuojasta. PL 7:3 §:n mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Säännökset ovat toteuttaneet myös sen perusoikeusrajoituksia koskevan vaatimuksen, että vapautteen puuttumisen edellytykset on säänneltävä riittävän yksityiskohtaisesti.¹¹³

Pakkokeinolaissa säännellään yksityiskohtaisesti vapautteen, henkilöön ja omaisuuteen kohdistuvista pakkokeinoista. Noudosta esitutkintaan ja rikospaikalta tavatun kiinniottamisesta ja viemisestä kuulusteluun säädetään ETL:n 18 ja 19 §:issä. Muusta kiinniottamisesta sekä pidättämisestä ja vangitsemisesta säädetään PKL 1 luvussa. Matkustuskiellosta säädetään PKL 2 luvussa. Alle 18-vuotiaiden kiinniottamisen, pidättämisen ja vangitsemisen edellytykset ovat samat kuin täysi-ikäisten kohdalla. Erityisesti nuoria rikosentekijöitä koskevia säännöksiä pakkokeinolaissa on vähän. Ainoa säännös, joka huomioi nimenomaan rikoksesta epäillyn iän, on pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksiä koskevat kohtuuslausekkeet. PKL 1:2.3 §:n mukaan ketään ei saa pidättää, jos se asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta. Pidättämisen vaikutukset voivat olla erityisen haitalliset nuoren henkilön kohdalla, minkä vuoksi pidättämistä tulisi mahdollisuuksien mukaan välttää¹¹⁴. PKL 1:26a §:n säännös kohtuuttoman vangitsemisen kiellosta on muotoiltu samalla tavalla kuin pidättämisen kohtuuslauseke. Alaikäiseen kohdistuvasta pakkokeinosta säädetään PKL 5:12.3 §:ssä, minkä mukaan henkilönkatsastuksessa ei saa verinäytteen ottamista ja kliinistä

¹¹¹ Mohell 2000, s. 43 - 48

¹¹² Mohell 2000, s. 34

¹¹³ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 508

¹¹⁴ HE 14/1985 vp, s. 50

humalatilatutkimusta lukuun ottamatta olla saapuvilla muita eri sukupuolta olevia kuin alaikäisen tutkittavan huoltaja.

Tutkintavankeudesta annetussa laissa 615/1974 ei ole selkeää erillistä säännöstä siitä, että nuori alle 18-vuotias tutkintavanki tulisi pitää LOS 37 artiklan c-kohdan mukaisesti erillään aikuisista, ja KP -sopimuksen 10 artiklan b-kohdan mukaisesti syytetyt nuoret henkilöt tulisi pitää erillään aikuisista. Nuorten tutkintavankien sijoittaminen on ohjeistettu ainoastaan oikeusministeriön vankeinhoito-osaston antamissa ohjeissa¹¹⁵. Poliisivankilassa olevan nuoren tutkintavangin sijoittamisesta säännellään sisäasiainministeriön määräyksessä ja säännöksen mukaan alle 18-vuotias pidätetty on pidettävä erillään muista säilytystiloissa säilytettävistä henkilöistä¹¹⁶.

3.5.1. Vapauteen kohdistuvat pakkokeinot

Rikosten tehokkaan selvittämisen turvaamiseksi voidaan rikosprosessin eri vaiheissa käyttää pakkokeinoja. Ne voivat olla tarpeellisia, jotta rikoksesta pystyttäisiin hankkimaan näyttöä, esitutinnan aikana onnistuttaisiin kuulustelemaan eri henkilöitä ja heidät saataisiin rikosprosessin edetessä osallistumaan myös oikeudenkäyntiin¹¹⁷.

Rikosprosessuaalisessa lainsäädännössä säännellään viisi vapauteen kohdistuvaa pakkokeinoa: nouto, kiinniottaminen, pidättäminen, vangitseminen ja matkustuskieltoon määrääminen. Kiinniottaminen ja nouto ovat lyhytkestoisia, pidättäminen voi kestää enintään neljä päivää ja vangitseminen viikkoja, jopa kuukausia. Näissä tapauksissa pakkokeinon kohteeksi joutunut henkilö otetaan poliisin tai muun esitutkintaviranomaisen huostaan ja hänet yleensä sijoitetaan viranomaisen toimitiloissa vapaudenmenetyksen kohteena oleville tarkoitettuun säilytysasuun. Matkustuskielto on pidättämisen ja vangitsemisen sijasta käytettävä lievempi vapautta rajoittava pakkokeino. Matkustuskieltoon asetettu on vapaalla jalalla, mutta hänen liikkumistaan rajoitetaan ja hänelle voidaan määrätä muitakin toimintaa rajoittavia velvoitteita.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Mohell 2000, s. 126

¹¹⁶ SM määräys 2005, s. 4

¹¹⁷ Kainulainen 2004, s. 342

¹¹⁸ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 508

3.5.1.1. Nouto esitutkintaan

Nouto on pakkokeino, jolla henkilö fyysistä pakkoa käyttäen tuodaan viranomaisen eteen silloin, kun hän kutsun saatuaan niskoittelee. Noudon henkilöllinen soveltamisala on laaja, ja nouto voidaan kohdistaa kaikkiin henkilöihin, joiden henkilökohtainen kuuleminen on asiassa tarpeen heidän prosessuaalisesta asemastaan riippumatta. Noudosta esitutkintaan säädetään esitutkintalain 18 §:ssä.

ETL 17 ja 18 §:ien mukaan alle 15-vuotiaskin voidaan noutaa, jos henkilö oleskelee kihlakunnan alueella, hänet on kutsuttu esitutkintaan, henkilö on ilman hyväksyttävää syytä jättänyt kutsun noudattamatta ja pidättämiseen oikeutettu virkamies on antanut kirjallisen noutomääräyksen.

Nouto esitutkintaan on tarkoitettu käytettäväksi viimekätisenä keinona varsinaisissa niskoittelutapauksissa. Henkilön tuominen vastentahtoisesti esitutkintaan ei tietenkään ole suositeltavaa myöskään tutkintataktiselta kannalta.¹¹⁹

3.5.1.2. Kiinniottaminen

Rikospaikalta tavatun kiinniottamisesta ja viemisestä kuulusteluun säädetään ETL:ssa. Suppeassa merkityksessä kiinniottamisella tarkoitetaan itsenäistä pakkokeinoa, joka sisältää lyhytaikaisen vapaudenmenetyksen. Kiinniottossa henkilöltä riistetään vapaus lyhyeksi ajaksi hänen henkilöllisyytensä selvittämistä, kuulustelua tai muuta mahdollista esitutkintatoimenpidettä varten. Kiinniottaminen itsenäisenä pakkokeinona sisältää henkilön tosiasiallisen valtaanottamisen, hänen kuljettamisensa, henkilöllisyyden selvittämisen, kuulustelunsa sekä muun häneen mahdollisesti kohdistettavan toimenpiteen suorittamisen.¹²⁰

Kiinniottamista koskevissa ETL:n säännöksissä ei ole rikoksesta epäillyn ikään liittyviä poikkeusmääräyksiä. Esitutkintaviranomaisen on kuitenkin suhteellisuusperiaate ja vähimmän haitan periaate huomioon ottaen pyrittävä huolehtimaan siitä, että asianomaiselle ei aiheudu kohtuutonta haittaa tai suoranaista vahinkoa¹²¹. Oikeuskirjallisuudessa¹²² ja viranomaisratkai-

---

¹¹⁹ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 527

¹²⁰ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 512

¹²¹ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 513

¹²² Helminen - Lehtola - Virolainen 2002, s. 515 - 516

suissa¹²³ on katsottu, että alle 15-vuotiaana tehdystä rikoksesta epäilty voidaan ottaa kiinni rikoksen selvittämistä, lähinnä kuulustelua varten rikosoikeudellisen vastuun puuttumisesta huolimatta.

Lainsäädännössä ei ole säännöstä siitä, että poliisimies olisi velvollinen ilmoittamaan niin nuoren kuin täysi-ikäisenkään kiinniotosta muille kuin pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle PKL 1:2 §:n mukaisesti. PKL 1:7.2 §:n mukaan pidättämisestä on viipymättä ilmoitettava pidätetyn tahdon mukaisesti omaiselle tai muulle läheiselle. Tämäkään säännös ei koske kiinniotettuja. Määräys pidätettyjen kohtelusta pitää kuitenkin suotavana, että myös kiinniotosta ilmoitetaan välittömästi alaikäisen huoltajalle¹²⁴. Sama velvoite voidaan johtaa lapsen erityisasemasta esitutkinnassa¹²⁵. Esimerkiksi alle 18-vuotiaiden päihtyneiden lasten ja nuorten säilöön ottamista on ohjeistettu huoltajille ja lastensuojeluviranomaisille tehtävän ilmoitusvelvollisuuden osalta hyvinkin tarkasti, eikä nuoren kiinniottoon liittyvästä ilmoittamisesta löydy säännöstäkään lain tasolla¹²⁶. Tässä suhteessa pidätetyn tai päihtyneen nuoren vanhemmat ovat tiedonsaantioikeuden osalta paremmassa asemassa kuin kiinniotetun nuoren vanhemmat, vaikka sitä ei voitane kiistää, että kaikki nämä toimenpiteet johtuvat nuoren omaa terveyttä ja kehitystä vaarantavista teoista tai tapahtumista. Useimmiten nuorten rikoskäyttäytymiseen liittyy myös päihteet. Näiden edellä mainittujen säännösten mukaan vanhempien tulisi saada tieto kiinniotetusta päihtyneestä huollettavasta ainakin päihtymystä koskevien säännösten nojalla. Apulaisoikeusasiamiehen ilmaiseman kannan mukaan lähtökohtana on pidettävä sitä, että kiinniotetulle lapselle tulisi varata mahdollisuus ilmoittaa kiinniotosta vanhemmilleen tai muuhun asuinpaikkaansa. Ilmoittamista on pidettävä sitä tärkeämpänä, mitä nuoremasta kiinniotetusta on kysymys. Ilmoittamista on kiirehdittävä erityisesti silloin, kun kiinniotto tapahtuu sellaiseen vuorokauden aikaan, että kiinniotettavan odotetaan olevan yhteydessä vanhempiinsa tai muihin läheisiinsä.¹²⁷

3.5.1.3. Pidättäminen

Pidättäminen pakkokeinona merkitsee pidempiaikaista vapaudenriistoa ja tarkoituksena on lähes poikkeuksetta esitutinnan turvaaminen estämällä rikoksesta epäiltyä pakenemasta, vaikeuttamasta tutkintaa tai jatkamasta rikollista toimintaa.¹²⁸ Pidättämisestä säädetään pakkokeinolain 1 luvussa.

¹²³ EOA 2003, s. 4 - 5

¹²⁴ SM määräys 2006, s. 2

¹²⁵ Marttunen 2005, s. 564

¹²⁶ SM ohje 2003, s. 8

¹²⁷ EOAK 2002, s. 5

¹²⁸ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 531

Alle 15-vuotiasta ei voida pidättää. Rangaistusvastuun eli 15 vuoden iän ylittänyt rikoksesta todennäköisin syin epäilty voidaan pidättää, jos rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta. Todennäköisin syin epäillyn pidättäminen on mahdollista myös lievemmissä rikoksissa, mutta tällöin edellytetään, että teosta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja että epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän välttelee rikosprosessia, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa.

Erityisesti nuoria rikosentekijöitä koskevia säännöksiä PKL:ssa on vähän. Ainoat säännökset, jotka huomioivat nimenomaan rikoksesta epäillyn iän, on pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksiä koskevat kohtuuslausekkeet. PKL 1:2.3 §:n mukaan ketään ei saa pidättää, jos se asian laadun tai rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta. Pidättäminen on asian laadun johdosta kohtuutonta silloin, kun todennäköinen rangaistus on vain sakkorangaistus. Epäillyn iän huomioonottaminen tarkoittaa ennen muuta alle 18-vuotiasta ja alle 18-vuotiaan pidättäminen saa tulla kysymykseen vain, jos siihen on erittäin painavia syitä.¹²⁹ Pidättämisen vaikutukset voivat olla erityisen haitalliset nuoren henkilön kohdalla, minkä vuoksi pidättämistä tulisi mahdollisuuksien mukaan välttää¹³⁰. Lievempänä vaihtoehtona voidaan turvautua matkustuskieltoon¹³¹.

PKL 1:7.2 §:n mukaan pidättämisestä on viipymättä ilmoitettava pidätetyn tahdon mukaisesti omaiselle tai muulle läheiselle. Lainkohdassa säädetään, että ilmoitusta ei ilman erityistä syytä saa tehdä vastoin pidätetyn tahtoa. Sellaisena erityisenä syynä tulee lain esitöiden mukaan kysymykseen pidätetyn nuoruus¹³². Poliisikäytännössä on vakiintunut sellainen menettely, että alle 18-vuotiaan pidättämisestä ilmoitetaan aina hänen huoltajalleen¹³³. Alle 18-vuotiaasta pidätetystä on ilmoitettava sosiaalilautakunnalle, ellei ilmoituksen tekemistä katsota tarpeettomaksi pidätetyn olosuhteiden taikka vapautteen kohdistuvan toimenpiteen vuoksi¹³⁴.

---

¹²⁹ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 532

¹³⁰ HE 14/1985 vp, s. 50

¹³¹ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 532

¹³² HE 14/1985 vp, s. 52

¹³³ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 541

¹³⁴ SM määräys 2005, s. 2

3.5.1.4. Vangitseminen

Vangitseminen on ankarin rikosprosessuaalinen pakkokeino, ja se tietää usein melko pitkään kestävästä vapaudenmenetystä, sillä vangittuna pitämiseksi ei ole säädetty enimmäiskestoajaa¹³⁵. Vangitsemisesta säädetään PKL:n 1 luvussa.

Alle 15-vuotiasta ei voida vangita. Rangaistusvastuun eli 15 vuoden iän ylittänyt rikoksesta todennäköisin syin epäilty voidaan vangita, jos rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta. Todennäköisin syin epäillyn vangitseminen on mahdollista myös lievemmissä rikoksissa, mutta tällöin edellytetään, että teosta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja että epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän välttelee rikosprosessia, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa.

Erityisesti nuoria rikosentekijöitä koskevia säännöksiä pakkokeinolaissa on vähän. Ainoat säännökset, jotka huomioivat nimenomaan rikoksesta epäillyn iän, on pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksiä koskevat kohtuuslausekkeet. PKL 1:26a §:ssä säännellään kohtuuttoman vangitsemisen kiellosta. Säännöksen mukaan ketään ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, jos se asian laadun tai rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olojen vuoksi olisi kohtuutonta. Asian laatu on otettava huomioon sillä tavoin, ettei vangitsemisesta aiheutuva kärsimys ylitä asianomaisesta rikoksesta todennäköisesti tuomittavaa rangaistusta. Vangitseminen voi vaikuttaa haitallisesti erityisesti nuoreen henkilöön, ja tämän vuoksi alle 18-vuotiaan vangitsemista tulisi mahdollisuuksien mukaan välttää¹³⁶. On aiheellista pitää mielessä, että vangitsemisen sijasta voidaan käyttää vähemmän ankaraa pakkokeinoa, matkustuskieltoa¹³⁷.

Nuorista tutkintavangeista tehdyn tutkimuksen mukaan alle 18-vuotias nuori joutuu vankilaan useimmiten tutkintavankina ja myös alle 21-vuotiaiden nuorten osalta havainto on yhtäläinen. 1990-luvun lopussa lähes aina yli puolet tämän ikäisistä vankilaan tulleista on saapunut tutkintavangin statuksella. Tutkintavankeja sijoitetaan poliisivankiloihin, joissa asumisolosuhteet ja toimintamahdollisuudet ovat selkeästi heikommät kuin rangaistuslaitoksissa. Useat nuoret

---

¹³⁵ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 548

¹³⁶ HE 14/1985 vp, s. 50

¹³⁷ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 551

tutkintavangit ovat eristettynä yli 20 tuntia vuorokaudessa. Lisäksi nuoria epäiltyjä ja syytettyjä säilytetään kansainvälisten säännösten vastaisesti samoissa tiloissa aikuisten ja tuomittujen vankien kanssa. Rikosprosessia nopeuttamalla on mahdollista lyhentää aikaa, jonka nuori tutkintavanki joutuu viettämään epäsoveliaissa säilytystiloissa¹³⁸

3.5.1.5. Matkustuskieltoon määrääminen

Matkustuskielto on varsinaista prosessuaalista vapaudenriistoa korvaava lievempi pakkokeino, jota siis voi luonnehtia vangitsemisen korvikkeeksi. Sen olemus ankarampia vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja korvaavana toimenpiteenä näkyy siinä, että matkustuskiellon edellytykset kytkeytyvät niiden pakkokeinojen edellytyksiin.¹³⁹ Matkustuskieltoa koskevissa säännöksissä ei ole rikoksesta epäillyn ikään liittyviä poikkeusmääräyksiä. Matkustuskiellosta säädetään pakkokeinolain 2 luvussa.

PKL 2:1 §:ssä säädetään matkustuskiellosta, jonka käyttö voi nuorten rikoksenteijöiden kohdalla toimia arestin tapaisena konkreettisena ja pikaisena puuttumisena rikoksiin¹⁴⁰. Rikoksesta todennäköisin syin epäilty voidaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn olojen tai muiden seikkojen perusteella on todennäköistä, että hän lähtee pakoon tai muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa tai jatkaa rikollista toimintaa.

PKL 2:2 §:n mukaan matkustuskieltoon määrätty ei saa poistua päätöksessä mainitulta paikkakunnalta tai alueelta. Häntä voidaan myös kieltää liikkumasta tietyllä päätöksessä mainitulla alueella. Lisäksi matkustuskieltoon määrätty voidaan myös velvoittaa olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan tai työpaikallaan, ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille tai oleskelemaan laitoksessa tai sairaalassa, jossa hän ennestään on tai johon hänet otetaan. Lain esitöissä matkustuskielto katsottiin soveliaaksi etenkin nuorille¹⁴¹. Matkustuskiellon sisällöllinen väljyys ja räätälöintimahdollisuus tekevät siitä käyttökelpoisen pakkokeinon nuorten kohdalla ilman niitä haittoja, joita pidättämiseen ja vankeuteen liittyvään vapauden menetykseen liittyy¹⁴².

---

¹³⁸ Mohell 2000, s. 58, 125 - 126

¹³⁹ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 604

¹⁴⁰ Marttunen 2002, s. 110

¹⁴¹ HE 14/1985 vp, s. 50

¹⁴² Marttunen 2002, s. 111

Tehosteena matkustuskiellon rikkomiselle on PKL 2:8 §:n mukaan pidättäminen ja vangitseminen. Matkustuskiellon noudattamisen valvonta jää käytännössä lähinnä poliisiviranomaisille. PKL 2:3 §:n mukaan esitutkinnan aikana matkustuskieltoa koskevasta asiasta päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies, ja tuomioistuin päättää matkustuskiellosta vangitsemisvaatimusta käsitellessään sekä aina siitä alkaen, kun syyte on tullut vireille.

Käytännössä matkustuskieltoja määrätään vähän nuorille rikoksesta epäillyille ja matkustuskieltopäätösten määrässä esiintyy alueellista vaihtelua¹⁴³. Keskeinen nuorelle määrättävän matkustuskiellon peruste on rikollisen toiminnan jatkamisen estäminen¹⁴⁴.

3.5.2. Oulun kihlakunnan alueella nuorten henkilöön ja vapauteen kohdistuneet pakkokeinot vuosina 2004 - 2005

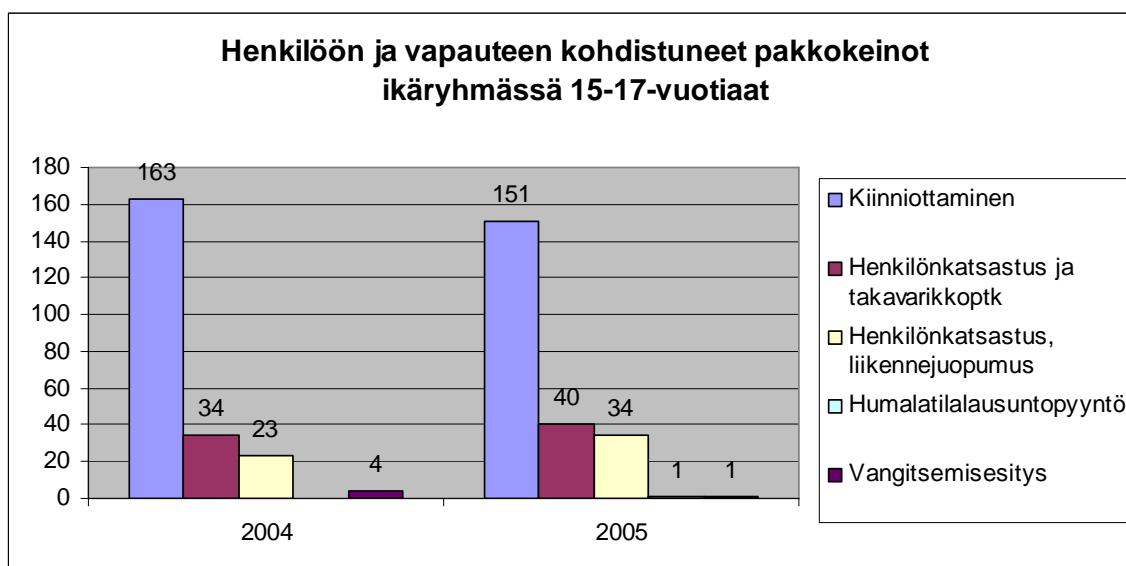
Kuten kuvioista 6 käy ilmi, tavallisimpia nuorten henkilöön ja vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja ovat kiinniottaminen, pidättäminen ja henkilönkatsastus. Tarkasteluajanjaksona käytettyjen pakkokeinojen lukumäärät ovat pysyneet molempina vuosina samansuuntaisina. Kuviossa 6 esitetty kiinniottaminen sisältää myös pidättämisen, eikä näitä lukumääriä ollut mahdollista erottaa toisistaan. Alle 18-vuotiaiden kiinniottoihin ja pidättämissiin suhteutettuna vangitsemisesitysten määrä on todella vähäinen. Vangitsemista pidetään haitallisena alle 18-vuotiaan kehitykselle ja sen käyttöä on vältetty.

Henkilönkatsastuksia tehdään vuosittain muutamia kymmeniä, ja alle 18-vuotiaiden osalta näistä suurimman osan muodostaa poliisin suorittama PKL 6:5 §:n mukainen DNA-tunnisteiden määrittäminen. Lisäksi henkilönkatsastusta muistuttava PKL 6:4 §:ssä säädetty henkilötuntemerkkien ottaminen on toinen henkilönkatsastusten määrää selittävä tekijä.

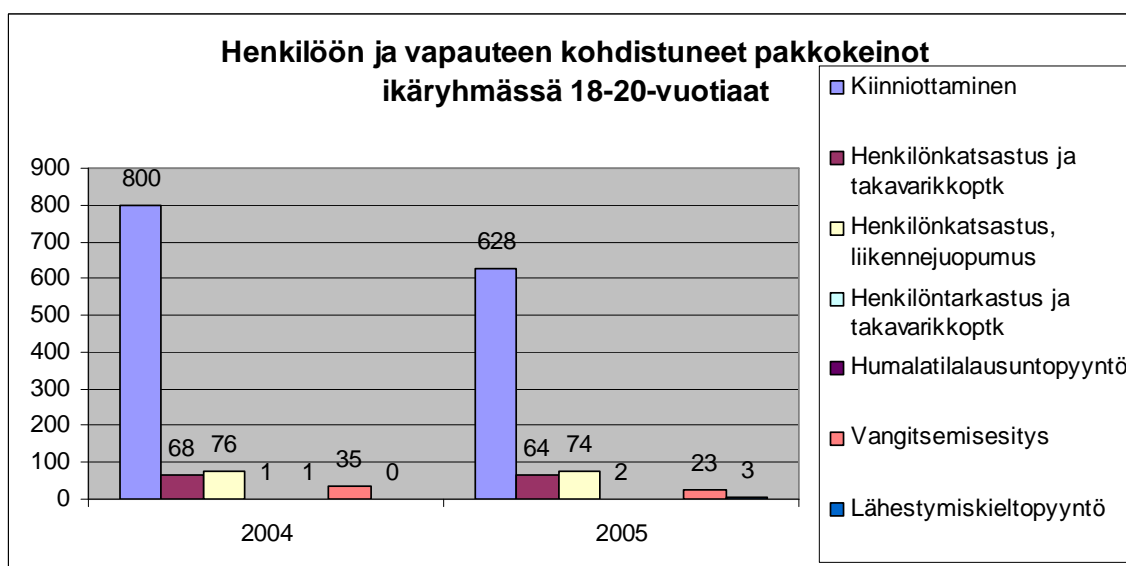
¹⁴³ KM 2003:2, s. 9

¹⁴⁴ OM 2004:12, s. 12

Kuvio 6: Henkilöön ja vapauteen kohdistuneet pakkokeinot ikäryhmässä 15 – 17-vuotiaat Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005. Lähde: Oulun kihlakunnan poliisilaitos 2006, s. 1.

18 - 20-vuotiaisiin käytetyt pakkokeinot ovat pysyneet suurin piirtein samalla tasolla vuosina 2004 - 2005. Suurin eroavuus näiden vuosien väliltä löytyy kiinniottojen ja vangitsemisesitysten määrien putoamisesta. Pakkokeinojen käytön vähentymistä voidaan tietysti selittää useilla eri tekijöillä, mutta suurimpana selittävänä tekijänä lienee selvitettyjen rikosten määrän pieneneminen 250 rikoksella¹⁴⁵.

Kuvio 7: Henkilöön ja vapauteen kohdistuneet pakkokeinot ikäryhmässä 18 – 20-vuotiaat Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005. Lähde: Oulun kihlakunnan poliisilaitos 2006.

18 - 20-vuotiaiden ikäryhmässä pakkokeinojen käyttö lisääntyy huomattavasti alle 18-vuotiaisiin verrattuna. Ensimmäisen tarkasteltavana olevan vuoden aikana kiinniottamisten ja pidättämisten

¹⁴⁵ Tilastokeskus 2006

määrä oli nuorempaan ikäryhmään verrattuna lähes viisinkertainen. 18 - 20-vuotiaiden osalta henkilökatsastusten määrät ovat noin puolet suurempia kuin alaikäisillä.

3.6. Rangaistusvaatimusilmoitus ja rikesakko

Vuoden 1994 alusta tuli voimaan laki rangaistusmääräysmenettelystä 692/1993. Yleisin rikosoikeudellinen rangaistus sekä nuorten että täysi-ikäisten kohdalla on sakkorangaistus.¹⁴⁶ Sakko on erityisesti lieviin rikoksiin sovellettu rangaistus, mutta viime vuosikymmeninä sen käyttöalaa on lavennettu myös vakavampien rikosten suuntaan¹⁴⁷.

RML 3 §:n mukaan rangaistusvaatimuksen antaa poliisimies, tullimies tai muu laissa säädettyä valvontaa suorittava virkamies omasta aloitteestaan tai syyttäjän puolesta. RML:ssa poliisin valta rangaistusvaatimuksen antamiseen on itsenäinen, eikä syyttäjän ohjaus- valvontavaltaa ole enää laissa säädettyä, kuten vuosien 1931 ja 1934 rangaistusmääräyslaeissa.¹⁴⁸ Nykyään määräyksen antaa syyttäjä poliisin vaatimuksesta, mikä merkitsee sekä poliisin että syyttäjän roolin vahvistumista rikosprosessissa.

Rangaistusmääräysmenettely jakaantuu kahteen vaiheeseen: rangaistusvaatimuksen antaminen viittaa sakotettavalle annettuun vaatimukseen, rangaistusmääräyksen antaminen taas asian päättävän viranomaisen ratkaisuun. Kyseessä on toisin sanoen esitetyn vaatimuksen vahvistaminen.¹⁴⁹ Poliisin toimivallasta ja menettelyn summaarisuudesta voi seurata, että merkittävä osa tosiasiallisesta ratkaisuvallasta rangaistusmääräysmenettelyssä jää poliisille¹⁵⁰. Vaatimus on annettava kirjallisena ja allekirjoitettuna. Siitä tulee ilmetä epäilty, rikkomus, sovellettavat lainkohdat, rikkomuksesta vaadittava rangaistus ja menettämisseuraamus sekä se, miten rangaistusvaatimuksen saaneen on meneteltävä, jos hän haluaa vastustaa sitä.¹⁵¹

Rangaistusvaatimus on annettava tiedoksi epäilylle heti esitutkinnan päätyttyä tai, jollei se ole mahdollista, mahdollisimman pian. Tiedoksianto katkaise syyteoikeuden vanhentumisen.¹⁵² Sen jälkeen, kun nuorelle on poliisin toimesta annettu sakko, ei hän joudu lainkaan tekemisiin syyttäjän

---

¹⁴⁶ Marttunen 2002, s. 143

¹⁴⁷ Lappi-Seppälä 2000, s. 144

¹⁴⁸ RML 1991, s. 27 - 28

¹⁴⁹ Lappi-Seppälä 2002, s. 232

¹⁵⁰ Jääskeläinen 1997, s. 352

¹⁵¹ Lappi-Seppälä 2002, s. 233

¹⁵² Lappi-Seppälä 2002, s. 233

kanssa, ellei hän itse vastusta rangaistusvaatimusta tai syyttäjä jätä rangaistusvaatimusta vahvistamatta. Käytännössä voidaan olettaa, etteivät nuoret useinkaan ole edes tietoisia siitä, että rangaistusmääräysmenettelyssä lopullisen päätöksen sakosta tekee syyttäjä.¹⁵³

Sakon määrä kohdistuu rikoksen tekijän varallisuuteen, ja epäillyn taloudellinen asema, varallisuus ja tulot vaikuttavat siten suuresti koetun rangaistuskärsimyksen suuruuteen¹⁵⁴. Alle 18-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen päiväsakkojen lukumäärään ja sitä myötä sakon eli rangaistuksen suuruuteen vaikuttaa nuori ikä. Rikoksentekijän nuori ikä on siis yksi rangaistusasteikon lieventämisperusteista, ja peruste on huomioitava myös rangaistusmääräysmenettelyssä. RL 6:8.1:n mukaan rangaistus määrätään noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa, jos tekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana. RL 6:8.2:n mukaan, koskien myös rangaistusmääräysmenettelyä, nuorelle tekijälle saadaan tuomita enintään kolme neljännestä rikoksesta säädetyn sakkorangaistuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn vähimmäismäärän.

Rikesakko on lievistä rikkeistä suoraan euromääräisenä määrättävä kiinteä maksuseuraamus. Rikesakko otettiin käyttöön vuonna 1983, ja nykyään säännökset rikesakkomenettelystä ovat laissa. Tarkemmat määräykset rikesakkorikkomuksista ja sakkojen määristä vahvistetaan asetuksella rikesakkorikkomuksista 610/1999.

Rikesakon käytön edellytyksiin kuuluu, että teko on konkreettisesti vähäinen ja rikesakon käyttö on mahdollista virallisen syytteen alaisesta rikkomuksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta¹⁵⁵. RL 2a:9:n mukaan asiasta tulee aina erikseen säätää lailla.

Rikesakon määrää poliisimies tai muu laissa säädettyä valvontaa suorittava virkamies. Rikesakko määrätään antamalla rikkojalle rikesakkomääräys, jonka tulee sisältää rikkojaa koskevat henkilötiedot, rikkomuksen tekoaika ja -paikka, rikkomuksen laatu, rikesakon määrä ja määräyksen perusteena olevat lainkohdat. Menettely rikesakkoasioissa on summaarista. Tämä tarkoittaa sitä, ettei rikesakon määräämisessä oteta huomioon tekijän henkilöön ja teko-olosuhteisiin liittyviä seikkoja samalla tavoin kuin muiden rangaistusten käyttöä koskevissa asioissa. Rikesakkoasiassa ei

---

¹⁵³ Marttunen 2002, s. 143

¹⁵⁴ Lappi-Seppälä 2000, s. 143

¹⁵⁵ Lappi-Seppälä 2002, s. 234

sovelleta nuorta henkilöä, nuorta rikoksentehtäjä, ehdollista rangaistusta eikä rangaistuksen mittaamista koskevia säännöksiä.¹⁵⁶

3.7. Toimenpiteistä luopuminen

Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopuminen viittaa järjestelyyn, jossa viranomaisille on jätetty mahdollisuus luopua rangaistuksen käytöstä laissa lähemmin säädetyin edellytyksin. Yksi toimenpiteistä luopumisen muodoista koskee rikoksen ilmoittamista syyttäjälle.¹⁵⁷ Poliisilla on eräin edellytyksin oikeus jättää esitutkinta toimittamatta. ETL 2.3 §:n mukaan esitutkinta voidaan jättää toimittamatta sellaisen rikoksen johdosta, josta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja jota on kokonaisuudessaan pidettävä ilmeisen vähäisenä eikä asianomistajalla ole asiassa vaatimuksia. Ilmoittamatta jättäminen ei siis merkitse tutkinnan jättämistä sikseen rikoksen selvittämiseen liittyvien vaikeuksien vuoksi, vaan pikemminkin siihen, ettei kaikkein lievimpiä juttuja ole järkevää viedä eteenpäin¹⁵⁸. Poliisimies voi kuitenkin antaa tällaiseen rikokseen syyllistyneelle suullisen tai kirjallisen huomautuksen¹⁵⁹. Sisäasiainministeriö kuitenkin suosittelee toimenpiteistä luopumisesta ja huomautuksen antamisesta koskevassa ohjeessaan, että kirjallisen huomautuksen antaminen on tulevaa käyttäytymistä silmällä pitäen vaikutuksiltaan tehokkaampaa kuin suullisen huomautuksen antaminen¹⁶⁰. Yleisenä edellytyksenä on siis, että tekijä on tiedossa ja vähäisyysarvio liittyy ennen kaikkea teon ulkoiseen moitittavuuteen.

Käytännössä poliisilla ei ole mahdollista puuttua kaikkein lievimpiin rikkomuksiin, joihin syyllistyvät nimenomaan lapset ja nuoret. Poliisi saa tiedon vähäisistä rikoksista useimmiten omien valvontahavaintojensa kautta, ja niitä poliisin tietoon tulleita rikoksia, joiden ilmoittamisesta poliisimies päättää luopua heti, ei kirjata rikosilmoitukseksi poliisiasiantietojärjestelmään.¹⁶¹ Poliisin toiminta saattaa painottua eri paikkakunnilla eri tavoin esimerkiksi siksi, että poliisin resurssit vaihtelevat. Valtakunnansyyttäjä on kritisoinut tätä tilannetta ja todennut, että tällä hetkellä poliisi paikkakunnittain priorisoi erittäin voimakkaasti rikosten tutkintaa omista lähtökohdistaan ja päättää siten muita kuulematta rikosvastuun alan toteutumisesta¹⁶².

---

¹⁵⁶ Lappi-Seppälä 2002, s. 235 - 236

¹⁵⁷ Lappi-Seppälä 2002, s. 331

¹⁵⁸ Lappi-Seppälä 2002, s. 338

¹⁵⁹ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 197

¹⁶⁰ SM 2000, s. 2

¹⁶¹ Marttunen 2002, s. 89

¹⁶² Kuusimäki 2002, s. 6

Nuorisrikostyöryhmän mietinnössä esitutkintalakiin ehdotetaan otettavaksi säännös 43.2 §, jonka mukaan rikokseen alle 18-vuotiaana syylistynyttä olisi pääsääntöisesti puhuteltava, kun esitutkintaviranomainen päättää aloitetun esitutkinnan saattamatta asiaa virallisen syyttäjän käsiteltäväksi¹⁶³.

---

¹⁶³ OM 2004:12, s. 95

4. Syyttäjän toimenpiteet alaikäisen rikoksesta epäillyn kohdalla

4.1. Lainsäädäntö

ROL sääntelee syyttäjän syyteharkintaa, harkintavaltaa, syytteen nostamista, prosessuaalista ja seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä sekä huomautuksen antamista. Erityisesti nuoria koskeviksi tai nuorten kohtelussa tarpeelliseksi koettuja säännöksiä laissa ovat mm. syyttäjälle asetettu kiireellisyysvaatimus, nuoren iän merkitys seuraamusluonteisissa syyttämättä jättämisperusteissa ja suullisen huomautuksen vaikutus nuoren tulevaan käyttäytymiseen. Nuorisoriikostyöryhmän mietinnössä ROL 1 luvun 8:n 1 kohtaan ehdotetaan otettavaksi uudeksi syyttämättä jättämisen perusteeksi osallistuminen sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen. 1 luvun 8:n 2 momentin mukaan syyttäjän olisi kiirehdittävä syyteratkaisuun ja syytteen nostamista, kun rikos on tehty alle 18-vuotiaana. Ratkaisevaa ei olisi enää tekijän ikä syyttäjän toimenpiteiden suorittamishetkellä vaan tekohetkellä. Pykälän uuden 3 momentin mukaan syyttäjä voisi lykätä 2 momentissa tarkoitettua ratkaisua erityisesti sovintoneuvottelujen, epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteisiin tai sosiaalista selviytymistä edistävän hankkeen pariin hakeutumisen vuoksi. Syyteratkaisun tekemistä ei saisi kuitenkaan ilman erityistä syytä lykätä yli kuutta kuukautta esitutkinnan päättymisestä. Lisäksi lakiin ehdotetaan otettavaksi säännös, jonka mukaan syyttämättä jättämisestä tai syyteratkaisun lykkäämisestä tehtävä päätös olisi annettava alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle henkilökohtaisesti tiedoksi, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta ja paikalle olisi kutsuttava myös laillinen edustaja ja sosiaaliviranomaisen edustaja.¹⁶⁴

Laki rangaistusmääräysmenettelystä ohjaa syyttäjän toimintaa rangaistusmääräysmenettelyssä. Rangaistusmääräys on lievissä rikoksissa vaihtoehto syytteen nostamiselle ja erillisessä rangaistusmääräysmenettelyssä syyttäjän tehtävänä on vaatimuksen vahvistaminen. Rangaistusmääräysmenettelyssä ei ole nuorten rikoksentekijöiden osalta täysi-ikäisten kohtelusta poikkeavia säännöksiä.

RL:n vuoden 2001 huumausaineen käyttörikosta koskeva uudistus korosti syyttäjän roolia etenkin nuorten ensikertalaisten kiinnijäämistapauksissa. Syyttäjän keinovalikoimaan tulleen uuden puhuttelujärjestelmän teho muodostuneen nopeasta puuttumisesta, tehokkaasta ja vaikuttavasta

---

¹⁶⁴ OM 2004:12, s. 97

puhuttelusta sekä syyttäjän ja nuoren lisäksi paikalle kutsuttavien huoltajien, poliisin ja sosiaaliviranomaisten läsnäolosta.

4.2. Syyttäjän syyteharkinta

Syyttäjän on syyteharkinnassaan arvioitava sitä, täyttääkö tietty teko jonkin laissa mainitun rikoksen tunnusmerkistön ja onko tapauksen näyttö riittävä syytteen nostamiseksi. ROL 1:6:n mukaan syyttäjän on nostettava syyte, jos on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden toteutumisesta. Rikosasia ei voi edetä tuomioistuimen ratkaistavaksi ilman syytettä, ja jos syyttäjä päättää nostaa syytteen, toimii hän oikeudenkäynnissä asianosaisena. Tuomioistuin käsittelee syytteen vain syyttäjän syytteessään rajaamassa laajuudessa. Rangaistusta ei saa tuomita muusta teosta kuin siitä, josta syyttäjä on rangaistusta vaatinut. Syytteessä esitetty tapahtumakuvaus rajaa oikeudenkäynnin kohteen, eikä tuomioistuin voi käsitellä ja ratkaista asiaa sitä laajemmin. Nykyään syyttäjillä on monia vaihtoehtoisia tapoja ratkaista rikosasia yksittäistapauksen erityispiirteet huomioon ottaen ja tätä syyttäjän harkintavaltaan liittyvää järjestelyä kutsutaan tarkoituksenmukaisuusperiaatteeksi. Lievempien tekojen tai muutoin poikkeuksellisten tapausten kohdalla syyttäjä voi syytteen nostamisen sijasta määrätä rikosentekijälle sakon rangaistusmääräysmenettelyssä tai ainoastaan vahvistaa yksilön syyllistymisen rikokseen tekemällä niin sanotun seuraamusluonteisen syyttämättä jättämispäätöksen.¹⁶⁵

Syyttäjä on nuoren rikoksen käsittelyssä poliisin jälkeen seuraava viranomainen. Nuori on tosin saattanut esitutkintavaiheessa kohdata myös sosiaalitoimen edustajan. Syyttäjän ratkaisut nuorisoprosessissa voidaan jakaa kolmeen ryhmään eli syyttämättä jättäminen joko prosessuaalisella perusteella tai seuraamusluontoisesti, rangaistusmääräyksen antaminen ja syytteen nostaminen tuomioistuimessa. On useita perusteita olettaa, että syyttäjän asema on nuorisoprosessissa keskeisempi kuin täysi-ikäisten rikosprosessissa yleensä.¹⁶⁶

Jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. ROL 1:8a.2:n mukaan myös syyte on nostettava ilman viivytyksiä. Kiinteää enimmäisaikaa ei ole asetettu¹⁶⁷. Kysymyksessä oleva säännös on sopusoinnussa sen kanssa, että nuorten tekemiin rikoksiin on puututtava mahdollisimman nopeasti. Koska kyseessä on

---

¹⁶⁵ Marttunen 2002, s. 125 - 126

¹⁶⁶ Marttunen 2002, s. 126

¹⁶⁷ HE 82/1995 vp, s. 162

seuraamusjärjestelmään liittyvä säännös, perusteltua on asettaa ratkaisevaksi ikä rikosentekohetkellä. Ilman lainsäädännön nimenomaista tukea syyttäjät kuitenkin joissakin tapauksissa lykkäävät syyteratkaisun tekemistä varatakseen epäilylle tilaisuuden osallistua sellaiseen toimintaan, kuten sovitteluun, joka voi estää hänen tulevia lainrikkomuksiaan. Lopputuloksena voi olla syyttämättä jättäminen tai normaalia lievempi rangaistus tuomioistuimessa.¹⁶⁸

4.3. Syyttämättä jättäminen

Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopuminen viittaa järjestelyyn, jossa viranomaisille on jätetty mahdollisuus luopua rangaistuksen käytöstä laissa lähemmin säädetyin edellytyksin. Yksi toimenpiteistä luopumisen muodoista ilmoittamatta jättämisen ohella koskee syyttäjän päätöstä jättää syyte nostamatta.¹⁶⁹ Nykyiset syyttämättä jättämistä koskevat säännökset mahdollistavat varsin hyvin tarkoituksenmukaisen toimenpiteistä luopumisen nuorten epäiltyjen rikoksissa. Erityisesti alle 18-vuotiaiden rikollisuus on usein ymmärtämättömyydestä ja harkitsemattomuudesta tehtyä, satunnaista jännityksen ja toiminnan etsimistä, jota koskee syyttäjän osalta ROL 1:7.2.¹⁷⁰

Syyte voi jäädä nostamatta prosessuaalisin perustein, ja tämän lisäksi syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta seuraamusluontoisella perusteella, vaikka syyllisyys olisikin tullut vahvistetuksi. Päätöksen syyttämättä jättämisestä on perustuttava kokonaisarviointiin, jossa samanaikaisesti otetaan huomioon sekä teon haitallisuus että tekijän syyllisyys.¹⁷¹ Nuoria koskevien syyttämättä jättämispäätösten vuosittainen määrä on ollut noin tuhat ja 15 - 17-vuotiaiden rikoksissa syyttämättä jättäminen on noin kolme kertaa tavallisempaa kuin muussa väestöosassa¹⁷².

4.3.1. Syyttämättä jättäminen prosessuaalisella perusteella

Syytteen nostaminen edellyttää aina, että laissa määrätyt muodolliset edellytykset syytteen nostamiselle ovat täytetyt. Näihin edellytyksiin kuuluu myös ROL 1:6:n vaatimus ”todennäköisistä syistä”. Jos muodollisia edellytyksiä syytteen nostamiselle ei ole, on syyte jätettävä ajamatta prosessuaalisin perustein. Prosessuaalinen syyttämättä jättäminen voi perustua siihen, että

¹⁶⁸ OM 2004:12, s. 80 - 81

¹⁶⁹ Lappi-Seppälä 2002, s. 331

¹⁷⁰ OM 2004:12, s. 80

¹⁷¹ HE 79/1989 vp, s. 13

¹⁷² Marttunen 2006, s. 293

rikoksesta ei ole syytteen nostamiseksi riittävää näyttöä, jolloin syytteen nostamisen edellyttämä todennäköisten syiden vaatimus ei täyty. Toisena mahdollisuutena on se, että rikoksena tutkittu teko ei syyttäjän näkemyksen mukaan täytä minkään rikoksen tunnusmerkistöä. Syyteoikeus voi olla myös vanhentunut tai syyttäjältä voi puuttua syyteoikeus asianomistajarikoksissa, eikä asianomistaja ole esittänyt syytepyyntöä tai on peruuttanut sen.¹⁷³

4.3.2. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen

Syyttäjän valta jättää syyte nostamatta voi perustua joko ROL 1:7:n tai 1:8:n mukaisiin kaikkia rikoslajeja koskeviin yleisiin syyttämättä jättämissäännöksiin tai muualla laissa oleviin, tiettyjä rikoslajeja koskeviin erityisiin syyttämättä jättämissäännöksiin. Ratkaisusta käytetään nimitystä seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen, ja sillä tarkoitetaan ratkaisua, joka perustuu johonkin laissa säädettyyn perusteeseen ja jossa esikysymyksenä on todettu henkilön syyllistyneen rangaistavaan tekoon. Seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä syyttäjä kumoaa syyttömyysolettaman ja päättää rikoksen seuraamuksesta. Seuraamuksena on syyksilukevaan ratkaisuun sisältyvä moite, jota voidaan tehostaa suullisella huomautuksella.¹⁷⁴

4.3.2.1. Vähäisyysperuste

ROL 1:7.1:n mukaan vähäisyysperusteen soveltamisen edellytyksenä on se, että rikoksesta ei ole vakiintuneen tuomioistuinkäytännön perusteella odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja että rikosta on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä. Päätöksen on perustuttava kokonaisarviointiin, jossa samanaikaisesti otetaan huomioon sekä teon haitallisuus että tekijän syyllisyys, ja vähäisyyttä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, onko rikosta pidettävä rikoslajin normaalitapaukseen verrattuna vähäisenä. Teon haitallisuudella tarkoitetaan sen vahingollisuutta ja vaarallisuutta, ja arvioinnissa on huomioitava toteutuneiden vahinkoseurausten lisäksi myös se vahinko, joka teosta olisi ennalta arvioitaessa todennäköisesti syntynyt. Syyllisyydellä tarkoitetaan tekijäsyyllisyyttä, ja syyllisyyden arviointiin vaikuttavat mm. tahallisuuden ja tuottamuksen eri asteet sekä useat RL 6.

---

¹⁷³ Lappi-Seppälä 2002, s. 341

¹⁷⁴ Lappi-Seppälä 2002, s. 341

luvussa mainituista rangaistuksen koventamis- ja lieventämisperusteista.¹⁷⁵ Käytännössä vähäisyysperuste koskee yleiseltä luonteeltaan vähäisten rikosten lieviä tekemuotoja.¹⁷⁶

4.3.2.2. Nuoruusperuste

ROL 1:7.2 :n mukaan nuoruusperusteen soveltamisen edellytyksenä on, että alle 18-vuotiaan tekemästä rikoksesta ei vakiintuneen yleisen oikeuskäytännön mukaan ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Aineellisena edellytyksenä on, että rikos on johtunut pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan. Säännöksellä on pyritty huomattavasti helpottamaan alle 18-vuotiaiden syyttämättä jättämistä¹⁷⁷. Lapset toimivat usein sillä tavoin ajattelemattomasti ja ymmärtämättömyyden, ettei rangaistuksen käytölle ole perusteita. Nuorille tyypillinen ajattelemattomuus voi lieventää suhtautumista ja perustaa toimenpiteistä luopumisen.¹⁷⁸ Koska seuraamusjärjestelmän käytössä tulisi yleisesti välttää jyrkkiä rajanvetoja ja hyppäyksiä, tulisi nuoruusperustetta soveltaa sitä laajemmin, mitä lähempänä vastaaja on rikosoikeudellisen vastuun 15 vuoden alkamisikärajaa, koska sitä painavampi on nuoruuden merkitys syyttämättä jättämisen harkinnassa¹⁷⁹.

Syylisyyksiarvosteluun liittyvien kriteereiden tavoitteena on sulkea syyttämättä jättämisen ulkopuolelle ennen kaikkea suunnitelmallinen ja harkittu lainrikkominen. Ymmärtämättömyys liittyy kykyyn harkita tekoja ja ymmärtää niiden oikeudellinen ja tosiasiallinen luonne. Uusiminen on myös yksi arvioissa vaikuttavista kriteereistä. Ensikertalaisen rikos voi hyvinkin olla osoitus tekijän ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta. Rikosten toistaminen taas antaa yhä painavammat perusteet uskoa, ettei tekijä anna oikeusjärjestyksen normeille niille kuuluvaa arvoa.¹⁸⁰ Kun nuortenkin on katsottava ymmärtävän esimerkiksi pahoinpitelyn oikeudellisen ja tosiasiallisen luonteen, syyttämättä jättäminen nuoruusperusteella ei yleensä sovellu vähäistä vakavampiin väkivaltarikoksiin.¹⁸¹

¹⁷⁵ HE 79/1989 vp, s. 13

¹⁷⁶ Lappi-Seppälä 2002, s. 342

¹⁷⁷ HE 79/1989 vp, s. 13

¹⁷⁸ Lappi-Seppälä 2002, s. 343 - 344

¹⁷⁹ Jääskeläinen 1997, s. 279

¹⁸⁰ HE 79/1989 vp, s. 14

¹⁸¹ Jääskeläinen 1997, s. 277

Päättyessään jättää syytteen nostamatta nuoruusperusteella virallisen syyttäjän on valtioneuvoston oikeuskanslerin ohjeiden mukaan lähetettävä päätös tiedoksi asianomaiselle sosiaaliviranomaiselle¹⁸².

4.3.2.3. Kohtuusperuste

ROL 1:8.1:n mukaiseen kohtuusperusteeseen on kerätty sellaisia lähinnä rikoksenteijän henkilökohtaisiin oloihin tai teon jälkeisiin tapahtumiin liittyviä seikkoja, joilla ei ole välitöntä yhteyttä itse teon haitallisuuteen tai tekijän syyllisyyteen, mutta jotka kuitenkin tekevät syytteen nostamisen ja rangaistuksen tuomitsemisen kohtuuttomaksi tai tarkoituksettomaksi.¹⁸³

Syytteen nostamisesta voidaan luopua ensinnäkin silloin, kun oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja uhrin välillä saavutettu sovinto tai muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi. Peruste voi soveltua tilanteissa, joissa tekijä on luopunut rikoksen jatkamisesta tai ehkäissyt tai poistanut tai pyrkinyt ehkäisemään tai poistamaan rikoksensa vahinkovaikutukset esimerkiksi korvaamalla aiheuttamansa vahingot. Sanamuodoltaan peruste muistuttaa läheisesti rangaistuksen mittaamista koskevaa RL 6:6.3:n vastaavaa lievennysperustetta.¹⁸⁴ Näiden seikkojen painoarvoon vaikuttaa se, kuinka aikaisessa vaiheessa rikoksenteijä on ryhtynyt mainittuihin toimenpiteisiin ja kuinka oma-aloitteista hänen toimintansa on ollut. Tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto viittaa etenkin kunnalliseen sovittelutoimintaan, mutta myös muunlaiset sopimiset voidaan ottaa huomioon.¹⁸⁵ Sovittelu ei automaattisesti johda syyttämättä jättämiseen, ja lain esitöissä on annettu soveltajalle ohjeita siitä, missä tilanteissa ja millaisin ehdoin sovittelulle tulisi antaa tällainen merkitys: ”Rangaistuksen tuomitsematta jättämistä voidaan pitää sekä kohtuuttomana että tarkoituksettomana, milloin osapuolet ovat vapaaehtoisesti ja hyvin informoituina päätyneet molempia osapuolia tyydyttävään sovintoon. Sen sijaan syyttämättä jättäminen ei ole ehkä niinkään tarkoituksetonta, milloin tekijä on painostanut uhrin sovintoon, tai milloin tekijä vaikkapa hyvän neuvottelutaitonsa ansiosta kerta toisensa jälkeen saa asian sovitteluksi uhrin kanssa.”¹⁸⁶

---

¹⁸² OKV 1990, s. 52

¹⁸³ Jääskeläinen 1997, s. 286

¹⁸⁴ Lappi-Seppälä 2002, s. 345

¹⁸⁵ HE 79/1989 vp, s. 15

¹⁸⁶ HE 109/1996 vp, s. 7, 21 - 22

Viittaus tärkeään yleiseen etuun merkitsee sitä, että vaikutukselliselta sovittelulta vaaditaan, että se on tasapuolinen ja täyttää oikeusturvan vaatimukset. Yksityinen etu sisältää mm. ajatuksen siitä, että korvaussummat vastaavat suurin piirtein yleistä korvauskäytäntöä ja milloin niistä poiketaan, poikkeaminen on ollut molempien osapuolten taholta tietoista.¹⁸⁷

Tekijän nuoruuden huomioon ottamista kohtuusperusteen soveltamisessa ei ole käsitelty säännöksen esitöissä. Yhtäältä voitaisiin ajatella, että nuoruuden merkitys olisi rajattu nuoruusperusteessa huomioon otettavaksi ja että kohtuusperusteen soveltamisessa nuoruudella ei olisi vaikutusta. Toisaalta nuoruusperusteessa huomioon otettavat seikat ovat luonteeltaan kovin toisenlaisia kuin kohtuusperusteessa. Nuoren iän huomioon ottamista puoltaisivat suuremman subjektiivisen rangaistuskärsimyksen ohella negatiivisen erityisprevention välttämiseen liittyvät näkökohdat. Rikoksenteijän nuoruuden huomioon ottaminen tulisi nähdä syyttämättä jättämistä puoltavana periaatteena, joka vaikuttaisi erivahvuisena eri perusteissa ja erilaisissa yksittäistapauksissa.¹⁸⁸

Sosiaali- ja terveydenhuollon toimet voivat esitöiden mukaan olla syyttämättä jättämisen perusteena, jos rikoksenteijään kohdistetaan alkoholistien tai huumeiden käyttäjien vieroittamiseen tarkoitettua hoitoa. Oikeudenkäynti ja rangaistus saattaisivat tällöin epätarkoituksenmukaisella tavalla katkaista aloitetun tai suunnitellun hoitosuhteen. Kohtuusperustetta voidaan soveltaa myös sen vuoksi, että rikos on johtanut lastensuojelutoimenpiteiden käyttöön. Lain esitöiden mukaan yhteiskunnallisen kontrollijärjestelmän kokonaistoiminnan kannalta voi olla tarkoituksenmukaista jättää rangaistus tuomitsematta myös, jos rikoksenteijä on laitoshoidossa esimerkiksi kehitysvammaisuuden tai mielisairauden vuoksi tai kysymys on sosiaaliviranomaisten koulukotiin sijoittamasta nuoresta henkilöstä. Muina seikkoina, jotka voidaan ottaa huomioon harkittaessa syyttämättä jättämistä kohtuusperusteella, on mainittu asianomistajan nimenomainen toivomus, ettei syytettä nostettaisi, ja toiseksi tilanne, jossa rikoksen syytteesenpanon pitkäkö vanhentumisaika on kulunut miltei loppuun ja rikos on sattumanvaraisesti vasta tässä vaiheessa tullut viranomaisten tietoon.¹⁸⁹ Myös rikoksenteijän henkilökohtaisissa oloissa tapahtuneet olennaiset muutokset voivat puoltaa syyttämättä jättämistä, esimerkiksi milloin rikokseen nuoruusvuosinaan syyllistynyt tekijä on sittemmin irrottanut rikoksiin altistavista sosiaalisista yhteyksistään, hankkinut työpaikan ja

---

¹⁸⁷ Lappi-Seppälä 2002, s. 346

¹⁸⁸ Jääskeläinen 1997, s. 289

¹⁸⁹ HE 79/1989 vp, s. 15

muutoinkin vakiinnuttanut olonsa tavalla, joka osoittaa aikaisemman rikoksesta (rikoksen?) kuuluvan jo menneeseen elämäntilanteeseen¹⁹⁰.

Kohtuusperusteen soveltamisalaa ei ole perusteen luonteen vuoksi rajattu vain lieviin rikoksiin, mutta mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys, sitä painavampia siihen liittyvien poikkeuksellisten seikkojen tulee olla, jotta syyttämättä jättämiseen voidaan päätyä. On todennäköistä, että käytännössä tapauksiin liittyy monesti yhtä aikaa useampia kuvatuista erityisistä seikoista. Saattaa olla, ettei mikään niistä tekisi yksinään oikeudenkäyntiä ja rangaistusta kohtuuttomaksi tai tarkoituksettomaksi. Tällöin syyttäjältä edellytetään kokonaisharkintaa: on arvioitava, onko erityisten seikkojen yhteisvaikutus sellainen, että syyttämättä jättäminen on paikallaan.¹⁹¹

4.3.2.4. Konkurensiperuste

ROL 1:8.2:n konkurensiperuste koskee tapauksia, joissa syyteharkinta koskee samalla useampia rikoksia tai tekoja. Ratkaisevaa on siis se, millaisen lisän syyteharkinnan kohteena olevasta rikoksesta tuomittava rangaistus lopputulokseen aiheuttaisi. Vertailukohteina ovat siten yhtäältä kaikista rikoksista seuraava kokonaisrangaistus ja toisaalta tarkasteltavan yksittäisrikoksen törkeys. Mitä suurempi erotus, sitä paremmin perustein kohtuusperuste soveltuu.¹⁹² Yhteiskunnan voimavarojen käytön kannalta on edullista, että jostakin muihin verrattuna vähäisemmästä rikoksesta voidaan syyte jättää nostamatta, jos muista rikoksista tuomittava seuraamus on riittävä seuraamus. Perusteen taustalla ovat siis prosessitaloudelliset syyt, mutta se voidaan nähdä myös keinona rangaistustason laskemiseksi ja kohtuullistamiseksi. Konkurensiperusteen soveltamisala määräytyy siis paitsi tärkeän yleisen tai yksityisen edun ja olennaisuuskriteerien (mukaan?), myös sen perusteella, milloin rikoksista voidaan määrätä yhteinen rangaistus.¹⁹³

Olennaisuuskriteeri on arvioitava kussakin yksittäistapauksessa erikseen. Jos jostakin teosta on odotettavissa sakkorangaistus ja muista vankeusrangaistus, ei ensin mainitun teon vaikutus kokonaisrangaistukseen ilmeisesti ole olennainen. Jos kaikista rikoksista odotettavissa oleva seuraamus on samaa rangaistuslajia, tulee syyttämättä jätettävän teon yleensä olla vähäisempi kuin muut rikokset. Jälkikonkurrensstilanteissa myöhemmin ilmi tulleen rikoksen ei kuitenkaan tarvitse

---

¹⁹⁰ Lappi-Seppälä 2002, s. 348

¹⁹¹ HE 79/1989 vp, s. 15 - 16

¹⁹² HE 79/1989 vp, s. 16

¹⁹³ Jääskeläinen 1997, s. 297

olla tuomioon johtaneita rikoksia vähäisempi. Lainkohta soveltuu sellaisiinkin rikoksiin, joita ei voida pitää sinänsä vähäisinä, mikäli soveltamisedellytykset muuten täyttyvät¹⁹⁴.

4.3.3. Suullinen huomautus

ROL 1:9.2:n mukaan virallinen syyttäjä voi harkitessaan sen tarpeelliseksi antaa syyttämättä jätetylle suullisen huomautuksen. Syyttäjän antama huomautus vastaa tavallaan poliisimiehen vastaavaa huomautusta. Sillä on tarkoitus tähdentää syyttämättä jätetylle, että hän on syyllistynyt moitittavaan tekoon. Huomautuksen tarpeellisuus on harkittava kussakin tapauksessa erikseen. Jos päätös jättää syyttämättä perustuu esimerkiksi seuraamusten kohtuuttomuuteen, ei huomautuskaan liene yleensä tarpeen. Sen sijaan huomautus siihen sisältyvine ”puhutteluineen” voi hyvinkin olla tarpeen, kun päätös jättää syyttämättä koskee nuorta henkilöä. Syyttäjän pitämä puhuttelu voi tällöin toimia myös eräänlaisena varoituksena. Puhuttelutilaisuudessa voidaan syyttämättä jätetylle samalla selostaa päätöksen oikeudelliset vaikutukset. Nuoren osalta voi olla tarkoituksenmukaista kutsua tilaisuuteen myös hänen huoltajansa.¹⁹⁵

4.3.4. Syyttämättä jättäminen Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005

Vuosilta 2004 ja 2005 Oulun kihlakunnan syyttäjänviraston arkistosta keräämieni päätöstietojen perusteella ei ole mahdollista erotella prosessuaalisella tai seuraamusluonteisella perusteella tehtyjä syyttämättä jättämispäätöksiä. Vuonna 2004 Oulun kihlakunnan syyttäjänvirastossa tehtiin vuosina 1989 - 1984 syntyneiden nuorten rikoksentekijöiden osalta 79 syyttämättä jättämispäätöstä. Nuorimman ikäluokan osalta syyttämättä jättämispäätösten määrä oli alhaisin, ja muutoin kokonaislukumäärä jakautui tasaisesti vanhempien tekijöiden eli 16 - 20-vuotiaiden kesken.

Vuonna 2005 Haukiputaan ja Limingan kihlakunnan syyttäjäyksiköt yhdistyivät Oulun kihlakunnan syyttäjänvirastoon, jolloin käsiteltävien juttujen kokonaisuus nousi olennaisesti. Tästä muutoksesta johtuen vuosien 2004 ja 2005 tehtyjen syyttämättä jättämispäätösten määrät eivät ole vertailukelpoisia. Vuonna 2005 Oulun kihlakunnan syyttäjänvirastossa tehtiin vuosina 1990 - 1985 syntyneiden nuorten rikoksentekijöiden osalta 122 syyttämättä jättämispäätöstä. Nuorimman ikäluokan osalta suuntaus päätösten määrässä oli edellisen vuoden kaltainen, ja eniten syyttämättä

¹⁹⁴ HE 79/1989 vp, s. 16, VKS 2000:1, s. 10

¹⁹⁵ VKS 2000:1, s. 12

jättämisen mahdollisuutta oli käytetty jo täysi-ikäisyyden saavuttaneiden, vuosina 1986 ja 1985 syntyneiden, nuorten tekemissä rikoksissa.

4.4. Rangaistusmääräysmenettely

Yleisin rikosoikeudellinen rangaistus on sekä nuorten että täysi-ikäisten kohdalla sakkorangaistus. Sakkorangaistus voidaan määrätä joko rikosprosessin päätteeksi tuomioistuimessa pidettävässä pääkäsittelyssä samalla tavoin kuin muut rikosoikeudelliset rangaistukset tai erityisessä rangaistusmääräysmenettelyssä.¹⁹⁶

Rangaistusmääräysmenettely otettiin käyttöön Suomessa vuonna 1931 ja rangaistusmääräysmenettelyn kehitystä on leimannut tarve käsitellä erilaiset vähäiset lainrikkomukset normaalia rikosasiain käsittelyjärjestystä yksinkertaisemmassa ja nopeammassa menettelyssä. Rangaistusmääräysmenettely jakaantuu kahteen vaiheeseen: rangaistusvaatimuksen antaminen viittaa sakotettavalle annettuun vaatimukseen ja rangaistusmääräyksen antaminen taas asian päättävän viranomaisen ratkaisuun. Kyseessä on toisin sanoen esitetyn vaatimuksen vahvistaminen.¹⁹⁷

Rangaistusmääräysmenettely soveltuu määrätyn ehdoin seuraamusten määräämiseen lievissä rikoksissa, joista laki käyttää termiä rikkomus. Seuraamuksina tulee kyseeseen sekä sakkorangaistus että enintään 1000 euron menettämiskaava. Yleisenä edellytyksenä on, ettei rikkomuksesta ole tapaukseen sovellettavassa rangaistussäännöksessä esillä olevien asianhaaran varalta säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Rangaistusmääräysmenettelyn käyttö edellyttää lisäksi asianomistajan suostumusta. Vuodesta 1994 lähtien rangaistusmääräyksen on antanut syyttäjä. Tarkemmin menettelyvaiheina voidaan erottaa vaatimuksen antaminen, vaatimuksen tiedoksianto, vaatimuksen mahdollinen vastustaminen ja rangaistusmääräyksen antaminen. Rangaistusmääräykseen ei saa hakea muutosta valittamalla. Rangaistusmääräystä ei saa antaa, jos rangaistusvaatimusta on vastustettu, asianomistaja on peruuttanut asianomistajarikosta koskevan syyttämispyyntönsä, syyteoikeus on vanhentunut,

---

¹⁹⁶ Marttunen 2002, s. 143

¹⁹⁷ Lappi-Seppälä 2002, s. 232

rangaistusvaatimuksen tiedoksi antamisesta on kulunut enemmän kuin vuosi tai asiassa ilmenee seikkoja, joiden perusteella rangaistusta ei tulisi määrätä.¹⁹⁸

Nuorten tekemissä rikoksissa rangaistusmääräysmenettelyn käyttöala ei eroa täysi-ikäisten tekemistä rikoksista, eikä menettelyyn liity nuorten kohdalla erityispiirteitä. Alle 18-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen päiväsakkojen lukumäärään ja sitä myötä sakon eli rangaistuksen suuruuteen vaikuttaa kuitenkin nuori ikä, joka on yksi rikoslain mukaisista rangaistusasteikon lieventämisperusteista ja täten huomioitava myös rangaistusmääräysmenettelyssä.

4.5. Syytteen vireillepano

ROL 5:1:n mukaan syyttäjä nostaa syytteen toimittamalla kirjallisen haastehakemuksen kärjäoikeuden kansliaan. Rikosasia tulee vireille, kun haastehakemus saapuu kärjäoikeuden kansliaan. Menettelyä kutsutaan ns. kärjäoikeusputkeksi. Kärjäoikeus huolehtii haasteen tiedoksiannosta ja asianosaisten kutsumisesta pääkäsittelyyn. Uudistettu rikosprosessilainsäädäntö ja tarkemmin ROL 5:1.2 mahdollistaa myös menettelyn, jossa syyttäjä huolehtii haastamisesta ja jossa haastehakemusta ei toimiteta lainkaan kärjäoikeudelle. Rikosasia tulee vireille silloin, kun haaste annetaan vastaajalle tiedoksi. Menettelyä kutsutaan ns. syyttäjäputkeksi. Poikkeukselliseksi menettelyksi tarkoitettusta syyttäjäputkesta on saatu hyviä kokemuksia etenkin pienissä kärjäoikeuksissa. Käytännössä menettelyn hyväksi puoliksi on todettu menettelyn joustavuus, paperityön säästäminen ja nopeus.¹⁹⁹

4.6. Puhuttelujärjestelmä huumausaineen käyttörikoksissa

Syyskuussa 2001 voimaan tulleen RL:n huumausaineen käyttörikosuudistuksen keskeisenä sisältönä on ollut rangaistusmääräysmenettelyn käytön mahdollistaminen huumausaineen oman käytön tapauksissa.²⁰⁰ Nykyisin poliisin tietoon tulleista huumausainerikoksista suurin osa on huumausaineen käyttörikoksia, ja vuonna 2004 käyttörikosten osuus oli 64 % kaikista huumausainerikoksista²⁰¹. Rangaistusmääräysmenettelyn käyttömahdollisuudella on tavoiteltu voimavarojen säästämistä, nopeaa puuttumista, syyttämättäjättämiskäytännön yhtenäistämistä ja

¹⁹⁸ Lappi-Seppälä 2002, s. 232 - 233

¹⁹⁹ Marttunen 2002, s. 153

²⁰⁰ VKS:2002:3, s. 1 - 2

²⁰¹ Kainulainen 2006, s. 103

muiden viranomaistoimien kuin rangaistuksen määräämisen johdonmukaisuuden ja tehokkuuden lisäämistä alle 18-vuotiaiden osalta.²⁰² Puhuttelu on rangaistukselle vaihtoehtoinen seuraamus ja nuorille huumeiden käyttäjille pidetyissä puhuttelutilaisuuksissa pyritään yhdistämään rikosoikeudellisen moitteen antaminen, sosiaalihuollolliset toimenpiteet ja lähikontrolli toisiinsa²⁰³.

Lainsäätäjä on voimakkaasti korostanut alle 18-vuotiaiden nuorten erityisasemaa. Huumausaineen käyttör rikoksesta ensimmäisen kerran kiinni jääneelle alle 18-vuotiaalle on säännönmukaisesti järjestettävä puhuttelutilaisuus huumausaineen laadusta riippumatta. Jos tapaukseen liittyy oheisrikoksia, puhuttelu on yleensä tarkoituksenmukaista järjestää vain siinä tapauksessa, että syyttäjä pitää toimenpiteistä luopumista ja huomautuksen antamista mahdollisena kaikista rikoksista.²⁰⁴

Alle 18-vuotiaan nuoren tekemäksi epäillyn käyttör rikoksen johdosta tulisi suorittaa esitutkinta, tehdä lastensuojeluilmoitus ja saattaa asia syyteharkintaan. Poliisin tulee esitutkinnassa selvittää riittävästi epäillyn henkilön ja epäillyn teon taustaa, jotta on mahdollista harkita eri seuraamusvaihtoehtoja ja muita toimenpiteitä asian jatkokäsittelyssä. Kuulustelussa tulee selvittää ainakin huumausaineen käyttöön liittyvät seikat, hallussapidon tarkoitus sekä se, mistä henkilö on hankkinut huumausainetta.²⁰⁵

Puhuttelutilaisuuden olisi oltava mahdollisimman vakuuttava, ja siinä olisi kyettävä monipuolisesti selvittämään teon rikollinen luonne ja moitittavuus, nuoren elämäntilanne ja sopivat toimenpiteet²⁰⁶. Käytännössä puhutteluiden sisältö on muotoutunut valistusta, kasvatusta, kontrollia ja tukea käsittäviin osioihin²⁰⁷. Tilaisuudessa tulee olla samanaikaisesti paikalla syyttäjä, poliisi, sosiaaliviranomaisten edustaja ja nuoren huoltajat. Onnistunut puhuttelutilaisuus voi johtaa seuraamusluonteiseen syyttämättä jättämiseen ja suullisen huomautuksen antamiseen. Rangaistusvaatimuksen antaminen tai syytteen nostaminen on edelleen puhuttelunkin jälkeen mahdollista. Uusimistapauksessa puhuttelutilaisuutta ei ole tarkoituksenmukaista järjestää uudelleen.²⁰⁸

---

²⁰² VKS:2002:3, s. 1 - 2

²⁰³ Kainulainen 2006, s. 106

²⁰⁴ VKS:2002:3, s. 5

²⁰⁵ SM 2001, s. 4

²⁰⁶ VKS:2002:3, s. 5

²⁰⁷ Rönkä 2006, s. 34

²⁰⁸ VKS:2002:3, s. 5

4.6.1. Puhuttelujärjestelmä Oulun kihlakunnan alueella

Oulun kihlakunnan alueella asuvan alle 18-vuotiaan henkilön jäädessä ensi kertaa kiinni huumausaineen käyttörikoksesta, toimitetaan viipymättä kiinnijäämisen jälkeen ETL 15 §:n mukainen ennakoilmoitus Oulun kihlakunnan syyttäjänvirastoon. Asiasta laaditaan esitutkintapöytäkirja ja epäillyn puhuttelu järjestetään viimeistään kolmen viikon kuluttua kiinnijäämisestä.²⁰⁹

Vuonna 2004 Oulussa jäi kiinni 25 alle 18-vuotiasta nuorta huumausaineen käyttörikoksesta ja seuraavana vuonna kiinnijääneiden määrä putosi viiteen. 18 - 20-vuotiaiden osalta tarkastelujakson ensimmäisenä vuotena kiinnijääneiden lukumäärä oli 94 ja seuraavana vuonna lukumäärä putosi 60 tapaukseen²¹⁰. Oulun kihlakunnan syyttäjänvirastosta saadun tiedon mukaan alle 18-vuotiaille järjestetyistä puhutteluista ei ole saatavissa virallisia tilastoja, mutta Johtava kihlakunnansyyttäjä Lindbladin käsityksen mukaan puhutteluja on järjestetty vuosittain 4 - 5 kertaa.

---

²⁰⁹ Oulun kihlakunnan poliisilaitos 2002, s. 2

²¹⁰ Tilastokeskus 2006, s. 7

5. Alaikäisen rikoksesta epäillyn käsittely tuomioistuimessa

5.1. Kansallinen ja kansainvälinen sääntely

EIS 6 artikla sisältää säännökset oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. Artiklan ensimmäinen kappale sisältää yleisiä säännöksiä, toinen kappale käsittelee syyttömyysolettamaa ja kolmannessa kappaleessa on lueteltu syytetyille turvatut vähimmäisoikeudet.

LOS 39 artiklassa sopimusvaltiot sitoutuvat ryhtymään kaikkiin asianmukaisiin toimiin edistääkseen rangaistuksen kohteeksi joutuneen lapsen henkistä ja ruumiillista toipumista sekä yhteiskunnallista sopeutumista. Sopimuksen 40 artikla sisältää määräykset oikeudenkäyntimenettelystä. 37 artiklan d-kohta sisältää määräyksen nuoren vastaajan asian käsittelemisestä nopeasti.

KP-sopimuksen 14 artiklassa on määräyksiä oikeudenkäynnin julkisuudesta ja artiklan 4 kohdassa on huomioitu erityisesti nuorten henkilöiden kohtelu heidän ikänsä edellyttämällä tavalla ja yhteiskunnallisen aseman palauttaminen. KP-sopimuksen 10 artiklan 2 kohdan b-alakohdassa säännellään nuoren vastaajan rikosasian käsittelemisestä nopeasti.

ROL sisältää useita säännöksiä koskien nimenomaan nuorta rikoksentekijää ja hänen kohteluaan tuomioistuimessa. Laissa säännellään mm. nuoren läsnäolosta käsittelyssä, puolustajan määräämisestä sekä tuomioistuinta rajoittavasta määräajasta. Oikeudenkäyntiin liittyviä säännöksiä ehdotetaan kehitettäväksi niin, että tuomioistuinkäsittelyllä voidaan tehokkaammin vaikuttaa uusien rikoksien ehkäisemiseksi. Nuorisorikostyöryhmän mietinnössä lain säännökseen 8:13.1 ehdotetaan lisättäväksi virke, jonka mukaan alle 18-vuotiaan vastaajan rikosasia voitaisiin vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta. Samaan lakiin ehdotetaan lisättäväksi myös uusi 11 luvun 7a, jonka mukaan tuomion julistamisen yhteydessä tuomioistuimen puheenjohtajan olisi tarpeen mukaan puhuteltava alle 18-vuotiasta tuomittua selvittämällä tuomion sisältöä sekä varoittamalla niistä haitallisista seuraamuksista, joita rikollisen käyttäytymisen johdosta aiheutuu.²¹¹

RL:n säännökset kulkevat monimuotoisesti mukana niin nuoren kuin aikuisenkin tekemän rikoksen tuomioistuinkäsittelyssä. Säännökset esiintyvät esimerkiksi harkittaessa rikoksen tunnusmerkistön

---

²¹¹ OM 2004:12, s. 97

täyttymistä, nuoresta iästä johtuvia rangaistuksen lieventämisperusteita tai tuomitsematta jättämistä. RL:n säännökseen 6:12.4 ehdotetaan otettavaksi uudeksi tuomitsematta jättämisen perusteeksi osallistuminen sosiaalista selviytymistä edistävään hankkeeseen²¹².

Useista muistakin laeista löytyy erityisesti nuoria rikoksentekejiä koskevia säännöksiä, jotka täydentävät nuoren erityisaseman kokonaisvaltaisempaa huomioimista rikosprosessissa. Oikeudenkäymiskaassa säännellään alaikäisen vastaajan laillisen edustajan puhevallasta, oikeusapulaissa avustamisesta ja oikeusavusta sekä oikeudenkäynnin julkisuudesta annetussa laissa suljetun käsittelyn edellytyksistä. Hallituksen esityksessä lakiin oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ehdotetaan otettavaksi uusi säännös, jonka mukaan alle 18-vuotiaan syytetyn kohdalla käsittely olisi kuitenkin julkinen, jos suljettu käsittely olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua²¹³.

5.2. Nuorisoprosessi

Kysymykset rikosoikeudellisesta vastuusta ja rikosten seuraamuksista ratkaistaan rikosprosessissa. Rikosprosessin perustehtävä on rikosvastuun toteuttaminen lain edellyttämällä tavalla.²¹⁴ Eräs usein esitetty nuorten rikosjuttujen käsittelyä koskeva vaatimus on nuoria koskevan asiantuntemuksen takaaminen. Nuorista rikoksentekejiä annetun lain 24 §:ssä säädetään, että nuoria rikoksentekejiä koskevat rikosasiat on käsiteltävä useampiosastoisessa alioikeudessa samalla tai samoilla osastoilla oikeusministeriön tarkemmin määräämällä tavalla. Suurista käräjäoikeuksista saatujen tietojen mukaan säännöksellä ei kuitenkaan ole käytännön merkitystä, eikä sitä sovelleta, koska säännöstä ei koeta velvoittavaksi. Nuorisorikostoimikunta on kuitenkin perustellut erikoistumisen tärkeää merkitystä ja tarpeellisuutta sellaisilla syillä kuten nuorten rikosoikeudellinen erityisasema, kansainvälisestä vertailusta ilmenevä erikoistumisen yleisyys, viranomaisyhteistyön tiivistyminen ja käsittelyn nopeutuminen.²¹⁵

5.3. Tuomitsematta jättäminen

Rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopuminen viittaa järjestelyyn, jossa viranomaisille on jätetty mahdollisuus luopua rangaistuksen käytöstä laissa lähemmin säädetyin edellytyksin. Kolmas

---

²¹² OM 2004:12, s. 96

²¹³ HE 13/2006 vp, s. 54-55

²¹⁴ Lappi-Seppälä 2000, s. 41

²¹⁵ KM 2003:2, s. 42

toimenpiteistä luopumisen muodoista ilmoittamatta jättämisen ja syyttämättä jättämisen ohella koskee tuomioistuimen päätöstä jättää rangaistus tuomitsematta jonkin erityisen lakiin sisältyvän tuomitsematta jättämisperusteen nojalla. Tuomitsematta jättäminen sisältää aina tekijän syyllisyyden vahvistamisen ja on siis erotettava vapauttavasta tuomiosta, joka perustuu syytteen hylkäämiseen esimerkiksi näytön puuttuessa.²¹⁶ Nykyiset tuomitsematta jättämistä koskevat säännökset mahdollistavat varsin hyvin tarkoituksenmukaisen toimenpiteistä luopumisen nuorten vastaajien rikoksissa. Erityisesti alle 18-vuotiaiden rikollisuus on usein ymmärtämättömyydestä ja harkitsemattomuudesta tehtyä, satunnaista jännityksen ja toiminnan etsimistä, jota koskee tuomioistuimen osalta RL 6:12.2.²¹⁷

Tuomitsematta jättämistä voidaan pitää lievimpänä tuomioistuimen käytössä olevana rangaistusvaihtoehtona. Näin siitä huolimatta, että teknisessä mielessä kyse on juuri rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä. Kuten voidaan otaksua, lievimmän käytössä olevan vaihtoehdon käyttö on nuorilla selvästi tavallisempaa kuin muissa ikäryhmissä²¹⁸. Tuomitsematta jättäminen merkitsee tuomioistuimen auktoriteetin nojalla lausuttua yhteiskunnan moitetta tehdyn teon johdosta, ja tällä perusteella se voidaan myös lukea osaksi rangaistusjärjestelmää. On myös syytä muistaa, että itse oikeusprosessi kuulusteluineen ja oikeudenkäynteineen on usein, etenkin nuorille, merkittävä kokemus.²¹⁹ Tuomitsematta jättämisestä säädetään RL:n säännöksessä 6:12.

Tuomitsematta jättämisperusteet eli vähäisyys, nuoruus, poikkeuksellisuus, kohtuus ja konkurrensi muistuttavat läheisesti syyttämättäjättämisperusteita ja säännösten tulkintakin on jokseenkin samanlaista.

5.3.1. Vähäisyysperuste

Vähäisyysperusteen mukaan tuomitsematta jättäminen on mahdollista, jos rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmenevään tekijän syyllisyyteen nähden pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäinen. Rikoksen vähäisyys tulee arvostella aina suhteessa kyseiseen rikoslajiin. On arvioitava, onko rikosta pidettävä rikoslajin normaalitapaukseen verrattuna vähäinen. Mitä

---

²¹⁶ Lappi-Seppälä 2002, s. 331, 355

²¹⁷ OM 2004:12, s. 80

²¹⁸ Marttunen 2005, s. 596

²¹⁹ Lappi-Seppälä 2002, s. 355- 356

lievemmästä rikoslajista on kyse, sitä helpommin lainkohdassa tarkoitetut rikoksen vähäisyyttä koskevat ehdot täyttyvät.²²⁰

5.3.2. Nuoruusperuste

Tuomitsematta jättäminen on mahdollista, milloin tekijä on tehnyt tekonsa ennen kuin hän on täyttänyt 18 vuotta ja rikoksen on katsottava johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja tai käskyjä kohtaan. Peruste laajentaa tuomitsematta jättämisen alaa alle 18-vuotiaiden tekemissä rikoksissa muihinkin kuin vähäisinä pidettäviin tapauksiin. Perusteen soveltamisessa ulkopuolelle on rajattu suunnitelmallinen ja harkittu lain rikkominen. Lisäksi perustetta voidaan lähtökohtaisesti soveltaa vain ensikertalaisen rikokseen. Uusiminen on siten yksi keskeisiä perusteita myös harkittaessa nuoren tuomitsematta jättämistä.²²¹

5.3.3. Poikkeuksellisuusperuste

Poikkeuksellisuusperuste on ainoa tuomitsematta jättämisen perusteista, jolle ei löydy vastinetta syyttämättä jättämisen perusteista. Poikkeuksellisuus tuomitsematta jättämisen perusteena edellyttää, että rikos on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava. Poikkeuksellisuus liittyy syyllisyyteen ja rikoksen subjektiivisen puolen vastuu-ehdoin. Perusteena voivat olla esimerkiksi tekijään kohdistunut voimakas painostus tai uhka sekä voimakas ja äkkiarvaamaton houkutus.²²² Tekijän henkilöön liittyvinä seikkoina voivat tulla kysymykseen mm. syntäkeisuusarvioinnissa vaikuttavat seikat. Tekijän kyky ymmärtää tekonsa tosiasiallinen ja moraalinen luonne sekä hänen mahdollisuutensa kontrolloida käyttäytymistään voivat olla alentuneita esim. sairaalloisuuden tai sellaisen alkoholin ja lääkeaineiden yhteisvaikutuksen vuoksi, jota tekijä ei ole voinut ennalta arvata. Jos tekoon liittyy tällaisia erityisiä seikkoja, voi tekijän nuoruus olla lisäperuste arvioitaessa teon luonnetta. Nuoruudesta johtuva kypsymättömyys oikeuttaa yleisesti lievempään kohteluun. Vaikka tuo olosuhde tulee yleensä huomioiduksi nuoruusperusteella, voi sillä olla merkitystä esimerkiksi arvioitaessa juuri 18 vuotta

---

²²⁰ HE 44/2002 vp, s. 210

²²¹ HE 44/2002 vp, s. 211

²²² HE 44/2002 vp, s. 211- 213

täyttäneen rikoksentekijän menettelyn moitittavuutta.²²³ Syyllisyysmoitteeseen vaikuttaa lieventävästi myös tekijän ensikertalaisuus²²⁴.

Kun tiedämme nuorten rikoskäyttäytymisen olevan usein ryhmäluonteista, voimme samalla ajatella mainittujen seikkojen olevan myös nuorten kannalta relevantteja pohdittaessa tuomitsematta jättämistä.²²⁵

5.3.4. Kohtuusperuste

Kohtuusperuste antaa mahdollisuuden tuomitsematta jättämiseen, jos rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana erityisesti, kun otetaan huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia tai hänen pyrkimyksensä edistää rikoksensa selvittämistä. Muita huomioon otettavia seikkoja ovat rikoksen muut seuraukset, tekijän henkilökohtaiset olot, pitkän ajan kuluminen rikoksesta tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet.

Mikäli nuorelle saatetaan tieto siitä, että mainitunlainen teon jälkeinen suhtautuminen tekemäänsä rikokseen voi johtaa tuomitsematta jättämiseen, saattaa se rohkaista nuorta osallistumaan sovitteluun tai muutoin omaehtoisesti pyrkimyksiin poistaa tekonsa vaikutuksia niin, että asianomistajalle koituva vahinko pienenee.

5.3.5. Konkurensisiperuste

Konkurensisiperustetta sovelletaan tuomitsematta jättämisessä silloin, kun rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään.

---

²²³ Lappi-Seppälä 2002, s. 357

²²⁴ HE 79/1989 vp, s. 20

²²⁵ Marttunen 2005, s. 597

5.4. Tuomioistuimen toimintaa rajoittavat määräajat

Tuomioistuimen on käsiteltävä alle 18-vuotiaan vastaajan rikosjuttu nopeasti, kuten poliisin ja syyttäjänkin. Jos alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, ROL 5:13:n aiemman sanamuodon mukaan pääkäsittely oli pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireilletulosta. Määräaika voitiin tietyin edellytyksin ylittää. Säännöstä sovellettaessa määräävää oli se, minkä ikäinen vastaaja oli, kun asia tuli vireille.²²⁶

Laissa asetettu määräaika oli tiukka, eikä sitä onnistuttu noudattamaan kuin noin puolessa tapauksista. Määräajan ylittyminen johtui useimmiten siitä, että asian vireilletulon ja tiedoksiannon välillä oli kulunut aikaa, eikä kahden viikon määräaika useinkaan riittänyt pääkäsittelyä edeltävien toimenpiteiden suorittamiseen. Hallituksen esityksessä alle 18-vuotiaiden vastaajien rikosasioissa pääkäsittelyn toimittamiselle asetettua määräaika ehdotettiin pidennettäväksi kahdesta viikosta 30 päivään.²²⁷ 1.10.2006 voimaan tulleen ROL 5:13:n mukaan pääkäsittely on pidettävä 30 päivän kuluessa rikosasian vireilletulosta. Lain sanamuoto vastaa edelleenkin kansainvälisiä yleissopimusten säännöksiä nuoren vastaajan rikosasian käsittelyn nopeudesta, sillä LOS:ssa ja KP-sopimuksessa ei edellytetä asetettavaksi mitään tarkkoja määräaikoja käsittelyn pitämiseksi. Ja toisaalta kohtuutonta kiirehtimistä vastaan sotii se, että kaikille asianosaisille on taattava riittävä aika valmistautua rikosasian pääkäsittelyyn²²⁸.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos selvitti vuosina 2000 - 2001 viidellä paikkakunnalla toteutetussa seurantatutkimuksessa, miten nopeuttamiskokeilu vaikutti rikosten käsittelyaikoihin eri viranomaisissa. Tuomioistuinten käsittelyaika oli keskimäärin reilut kolme viikkoa, ja kokeilun myötä tuomioistuinten keskimääräinen käsittelyaika laski noin puoleen vuodesta 1999. Kokonaiskäsittelyajat rikoksen ilmitulosta pääkäsittelyyn lyhenivät kaikilla paikkakunnilla. Kokeilu osoitti, että viranomaisyhteistyöllä ja nuorten rikosjuttujen priorisoinnilla on mahdollista tuntuvastikin nopeuttaa nuorten rikosprosessia ilman että lainsäädäntöä muutetaan.²²⁹ Toisin kuin tästä seurantatutkimuksen tuloksesta olisi pääteltävissä, lakimuutos kuitenkin tarvittiin ja aiemmin

²²⁶ HE 82/1995 vp, s. 72 - 73

²²⁷ HE 271/2004, s. 6, 18, 25

²²⁸ de Godzinsky 2000, s. 42

²²⁹ Marttunen 2002, Haaste s. 14

säänneltyä kahden viikon määräaikaa pidennettiin puolella. Nuorten rikosasioiden tosiasiallisten käsittelyaika ei odoteta muutoksen johdosta pidentyvän²³⁰.

5.5. Avustaminen

Vanhemman tai muun nuoren huollosta ja kasvatuksesta vastaavan nuorelle läheisen henkilön osallistumisesta nuoren tekemän rikoksen käsittelyyn pidetään tärkeänä niin kansainvälisesti kuin Suomessakin²³¹. Nuori tarvitsee asiansa käsittelyssä huoltajiensa ja sosiaalityöntekijän tukea, mutta usein myös lainopillisia neuvoja.

ROL 2:1.2:n mukaan puolustaja määrätään pyynnöstä, jos kysymyksessä on rikos, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta tai jos epäilty on pidätettynä tai vangittuna. ROL 2:1.3:n mukaan puolustaja on määrättävä viran puolesta, kun vastaaja on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa.

Oikeusapulain 1.1 §:n mukaan oikeusapua annetaan eräin edellytyksin valtion varoin henkilölle, joka tarvitsee asiantuntevaa apua oikeudellisessa asiassa ja joka taloudellisen asemansa vuoksi ei kykene itse suorittamaan sen hoitamisen vaatimia menoja. Myönnetty oikeusapu käsittää oikeudellisen neuvonnan, tarpeelliset toimenpiteet ja avustamisen tuomioistuimessa sekä vapautuksen eräistä asian käsittelyyn liittyvistä menoista. Nuoret eivät yleensä kykene edes osittain suorittamaan prosessista syntyviä kuluja, ja oikeusavusta annetun asetuksen 388/2002 3 §:n mukaan alle 18-vuotiaan hakiessa oikeusapua hänen huoltajiensa käyttövaraa ei oteta huomioon.

Tuomioistuin voi määrätä ROL 2 luvun säännösten mukaisesti epäillylle puolustajan. Julkisen puolustajan järjestelmä on riippumaton henkilön tuloista ja varallisuudesta. Ratkaisevaa on rikosasian laatu tai puolustajaa tarvitsevan henkilön erityinen avun tarve. Puolustaja voidaan määrätä pyynnöstä tai ilman pyyntöä viran puolesta.²³²

---

²³⁰ HE 271/2004, s. 18

²³¹ OM 2004:12, s. 63

²³² Marttunen 2005, s. 582

5.6. Puhevalta

Alle 18-vuotias nuori rikoksenteijä käyttää vastaajana rikosasiassa itse puhevaltaansa sillä edellytyksellä, että hän on syyntakeinen. OK 12:2:n mukaan alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja käyttää kuitenkin itsenäisesti alaikäisen ohella puhevaltaa. Puhevallan käyttämistä varten lailliselle edustajalle on varattava tilaisuus olla läsnä eli hänet on kutsuttava asian käsittelyyn.

5.7. Julkisuus

Oikeudenkäynnit ovat pääsääntöisesti julkisia, ja asiasta säännellään oikeudenkäynnin julkisuudesta annetussa laissa. Suljetun käsittelyn edellytykset on säännelty laissa siten, että 4 §:ssä määritellään pakollinen ja 5 §:ssä harkinnanvarainen suljettu käsittely.

Tuomioistuin voi asianosaisen vaatimuksesta tai erityisestä syystä päättää, että käsittely toimitetaan kokonaan tai osaksi yleisön läsnä olematta, kun alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta. Etenkin sellaisten nuorten tekemien rikosten, jotka ovat mediassa laajalti esillä, suljettu käsittely voi olla tarpeen, koska julkinen käsittely saattaa vaikeuttaa nuoren myöhempää sopeutumista yhteiskuntaan. Myös oikeudenkäyntiaineisto voidaan määrätä pidettäväksi salassa silloin, kun käsittely on tai on ollut suljettu.²³³

5.8. Läsnäolo oikeudenkäynnissä

ROL 8:1.1:n mukaan asianosainen määrätään saapumaan käräjäoikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jollei katsota, ettei hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ole tarpeen. Mainitun lain 8:11:n nojalla asia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja jos hänet on sellaisella uhalla kutsuttu tuomioistuimeen. Tällöin voidaan rangaistukseksi tuomita sakkorangaistus tai enintään kolmen kuukauden vankeusrangaistus. Vastaavilla edellytyksillä ja lisäksi suostumuksellaan vastaaja voidaan 8:12:n perusteella tuomita poissaolostaan huolimatta enintään kuuden kuukauden vankeusrangaistukseen. Lain esitöiden mukaan tällä sääntelyllä pyritään välttämään tarpeettomat lykkäykset eli pääkäsittelyjen

²³³ Marttunen 2005, s. 582

peruuttamiset ja siten asioiden käsittelykerrat tulevat vähenemään²³⁴. Vuonna 2000 tehdyn tutkimuksen mukaan rikosprosessissa käsitellyistä jutuista (N=5011) 31 % peruutettiin ja peruutuksista valtaosa, 79 % johtui vastaajan poissaolosta²³⁵. Istunnosta poisjääminen ei useinkaan johdu siitä, että vastaaja siten pyrki välttämään rangaistuksen tuomitsemista, vaan siitä, että hän ei yksinkertaisesti ole kiinnostunut asiasta²³⁶. Lain esitöissä painotettiin kummankin mahdollisuuden olevan poikkeuksellinen kaikkien rikosasioiden vastaajien kohdalla ja erityisesti korostettiin vastaajan omakohtaisen kuulemisen tärkeyttä nuorten rikoksentekijöiden kohdalla.²³⁷

Vastaajan henkilökohtaisen läsnäolon tarpeellisuus ratkaistaan ennen hänen haastamistaan pääkäsittelyyn. ROL 8:13:n mukaan, jollei 11 tai 12:stä muuta johdu, vastaajaa ei voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2000 julkaiseman tutkimuksen mukaan 22 % jutuista ratkaistaan nykyisin asianosaisen poissaolosta huolimatta, vaikka lain esitöiden mukaan menettely oli tarkoitettu poikkeukselliseksi²³⁸. Kuitenkin on tullut syytä arvioida nykyisiä ROL:n säännöksiä vastaajan poissaolosta huolimatta käsiteltävien asioiden mahdollisesta laajentamisesta uusiin rikoksiin. Hallituksen esityksessä ehdotettiin otettavaksi käyttöön uusi summaarinen rikosprosessi tunnustettuja tekoja varten. Juttua ei voitaisi ehdotuksen mukaan käsitellä kirjallisessa menettelyssä, jos vastaaja on teon tehdessään ollut alle 18-vuotias. Tätä rajoitusta pidettiin tarpeellisena sen vuoksi, että nuoren henkilökohtaisella läsnäololla on kasvatuksellista ja uusista rikoksista pidättäytymistä edistävää merkitystä.²³⁹ 1.10.2006 voimaan tulleen ROL 5a:1:n mukaan edellytyksenä kirjalliselle menettelylle on vastaajan täysi-ikäisyys tekoaikana.

Nuorisorangaistuksesta annetun lain ensimmäisen pykälän toisessa momentissa säädetään, että ennen nuorisorangaistuksen tuomitsemista vastaajaa on henkilökohtaisesti kuultava. Lain esitöiden mukaan nuorisorangaistuksen sopivuuden arvioimiseksi, palvelun ja valvonnan pituudesta päättämiseksi sekä nuoren tekemän rikoksen vaikutusten mieltämiseksi on välttämätöntä, että nuori on läsnä oikeudenkäynnissä. Nuorisorangaistuksen tuomitsemisessa ei ole siis riittävää, että vastaajalle varataan tilaisuus tulla kuulluksi.²⁴⁰

²³⁴ HE 82/1995 vp, s. 32

²³⁵ Ervasti - Kallioinen 2003, s. 67

²³⁶ KM 2003:2, s. 82

²³⁷ HE 82/1995 vp, s. 114 - 115

²³⁸ de Godzinsky 2000, s. 32

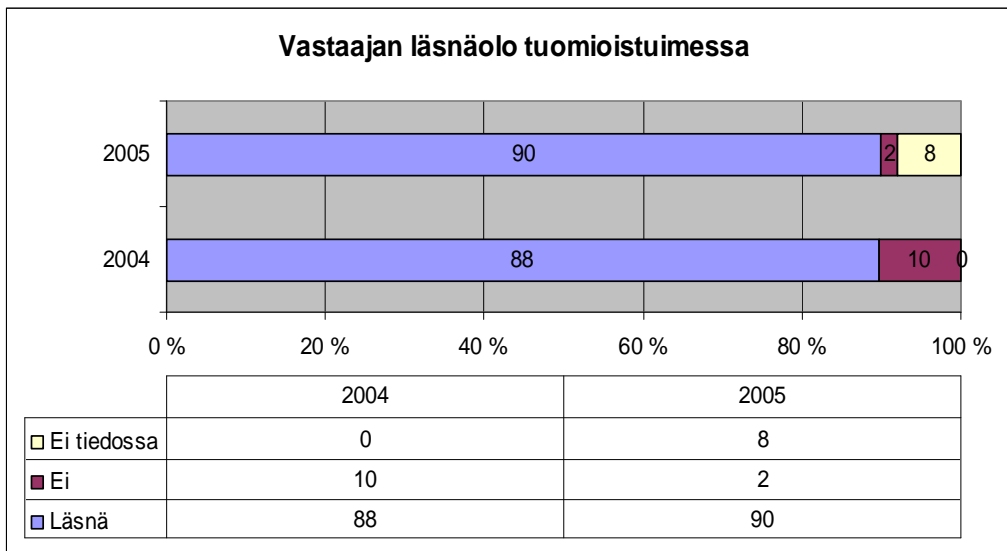
²³⁹ HE 271/2004, s. 15 -17, 23

²⁴⁰ HE 102/2004, s. 20 - 21

Rikosasian vastaajan velvoittaminen saapua pääkäsittelyyn liittyy yleensä siihen, että hän on usein merkittävä tietolähde asian selvittelyssä ja Suomea sitovat kansainväliset sopimukset edellyttävät, että vastaajalla on mahdollisuus esittää kysymyksiä todistajille. Lain esitöiden mukaan tuomioistuimen on tarkoin harkittava nuoren ensikertalaisen kohdalla, onko nuoren kannalta hyvä vaihtoehto tuomita hänet rangaistukseen poissaolosta huolimatta. Nuoren vastaajan läsnäolon merkitys liittyy teon ja esimerkiksi paikalla olevan asianomistajan kautta teon vaikutusten selvittämiseen²⁴¹.

5.8.1. Vastaajan ja huoltajien läsnäolo Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005

Tarkasteluajanjaksona muutamista seurantalomakkeista ei käynyt ilmi, oliko vastaaja tai hänen huoltajansa olleet paikalla nuoren rikosasian käsittelyssä. Vuosien 2004 - 2005 aikana noin 90 % alaikäisistä vastaajista on saapunut paikalle pääkäsittelyyn. Vuonna 2005 poissaolojen määrä on pienentynyt edelliseen vuoteen verrattuna ja ainoastaan kaksi prosenttia nuorista vastaajista jäi saapumatta paikalle.

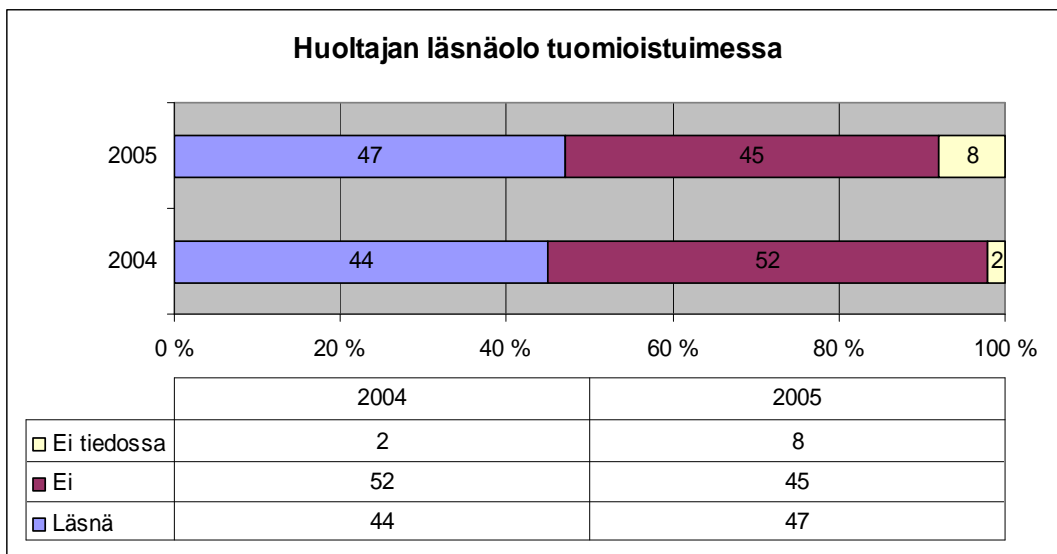

Kuvio 8: Alaikäisen vastaajan läsnäolo Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005.

Nuoren vastaajan huoltajien läsnäoloa tuomioistuimessa koskevat lukumäärät näyttävät pysyneen samankaltaisina koko tarkasteluajanjakson ajan. Noin puolet vastaajien huoltajista saapui paikalle huollettavansa tekemän rikoksen pääkäsittelyyn. Kuvio 9 osoittaa, että vuoden 2005 aikana

²⁴¹ KM 2003:2, s. 81 - 82

huoltajien osallistuminen pääkäsitteeseen on parantunut muutamalla prosentilla ja samoin huoltajien poissaolojen määrä on vähentynyt. Samalla on todettava, että vuoteen 2004 verrattuna niiden lomakkeiden määrä, joissa ei ollut mitään merkintää läsnäolosta, oli kasvanut nelinkertaisesti. Näillä tarkasteluajanjakson tiedoilla voidaan todeta, että huoltajien läsnäoloa koskevan kehityksen voidaan katsoa hieman parantuneen tai ainakin pysyneen ennallaan noin 50 %:n tasolla. Vastaajan ja huoltajien läsnäoloa koskevista merkinnöistä käy ilmi, että joka toinen nuori vastaaja on pääkäsitteelyssä ilman huoltajiensa tukea.

Kuvio 9: Alaikäisen vastaajan huoltajan läsnäolo Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005.

6. Nuori henkilö ja nuori rikosentekijä sosiaalitoimen ja kriminaalihuoltolaitoksen asiakkaana

6.1. Lainsäädäntö

Sosiaalityö Suomessa oli vielä pitkälle 1970-luvulle asti jäykkää ja monenlaiselle valtion ja kuntien byrokratialle alisteista. Moderni sosiaalityö on Suomessa suhteellisen uusi tulokas.²⁴² Voimassa oleva Lastensuojelulaki on vuodelta 1983. LSL on saanut arvostelua sen suhteen, että lakiuudistuksen myötä pahantapaisuuden ja suojelun välinen erottelu hämärtyi, ja lasten rikolliset teot lastensuojelutoimenpiteitä vaativana osa-alueena saivat entistä vähäisemmän merkityksen edeltävään vuoden 1936 lastensuojelulakiin verrattuna.²⁴³

Lastensuojelujärjestelmä ja sitä koskeva lainsäädäntö on rikosoikeudesta riippumaton. Pohjoismaisen mallin mukaisesti rankaisevan valtion ja hyvinvointivaltion linjojen uudelleenkytkeminen on tarpeen mielekkäiden toimintamallien kehittämiseksi silläkin uhalla, että tuen ja rangaistuksen suhde voi käydä epäselväksi. Lastensuojelu- ja sosiaaliviranomaiset on entistä selvemmin kytkettävä nuorisoprosessiin.²⁴⁴ Lastensuojelun pääpaino on toisaalla kuin lapsi- ja nuorisorikollisten käsittelyssä²⁴⁵. Nuorten rikosentekijöiden kohtelu kahden osajärjestelmän, sosiaalisen ja oikeudellisen, leikkauskohdassa aiheuttaa usein ristivetoa viranomaisyhteistyössä²⁴⁶. LSL 1 ja 2 §:ien mukaan lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen oikeudet turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. Lastensuojelun tehtäviin kuuluu kuitenkin myös lapsi- ja nuorisorikollisista huolehtiminen. Alaikäisen rikoskäyttäytyminen on peruste lastensuojelun toimenpiteille. On kuitenkin painotettava, että lastensuojeluviranomainen arvioi lasten ja nuorten rikoksia oireena lastensuojelun tarpeesta ja siten tukevasta, kasvattavasta ja sosiaalistavasta näkökulmasta käsin.²⁴⁷

---

²⁴² Sinko 2004, s. 56 - 57

²⁴³ Pösö 1993, s. 14

²⁴⁴ Nuotio 2004, s. 473

²⁴⁵ Marttunen 2005, s. 518

²⁴⁶ Harrikari 1999, s. 40

²⁴⁷ Marttunen 2005, s. 518

Voimassa oleva sosiaalilainsäädäntö perustuu kaavamaisuuden sijaan joustavuudelle. Merkitystä ei anneta yksittäisille teoille, vaan niitä pidetään pelkkinä oireina. Tästä syystä on vältetty normittamasta lapsen ja nuoren asemaa siten, että laissa säädettäisiin yksittäisistä teoista, joiden perusteella päädyttäisiin etukäteen tarkoin määriteltyihin toimenpiteisiin.²⁴⁸ Viime vuosien vahva suuntaus on ollut se, että varsinainen hallinnon normiohjaus on keventynyt ja liikkumavara lisääntynyt. Oikeusvaltiokehitys on kuitenkin vienyt kiinnostavalla tavalla lastensuojelua toiseen suuntaan: lainsäädäntö on sinällään väljää, mutta sosiaalityöntekijän tunne juridiikan kahlitsevuudesta on lisääntynyt, koska entistä useammat asiat on puettu juridiseen muotoon ja niitä pitää tarkastella oikeusvaltio- ja ihmisoikeuskehityksessä. Asiakkaiden oikeusturva on saanut merkittävän roolin päätöksiä valmisteltaessa, mutta myös kaikessa muussa arjen työssä.²⁴⁹ Tunnusmerkistöltään avoimet lain normit perustuvat tehokeskeisyyden sijasta tekijä- ja perhekeskeisyyteen. Lait sisältävät yleislausekkeita, jotka sallivat erilaiset vaihtoehdot ilman, että sillä on tekemistä mielivallan kanssa.²⁵⁰

Voimassaolevan lastensuojelulain puutteet ja ongelmat on tiedostettu, ja työ uuden lastensuojelulain säätämiseksi on käynnistynyt. Syyttäjä Ritva Santavuoren sanojen mukaisesti olemme tottuneet ajattelemaan, ettei parrattomia poikia saa pistää vankilaan, mutta samassa hetkessä nousee huoli siitä, ettei lapsirikollisten eteen tehdä mitään. Sosiaaliviranomaisten pitäisi periaatteessa ja teoriassa huolehtia jollain tavalla näistä lapsista, mutta periaatteet ja teoriat ovat erikseen ja käytäntö erikseen²⁵¹. Santavuoren mukaan sosiaaliviranomaiset eivät osaa juuri muuta kuin hokea: ”ei vankilaan, ei vankilaan”, kun puhutaan lapsirikollisista. Toivottavasti tämän hallituksen esityksen myötä säännösten sanamuoto konkretisoituu, ja saamme teorian ja käytännön kohtaamaan toisensa sellaisella tavalla, että lapsen etu ei kärsi.

Lastensuojelulain kokonaisuudistuksen valmistelua varten asetetun työryhmän tavoitteena olikin selkiyttää ja uudistaa lakia niin, että lastensuojelu toimii asiakaslähtöisesti. Lisäksi tarkoituksena oli vähentää toimeenpanossa ilmeneviä ristiriitoja ja tulkintaongelmia. Nuoren rikoksentehtäjän omaa kehitystään ja terveyttään vaarantavan toiminnan johdosta sosiaaliviranomaiset joutuvat usein tilanteeseen, jossa punnitaan nuoren huostaanottoa, kiireellistä sijoitusta, sijaishuoltoa ja jälkihuoltoa. Näitä säännöksiä ja yleisesti koko lastensuojelua koskevaa päätöksentekojärjestelmää ehdotetaan muutettavaksi. Lisäksi lakiin ehdotetun 4 luvun 20 §:n mukaan sosiaalihuollosta

---

²⁴⁸ Mahkonen 1993, s. 48

²⁴⁹ Sinko 2004, s. 44

²⁵⁰ Mahkonen 1993, s. 50 - 51

²⁵¹ Santavuori 2000, s. 170

vastaavan toimielimen tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei toimielin arvioi läsnäolon olevan ilmeisen tarpeetonta. Säännös vastaa asiallisesti voimassa olevan LSL 15.2 §:ää, mutta sanamuotoa täsmennettäisiin niin, että arvion tarpeellisuudesta tekisi nimenomaan toimielin itse. Niin ikään 20 §:ään ehdotetaan otettavaksi uusi säännös, jonka mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee huolehtia siitä, että lapsi ohjataan tarvittaessa rikosasioiden sovitteluun. Uuden lastensuojelulain on määrä tulla voimaan 1.1.2008.²⁵²

Nuorista rikoksentekijöistä annettu asetus ja laki sisältävät säännöksiä ehdollisesti tuomittujen nuorten rikoksentekijöiden valvonnasta. Työryhmämietinnössä ehdollisen vankeuden valvontaan liittyvät laintasoiset säännökset ehdotetaan otettavaksi uuteen lakiin ehdollisen vankeuden valvonnasta. Osa näistä säännöksistä perustuu voimassaolevaan lakiin.²⁵³

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annettu asetus on sosiaaliviranomaisten työn kannalta oleellinen siitä syystä, että 15 § muodostaa sosiaaliviranomaisille tiedonsaantioikeuden lapsen ollessa esitutkinnassa epäiltynä. Sosiaalilautakunnalle on lain mukaan ilmoitettava lapsen kuulustelusta, varattava tilaisuus olla läsnä ja toimitettava kuulustelupöytäkirja.

6.2. Sosiaaliviranomaisten turvaama lapsen etu

Kriminaalipolitiikka ja lastensuojelupolitiikka eivät ole ensinkään niin kaukana toisistaan, kuin mitä helposti voisi kuvitella. Itse asiassa lastensuojeluhistorian juuria pengottaessa tulee kriminologisen ajattelun mukainen "yhteiskunnan puolustus" esiin eräänä hyvin keskeisenä taustatekijänä. Lastensuojelujärjestelmiä luotaessa Euroopassa noin sata vuotta sitten lähtökohtana oli nimenomaan se, että puututtiin alaikäisten, rikoksiin syyllistyneiden nuorten tilanteeseen. Tarkoituksena oli turvata yhteiskunnan vakaa kehitys, jota nuoret käytöksellään tuntuivat uhkaavan. Lastensuojelun varhaisvuosina kiinnostus kohdistuikin ensisijaisesti "lopputulokseen", rikolliseen nuoreen, ei kuten nykyään ennaltaehkäisevästi lapsen kehityksen varhaisvuosiin. Ensimmäisille lastensuojelijoille oli itselleenkin vaikea hahmottaa, kummasta ensi sijassa oli kysymys: lapsen parhaan vai yhteiskunnan

²⁵² HE 252/2006 vp, s. 1,3,116

²⁵³ OM 2004:12, s. 97

parhaan edistämisestä.²⁵⁴ Yhteiskunnan katsottiin edustavan lapsen tahtoa, etua ja oikeuksia suhteessa vanhempien oikeuksiin.²⁵⁵

Nykyään viranomaisten tulkinnat lapsen edusta lähtevät hyvin yksilökeskeisestä ajattelusta, jos niitä verrataan ensimmäisten lastensuojelijoiden ajattelutapaan. Nykyään yksilön ja yhteiskunnan välisessä perusjännitteessä on painopiste siirtynyt yksilön puolelle.²⁵⁶ Meillä yhteiskunnan suhtautuminen nuoriin rikoksentekijöihin noudattaa ns. skandinaavista huoltomallia, jonka perustana on kunnallinen lastensuojelu²⁵⁷. Lapsen edun valvonnalla poliisikuulusteluissa ja oikeudenkäynnissä voidaan ymmärtää nuoren kokemattomuuden hyväksikäytön estämistä, nuoren ohjaamista lastensuojelun tukitoimenpiteiden pariin, tulkkina olemista ja nuoren tukemista oikeusistunnossa sekä nuoren yhteiskuntaan sopeutumisen edistämistä. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on lisäksi poliisin pyynnöstä suorittaa henkilötutkinta nuoresta ja laatia selvitys hänen taustastaan ja mahdollisista syistä, jotka ovat johtaneet nuoren lainvastaiseen käyttäytymiseen. Taustatekijöillä voidaan ymmärtää olevan puolustusellinen funktio, sillä ne voidaan katsoa lieventäviksi asianhaaroiksi. Lapsen edun toteutumisella ymmärretään siis lapsen tai nuoren menneisyyden valottamista ja relevanttien taustatietojen esiintuomista oikeuden ratkaisua varten sekä huomion kiinnittämistä tulevaisuuteen, jossa on tärkeää se, että kuinka nuori kasvaa vastuulliseksi teoistaan.²⁵⁸

Varsinaiset ongelmat liittyvät lähinnä lapsen edun käsitteen merkityssisältöön yksittäistapauksissa²⁵⁹. Ongelma on siinä, että käytännön lastensuojelutyössä tulkintatilanteet ovat lähes aina ainutkertaisia ja menettelytavat kirjavia. Tosiasiassa lapsen edun merkityssisältö muotoutuu hyvin usein yksittäisen työntekijän tietojen, arvojen ja kokemuksen mukaan. Normien ja arjen keskinäissuhteeseen liittyy niin ikään se, että jokaisella vanhemmalla ja kasvattajalla on oma perusteltu näkemyksensä ja toimintatapansa muun muassa lapsen hoitoa, kasvatusta, elättämistä, valvontaa ja edustamista koskeissa kysymyksissä. Näitä kysymyksiä on kuitenkin ristiriitatilanteissa kyttävä arvioimaan myös oikeudellisella kriteeristöllä.²⁶⁰

---

²⁵⁴ Lauronen 1994, s. 73

²⁵⁵ Lauronen & Pietarila 1994, s. 22

²⁵⁶ Lauronen 1994, s. 80

²⁵⁷ Kuivajärvi 1983, s. 2

²⁵⁸ Lauronen 1994, s. 78, 80

²⁵⁹ Oulasmaa 1994, s. 109

²⁶⁰ Oulasmaa 1994, s. 107, 119 - 121

6.3. Sosiaaliviranomaisten interventiot

1920-luvulla kansakoulun opettajat ja kansakoulujen johtokunnat tekivät esityksiä lastensuojelulautakunnalle pahantapaisten tyttöjen ja poikien sijoittamiseksi kasvatuslaitoksiin. Tyypillinen tapaus Tampereen lastensuojelulautakunnalla oli Reino H, josta opettaja kirjoitti seuraavaa: ”Röyhkeä käytös, kiusaa tovereitaan, on jäänyt kaksi kertaa luokalle, epäonnistumiseen koulussa ollut syynä epäsäännöllinen koulunkäynti. Laiska, epärehellinen, samalla pelkurimainen elämänpalvoja, mielenkiinto rahaan ja sen tarjoamiin nautintoihin sekä vakavamman työn kammo. Poika kulkee rihkamakauppiaana ja näillä matkoilla viipynyt yönkin pois kotoa, varsinaisesta rikollisuudesta ei tietoa.”²⁶¹ Tällaisilla perusteilla Reino aikanaan huostaanotettiin ja sijoitettiin lastenkotiin. Tilanne tämänkin nuoren elämässä olisi ollut askelta vakavampi, jos hän olisi joutunut tekemisiin poliisin kanssa ja tullut pidätetyksi.

Reilut 80 vuotta myöhemmin tarveharkintaisuuden vallitessa ei ole olemassa lainsäädännöllistä tekojen ja toimintojen "hinnoittelujärjestelmää", joka selkeän yksiviivaisesti osoittaisi, milloin interventioihin mennään, milloin ei. Eri aikoina säädetyt rikosoikeudelliset ja lastensuojelulliset periaatteet ovat toisistaan poikkeavia. Rikosoikeudelliset säännökset ovat lastensuojelullisiin määräyksiin verrattuna täsmällisiä. Se johtuu osin laillisuusperiaatteen omaksumisesta. Erilaiset keinot otetaan käyttöön silloin, kun lapsen ja nuoren katsotaan käyttäytyneen poikkeavasti. Lait osoittavat käytettävissä olevat vaihtoehdot. Diagnostisointi ja lain soveltamistoiminta käyvät käsi kädessä. Kysymys ei ole useimmiten yksittäisestä tunnusmerkistöstä, vaan oireiden yhtäaikaisesta esiintymisestä.²⁶²

Yhteiskunnallisessa työnjaossa sosiaalihuollon, ja erityisesti lastensuojelun, tehtävänä on toimia toissijaisena sosiaalistajana, huolehtia arvo- ja normijärjestelmän välittämisestä lapsille, nuorille ja heidän vanhemmilleen tuen ja kontrollin avulla.²⁶³ Yksi lastensuojelun ikuisuusksymyksistä onkin tuen ja kontrollin välinen ristiriita. Yhä uudelleen vastausta erilaisiin lastensuojelukentän ongelmiin haetaan näiden kahden erottamisesta. Lastensuojelulle on delegoitu tietty yhteiskunnallinen valta, jota sen lain mukaan on tietyissä tilanteissa käytettävä. Viranomaisen toimii yhtä lailla laittomasti jättäessään käyttämättä hänelle suodun vallan kuin käyttäessään sitä ylimitoitetusti.²⁶⁴

²⁶¹ Aapola - Kaarninen 2003, s. 222

²⁶² Mahkonen 1993, s. 38 - 39

²⁶³ Lauronen & Pietarila 1994, s. 14

²⁶⁴ Sinko 2004, s. 63

Tehtävänä pidetään nuoren kokonaisvaltaista tukemista, jolla tarkoitetaan sitä, ettei jäädä yksittäisen rikoksen ja siitä mahdollisesti koituvan rangaistuksen kapeaan näkökulmaan, vaan laajennetaan näkökulmaa ja toimintasektoria nuoren elämänpiirissä. Lapsen ja nuoren tarve ja etu on lähtökohtana.²⁶⁵

6.4. Sosiaaliviranomaisten lakisääteiset velvollisuudet

6.4.1. Esitutkintaedustus

LSL 15.2 §:n mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa, jollei sitä ole pidettävä ilmeisen tarpeettomana. Lain esitöiden mukaan esitutkintaedustus on ilmeisen tarpeetonta vain pienten liikenne rikkomusten kaltaisissa jutuissa²⁶⁶. Oikeuskirjallisuudessa asiaan on otettu sellainen kanta, että sosiaalilautakunta voinee tehdä yleisluontoisen päätöksen siitä, ettei sen edustajan tarvitse olla läsnä suppeassa esitutkinnassa²⁶⁷. Vähäisemmissä ja selvissä rikkomusasioissa voidaan toimittaa suppea esitutkinta ja tätä täydellisestä esitutkinnasta poikkeavaa esitutkinnan muotoa käytetään lähinnä rangaistusmääräys- ja rikesakkomenettelyssä käsiteltävissä asioissa.

6.4.1.1. Esitutkintaedustus Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005

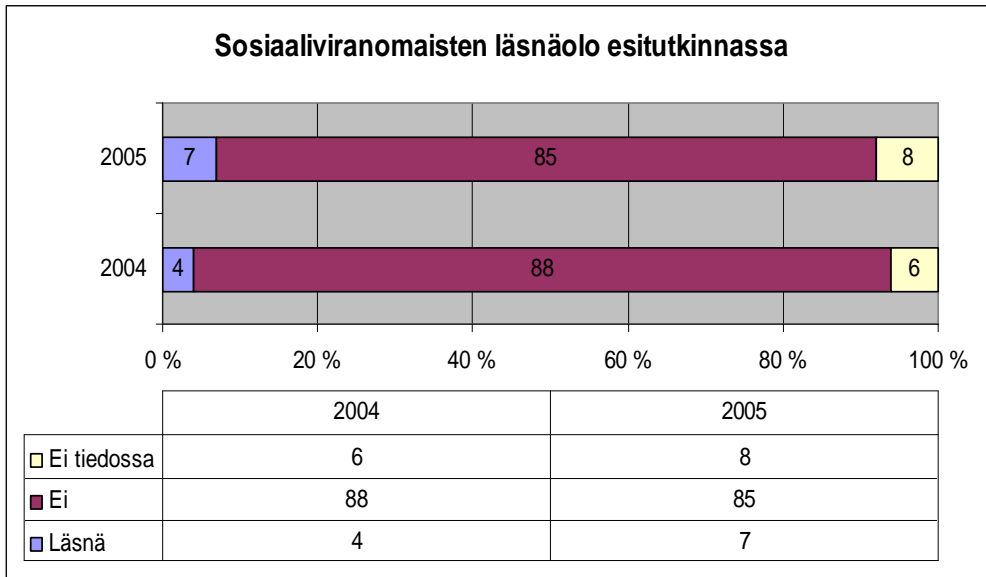
Oulun kihlakunnan poliisilaitoksella toimii päivystävä sosiaalityöntekijä viikonloppuöisin. Päivystävät sosiaalityöntekijät eivät siten voi olla mukana nuorten kuulusteluissa. Alueiden sosiaalityöntekijät tekevät arkisin virka-aikaa, eikä heitä tavoita iltaisin tai viikonloppuisin. Ilmoitukset kuulusteluista hoidetaan arkisin nuoren oman asuinalueen sosiaaliasemalle. Muutamasta seurantalomakkeesta puuttui läsnäoloa koskeva merkintä, mutta kokonaisuutena sosiaaliviranomaiset näyttävät täyttävän heikosti läsnäoloa koskevan velvollisuuden, sillä poissaolojen määrä ylittää 80 %. Vuonna 2004 sosiaaliviranomainen on ollut nuoria kuulusteltaessa paikalla neljä kertaa ja seuraavana vuonna läsnäolo on miltei kaksinkertaistunut edellisvuoteen verrattuna. 15 - 17-vuotiaiden Oulun kihlakunnan alueella tekemien rikosten vuosittainen määrä on pysytellyt tarkasteluajanjakson ajan noin 1500 rikoksen tasolla.

---

²⁶⁵ Lindfors 1996, s. 43

²⁶⁶ HE 13/1983, s. 13

²⁶⁷ Helminen - Lehtola - Virolainen 2005, s. 33

Kuvio 10: Sosiaaliviranomaisten läsnäolo esitutkinnassa Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005.

6.4.2. Tuomioistuinedustus

Lastensuojelulain 15.2 §:n mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna 15 - 17-vuotiaiden nuorten tekemien rikosten tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta. Lain esitöiden mukaan poikkeuksena oikeusedustuksesta ovat esitutkintaedustuksen tapaan tilanteet, joissa sen katsotaan olevan ilmeisen tarpeetonta. Tällaisia ovat esitöiden mukaan esimerkiksi liikennerikkomusten kaltaisten vähäisten tekojen käsittely.²⁶⁸ Nämä rikokset eivät kuitenkaan käytännössä etene rikosprosessiketjussa tuomioistuimeen saakka. Tästä johtuen voidaan suositella, että sosiaalitoimen edustajan tulisi aina olla läsnä nuoren tekemän rikoksen tuomioistuinkäsittelyssä. Normaalin pääkäsittelyn lisäksi sosiaaliviranomaisten tulisi olla läsnä vangitsemisoikeudenkäynnissä.²⁶⁹

Lastensuojelulain 15.3 §:n mukaan oikeusedustuksessa on erityisesti valvottava alaikäisen etua ja yhdessä huoltajien kanssa tuettava häntä tarpeiden mukaan. Käytännössä oikeusedustuksen merkitys on se, että sosiaalityöntekijä selittää nuorelle oikeudenkäynnin kulun ja oikeuden päätösten merkityksen. Erityisesti ehdollisen vankeuden merkityksen selvittäminen nuorelle on tärkeää, koska nuoret mieltävät ehdollisen vankeusrangaistuksen usein siten, ettei mitään

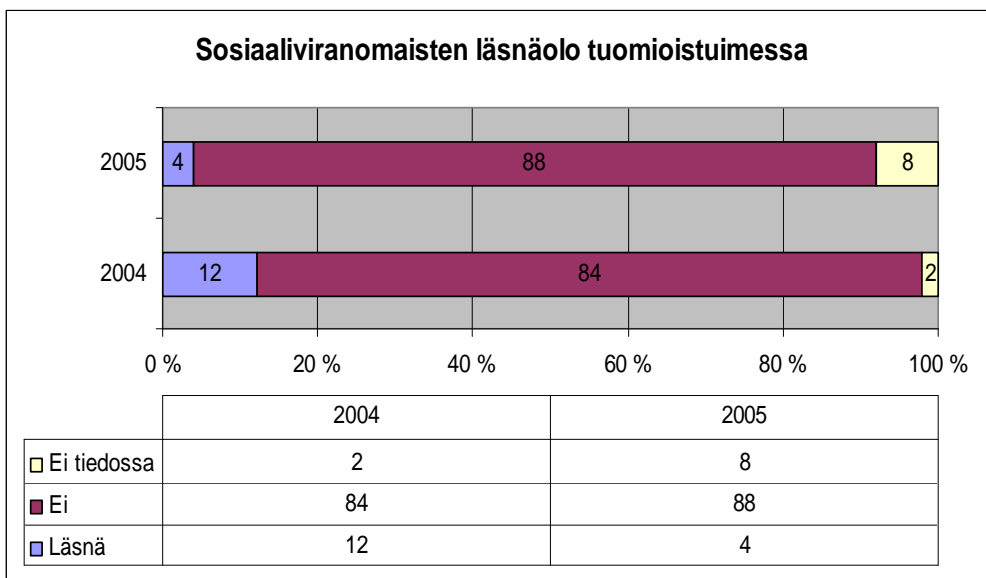
²⁶⁸ HE 13/1983 vp, s. 13

²⁶⁹ Marttunen 2005, s. 590

rangaistusta tullutkaan. Lisäksi oikeudessa läsnä oleva sosiaalityöntekijä voi esittää tuomioistuimelle suullisesti henkilötutkinnassa esille tulleita havaintoja.²⁷⁰

6.4.2.1. Tuomioistuedustus Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005

Sosiaaliviranomaisten läsnäoloa tuomioistuimessa on luotettavaa tarkastella seurantalomakkeista saatujen tietojen perusteella, sillä ainoastaan muutamasta lomakkeesta puuttui läsnäoloa koskeva merkintä. Sosiaaliviranomaisten velvollisuus osallistua nuoren jutun tuomioistuin­käsittelyyn on saatujen tulosten perusteella heikosti täytetty. Tarkasteluajanjakson ensimmäisenä vuotena sosiaaliviranomaiset olivat paikalla 12 käsittelyssä, mutta seuraavana vuonna paikallaolo putosi kolmannekseen tästä.

Kuvio 11: Sosiaaliviranomaisten läsnäolo Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005.

6.4.3. Valvonta

RL 6:10.2 §:n mukaan valvonta ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena on mahdollista 15 - 20-vuotiaiden nuorten rikoksentekijöiden ryhmässä, jos valvontaa on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. Laki ei edellytä varsinaista ennustetta nuoren tulevan käyttäytymisestä, vaikka rakentuukin tulevaa sosiaalista

²⁷⁰ Marttunen 2005, s. 590 - 591

selviytymistä koskevan arvion varaan²⁷¹. Nuorista rikoksentekijöistä annetun lain 8 §:n mukaan valvonnan tavoitteena on estää tuomittua tekemästä uutta rikosta ja tukea nuorta hänen pyrkiessään elämään nuhteettomasti. Valvonnalle asetettuun tavoitteeseen pyritään vahvistamalla rikokseen syyllistyneen nuoren toimintakykyä ja vastuuntuntoa. Nuori koetetaan saada kiinnostumaan ja ottamaan vastuuta omasta elämästään ja tulevaisuudestaan.²⁷² Valvonnassa yhdistyvät vaikeasti toisiinsa sovitettavissa olevat kontrollin ja tuen vaatimukset. Nuorten valvonnassa paino on kuitenkin selkeästi tuen ja ohjauksen puolella.²⁷³

Ehdollista vankeutta koskeva laki muuttui syyskuussa 2001. Lakiuudistuksella ei tavoiteltu muutosta oikeuskäytäntöön, vaan kyse oli lähinnä lainsäädäntöteknisestä muutoksesta. Lain esitöissä ei anneta tulkintasuositusta siitä, miten uutta laajan harkintavallan jättävää säännöstä olisi tulkittava. Käytännössä tuomioistuimen harkintavaltaa ohjaavat tiedot aikaisemmista rikoksista ja tuomioista, henkilötutkinnassa annettu selvitys nuoren tilanteesta sekä sosiaaliviranomaisten kannanotto valvonnan tarpeesta.²⁷⁴

Valvonnan järjestämisestä vastaa nykyään Kriminaalihuoltolaitos yhteistyössä kunnallisen sosiaalitoimen kanssa. Lähes kaikki kriminaalihuollon valvottavat kuuluvat 18 - 20-vuotiaiden ikäryhmään ja sosiaalitoimen valvottavista yli puolet on alle 18-vuotiaita.²⁷⁵ Käytännössä valvonta koostuu pääsääntöisesti tapaamisista ja yhteydenotoista. Valvonnan sisältö myös vaihtelee paikkakunnittain.²⁷⁶

Tuomioistuimen tulee aina erikseen määrätä, milloin nuori asetetaan valvontaan. Järjestelyn tarkoituksena on varmistaa, että valvonnan tarpeellisuus otetaan kaikissa tapauksissa harkinnan kohteeksi²⁷⁷. Nuorisoriikostoimikunta on vuoden 2003 komiteamietinnössään ehdottanut, että ehdollisen vankeuden valvonnasta säädetään uusi laki²⁷⁸. Ehdotus ei ole kuitenkaan vielä konkretisoitunut uuden lain tasolle.

---

²⁷¹ HE 177/2000 vp, s. 14

²⁷² OM 2004:12, s. 22

²⁷³ Lappi-Seppälä 2002, s. 270

²⁷⁴ Marttunen 2005, s. 604

²⁷⁵ OM 2004:12, s. 22 - 23

²⁷⁶ Lappi-Seppälä 2002, s. 270

²⁷⁷ HE 177/2000 vp, s. 19

²⁷⁸ KM 2003:2, s. 101

6.4.4. Avohuollon tukitoimenpiteet

LSL 12 §:n mukaan sosiaalilautakunnalla on velvollisuus ryhtyä viipymättä tukitoimenpiteisiin yksittäisen lapsen suojelemiseksi, mikäli nuoren kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä tai jos lapsi tai nuori omalla käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Rikosten tekemistä on pidettävä lapsen ja nuoren terveyttä ja kehitystä vaarantavana tekijänä. LSL:n ilmoitusvelvollisuutta käsittelevä 40.1 § ja säännöksen sisältämä viittaus ”ilmeiseen lastensuojelun tarpeeseen” saa asiallisen sisältönsä LSL 12 §:n välityksellä. Näiden säännösten välillä on selvä kaksoissidos: ilman toista ei ole toista²⁷⁹. Avohuollon tukitoimia ovat LSL 13 §:n mukaiset sosiaalipalvelut ja muut tukitoimet, 14 §:n mukaiset perhehoito ja laitoshuolto sekä 15 §:n mukainen lapsen edun valvonta. Avohuollon tukitoimet perustuvat suostumukseen.²⁸⁰

Rikoksiin syyllistyneiden nuorten kannalta merkityksellisiä ovat LSL 13 §:n 2 ja 3 momentti. Niiden mukaan sosiaalilautakunnan on tarvittaessa järjestettävä tukihenkilö- tai perhe sekä riittävät terapiapalvelut sekä tuettava lasta tai nuorta koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa ja muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä taloudellista tai muuta tukea antamalla.²⁸¹

Vuonna 2005 lastensuojelun avohuollon piirissä oli 59 101 lasta ja nuorta, joista 29 % oli uusia asiakkaita. Avohuollon piirissä olleiden lasten ja nuorten määrä on viime vuosina kasvanut, mutta vuonna 2005 lasten määrä väheni 800:lla. Kokonaislukumäärän vähenemiseen on kuitenkin syytä suhtautua varauksella, sillä mm. uudet käyttöönotetut asiakastietojärjestelmät vaikuttavat tilastotietoihin.²⁸² Vuosina 2004 - 2007 toteutettavan lastensuojelun kehittämisohjelman tavoitteena on ohjata pitkäkestoisesti lastensuojelutyön kehittämistä. Lastensuojelun kehittämisohjelman taustalla on pitkälti lastensuojelun kasvaneet asiakasmäärät, ja suurimpana huolen aiheena on se, että kaikkein suurinta lastensuojelun asiakkuuksien lukumääräinen kasvu on ollut avohuollossa.²⁸³

6.4.4.1. Avohuollon tukitoimenpiteet Oulussa vuosina 2004 - 2005

Vuonna 2004 Oulussa oli avohuollon tukitoimien piirissä 1559 lasta ja nuorta. Uusia asiakkaita heistä oli 590 ja jälkihuollon piirissä oli 90 nuorta. Uusien asiakkaiden määrän kasvu selittyy mm.

²⁷⁹ Mahkonen 2003, s. 39

²⁸⁰ OM 2004:12, s. 33

²⁸¹ OM 2004:12, s. 33

²⁸² www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm

²⁸³ www.sosiaaliportti.fi/Page/66eibf03-a271-4df4-b4f9-4a460ca288eb.aspx

tehokkaammalla yhteistyöllä koulujen oppilashuollon kanssa ja lastensuojelun tiiviimmällä verkostoyhteistyöllä peruspalvelutoimijoiden ja erikoissairaanhoidon kanssa.²⁸⁴ Vuonna 2005 avohuollon tukitoimien piirissä oli 1609 nuorta ja jälkihuollon piiriin kuului 51 nuorta.²⁸⁵ Tarkasteluajanjaksona avohuollon tukitoimien kohderyhmä kasvoi 3 %.

6.4.5. Huostaanoton edellytykset ja huostaanottojen määrät

Huostaanotto on lastensuojelun keinovalikoimassa lapsen tai nuoren elämään puuttumisen kannalta ankarin vaihtoehto ja eriasteinen kuin avohuollon tukitoimenpiteet. LSL 16. §:ssä asetetaan kolme perusedellytystä huostaanotolle ja näiden kaikkien edellytysten on täytyttävä samanaikaisesti. Tyypillinen nuoren omasta käytöksestä aiheutuva huostaanottotilanne on nuoren päihteiden käyttö tai rikosten tekeminen. Jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä tai tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän teon, sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, mikäli avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia ja mikäli huostaanoton arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Muussa tapauksessa huostaanottoon ei voida päätyä²⁸⁶.

Säännöksessä mainitulla ”muulla kuin vähäisenä pidettävällä teolla” tarkoitetaan rikoksia, joista voi seurata sakkoa tai kuusi kuukautta vankeutta. RL:ssa on määrällisesti paljon tämän edellytyksen täyttäviä rikoksia, joten vähäisenä pidetään myös tekoja, joissa rangaistusuhka on korkeampi kuin kuusi kuukautta, mutta tekoon ei samalla liity muuta kuin vähäiseksi katsottavaa epäasiallisuutta tai moitittavuutta. Arviointi suoritetaan kuitenkin yksittäistapauksittain, ja jokaisessa tilanteessa rikoskäyttäytymistä on arvioitava nuoren elämäntilannetta silmällä pitäen.²⁸⁷

Vuodelta 2005 saadun viimeisimmän tilastotiedon mukaan huostaanotettuja lapsia ja nuoria oli 9162. Huostaan otettujen määrä kasvoi edellisestä vuodesta 430 lapsella. Huostassa olevien määrä on viime vuosina kasvanut 1 - 6 prosentin vuosivauhtia. Vuonna 2005 kasvu oli 4,9 % eli kasvu nousi hieman vuodesta 2004. Huostaanotetuista 19 % oli huostassa tahdonvastaisesti. Alle kouluikäisiä 0 - 6-vuotiaita lapsia otettiin ensi kertaa huostaan yhteensä 575. Huostaanotto koski kaikkiaan 10 062 lasta ja näistä kiireellisen huostaanoton koki 1659 lasta.²⁸⁸

²⁸⁴ www.ouka.fi/sote/hallinto/toimintakertomus_2004_kevyt.pdf

²⁸⁵ Oulun kaupunki 2006

²⁸⁶ Mahkonen 2003, s. 39

²⁸⁷ HE 13/1983, s. 25 - 26

²⁸⁸ www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm

6.4.5.1. Huostaanottojen määrät Oulussa vuosina 2004 - 2005

Oulun osalta huostaanottoa koskevista tilastoista ei ilmene toimenpiteiden perusteita eikä lukumääristä ole näin erotettavissa rikoskäyttäytymisestä, päihteiden käytöstä tai muusta näihin rinnastettavasta käytöksestä johtuvia huostaanottoja.

Vuonna 2004 Oulussa ostettiin lastensuojelun hoitopäiviä lähes puolet enemmän kuin edellisenä vuonna. Kaikista ostopalveluihin sijoitetuista lapsista ja nuorista noin 30 oli huostaanotettu. Huostaanottoja tehtiin kaikkiaan 32 ja kiireellisiä huostaanottoja tehtiin 102.²⁸⁹ Vuonna 2005 Oulussa otettiin huostaan 37 lasta ja nuorta. Kiireellisiä huostaanottoja tehtiin 114.²⁹⁰ Tarkasteluajanjaksona huostaanotettujen määrä kasvoi yli 15 %.

6.5. Sijoitetut lapset ja nuoret

Interventioon päätyminen ja toimenpiteiden lakkaaminen on lastensuojelun puolella kytketty perin väliin kriteereihin. Voidaan sanoa, että järjestelmät perustuvat yhtäaikaaisesti portaattomuuteen ja hierarkiaan. Lastensuojelulainsäädäntö ei edellytä asteittain "kovenevia otteita". Rikosoikeudellinen keinovalikoima on sen sijaan portaittain, aina edellistä ankarampiin seuraamuksiin perustuva.²⁹¹

Lastensuojelulain säännösten tunnusmerkit ovat avoimia. Sijaishuoltopaikkana voi olla perhekoti, nuorisokoti, lastenkoti tai koulukoti. Pelkästään lakitekstejä lukemalla ei selviä, mikä näistä vaihtoehdoista valitaan. Myös sijaishuollon kesto on epämääräinen.²⁹²

Vuonna 2005 oli kodin ulkopuolelle sijoitettuna 15 160 lasta ja nuorta. Edellisestä vuodesta sijoitettujen määrä kasvoi 374 lapsella ja nuorella. Sijoitettujen kokonaismäärä on kasvanut viime vuosina 2 - 5 prosentin vuosivauhtia. Vuonna 2005 kasvuvauhti oli 2,5 %. Kaikista alle 18-vuotiaista lapsista ja nuorista yksi prosentti oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle.²⁹³

²⁸⁹ www.ouka.fi/sote/hallinto/toimintakertomus_2004_kevyt.pdf

²⁹⁰ Oulun kaupunki 2006

²⁹¹ Mahkonen 1993, s. 38 - 39

²⁹² Mahkonen 1993, s. 38

²⁹³ www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm

6.5.1. Sijoitetut lapset ja nuoret Oulussa vuosina 2004 - 2005

Oulun kaupungin tilastollisessa vuosikirjassa 2005 sijoitetuilla asiakkailla tarkoitetaan lapsia ja nuoria, jotka on sijoitettu perhehoitoon, Oulun kaupungin omiin lastenkoteihin, ostopalveluna hankittuihin lastensuojelulaitoksiin tai ammatillisiin perhekoteihin. Sijoitusten lukumäärät on laskettu Oulun kaupungin tilastolliseen vuosikirjaan vuodesta 2001 lähtien ja nimenomaan kunkin vuoden viimeisenä päivänä olleen sijoitustiedon mukaan.

31.12.2005 Oulussa oli kodin ulkopuolelle sijoitettuna 292 lasta ja nuorta. Edellisestä vuodesta sijoitettujen määrä kasvoi 46 lapsella ja nuorella. Vuodesta 2002 sijoitettujen kokonaismäärä on kasvanut 4 - 18 prosentin vuosivauhtia. Vuonna 2005 kasvuvauhti oli 18,6 %. Verrattuna edellisvuoteen vuonna 2005 perhehoidossa olevien lasten ja nuorten osuus kasvoi 6,2 %, kaupungin omien lastenkotien käyttö lisääntyi 37,5 % ja suurin muutos tilastoihin tuli ostopalveluna hankittujen lastensuojelulaitosten osuudesta eli 61,2 %:n kasvulla. Ammatillisista perhekodeista oli taas vähennetty seitsemän lapsen tai nuoren sijoituspaikat.²⁹⁴

Jo vuonna 2004 lastenkotipalveluiden kysyntä ylitti tarjonnan ja omissa lastenkodeissa oli sijoitettuna yhteensä 133 lasta ja hoitopäivät kasvoivat 349 päivällä vuodesta 2003. Lastensuojelun hoitopäiviä ostettiin vuonna 2004 lähes puolet enemmän kuin edellisenä vuonna. Sijoitettuna oli koko vuoden aikana 84 henkilöä lastensuojelulaitoksissa, 27 henkilöä ammatillisissa perhekodeissa ja neljä henkilöä päihde- ja huumehoitoyksiköissä, eli nämä 115 lasta ja nuorta olivat ostopalveluin sijoitettuja. Ympäri vuorokautista perhekuntoutusta ostettiin 16 päihdeperheelle ja tarkemmin eriteltynä 1845 hoitopäivää lapsille. Pitkäaikaisessa perhehoidossa oli vuoden aikana sijoitettuna 178 lasta ja lyhytaikaisessa perhehoidossa 12 lasta.²⁹⁵

6.6. Henkilötutkinnan laatiminen

Henkilötutkinnasta säädetään NuorRikL 23 §:n 1 momentissa, NuorRikA 1 §:ssä ja oikeusministeriön nuorista rikosentekijöistä antamassa päätöksessä 1943/310. NuorRikL on yli 60

²⁹⁴ www.ouka.fi/tilasto/pdf/Tilastokirja2005.pdf

²⁹⁵ www.ouka.fi/sote/hallinto/toimintakertomus_2004_kevyt.pdf

vuotta vanha. Säännösten voidaan katsoa vanhentuneen niin terminologiansa kuin sisältönsäkin puolesta²⁹⁶.

Henkilötutkinnan päätehtävänä on nuorta rikoksentekijää koskevien henkilöön liittyvien tietojen hankkiminen ja välittäminen tuomioistuimelle seuraamusharkintaa varten. Nuorista rikoksentekijöistä annetun lain perusteluissa HE 10/1939 vp, ja lakivaliokunnan mietinnössä LaVM 8/1939 ei tarkemmin perustella henkilötutkinnan käyttötarkoitusta. Hallituksen esityksen yleisluonteisessa osassa kyllä korostetaan sitä, että erityisesti nuoren rikoksentekijän kohdalla tulisi löytää sopiva ja tarkoituksenmukainen vastavaikutus rikokseen rangaistuksen tai kasvatuksen kautta.²⁹⁷ Vaikka henkilötutkinnan käyttötarkoitus ei ilmene henkilötutkintaa koskevista säännöksistä, tilanne tältä osin on käytännössä suhteellisen vakiintunut²⁹⁸. Käytännössä henkilötutkinta on siis asiantuntijalausunto, joka sisältää arvion tutkittavan nuoren kehityksestä, kasvuoloista ja elämäntilanteesta. Siinä on myös arvio rikokseen johtaneista tekijöistä ja mahdollisista huoltotoimenpiteistä sekä esitys nuorelle soveltuvasta seuraamuksesta.²⁹⁹ Henkilötutkinta edustaa selkeästi hoitoideologista perinnettä, joka kiinnittää huomion rikoksentekijään, hänen taustaansa ja mahdolliseen poikkeavuuteen³⁰⁰. Henkilötutkinnalla on merkitystä myös nuorisoprosessin ulkopuolella, lastensuojelun ja sosiaalityön näkökulmasta, koska myös sosiaalitoimi käyttää siinä ilmenneitä tietoja nuoreen kohdistettavien toimien perustana. Henkilötutkinnan laatiminen voi jo sinällään olla hyvä lastensuojelullinen toimi, jos ajatellaan vastaista työskentelyä nuoren ja hänen perheensä kanssa. Sosiaalitoimen näkökulmasta se on osa nuorten kanssa tehtävää kokonaisvaltaista sosiaalityötä.³⁰¹ Hyvin toimitetulla henkilötutkinnalla voi olla myös muuta merkitystä. Henkilötutkinnan laatimisen yhteydessä nuoren kanssa käytävät keskustelut saattavat toimia myönteisenä väliintulona nuoren elämäntilanteessa. Siinä yhteydessä voidaan kartoittaa nuoren tuen tarvetta ja tarvittaessa sopia tuen järjestämisestä. Henkilötutkinnan suorittamisen yhteydessä nuorelle voidaan myös antaa ohjausta ja neuvontaa oikeudenkäyntiin liittyen.³⁰²

Oikeusministeriön nuorista rikoksentekijöistä antaman päätöksen mukaan 1 §:n mukaan henkilötutkinnassa on käytettävä ministeriön laatimia lomakkeita, jos tutkinnan kohteena olevasta

²⁹⁶ Marttunen 2002, s. 207

²⁹⁷ OM 2004:12, s. 54

²⁹⁸ KM 2003, s. 39

²⁹⁹ Marttunen 2005, s. 586

³⁰⁰ Marttunen 2002, s. 207

³⁰¹ Marttunen 2005, s. 586

³⁰² OM 2004:12, s. 55

rikoksesta on säädetty muu tai ankarampi rangaistus kuin sakko tai kuusi kuukautta vankeutta.³⁰³ Henkilötutkinnan perustietolomake sisältää seuraavat asiat: alaikäisen holhoojat tai huoltajat, perhetilanne, taloudellinen tilanne, sosiaaliset suhteet, harrastukset, terveydentila, päihteiden käyttö, koulutus, työkokemus, mahdollinen asepalvelus, meneillään ja suunnitteilla olevat huolto- ja auttamistoimenpiteet ja henkilötutkinnan tekijän arvio tuen ja valvonnan tarpeesta. Lisäksi henkilötutkinnasta laaditaan erilliselle lomakkeelle yhteenveto ja seuraamusesitys.³⁰⁴ Nykyisin käytössä olevaa henkilötutkintakaavaketta on pidetty vanhanaikaisena ja kaavamaisena³⁰⁵. Jos rikoksesta kuitenkin ilmeisesti tuomittaisiin sakkorangaistus, henkilötutkintaa ei tarvitse suorittaa lomakkeita käyttäen, ellei syyttäjä tai tuomioistuin toisin määrää.³⁰⁶ Tuomioistuimelle toimitettavan henkilötutkinta-asiakirjan puuttuminen ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että nuoren elämäntilanteen kartoitusta ei ole tehty. Oikeudenkäynnissä läsnä oleva sosiaalitoimen edustaja saattaa alle 18-vuotiasta rikoksenteikijää koskevassa asiassa suullisesti esittää tietoja ja näkökohtia, jotka muuten voitaisiin sisällyttää lomakkeeseen. Sosiaalilautakunnan edustajan poissaolo käsittelystä kuitenkin johtaa siihen, että sellaisia tietoja ei esitetä suullisestikaan.³⁰⁷

NuorRikA 1 §:n 1 momentista ei käy ilmi, mikä taho huolehtii henkilötutkinnan laatimisesta. Säännöksen mukaan selvitys on hankittava sosiaalilautakunnan tai lastensuojelulautakunnan välityksellä tai muulla tavalla. Käytännössä 15 - 17-vuotiaiden rikoksenteikijöiden henkilötutkinnat laaditaan pääsääntöisesti sosiaalitoimistoissa ja 18 - 20-vuotiaiden Kriminaalihoitolaitoksen aluetoimistoissa. Lisäksi käytännössä on vaihtelua siinä, tehdäänkö alle 18-vuotiaiden henkilötutkinnat keskitetysti yhdessä yksikössä vai hajautetusti eri sosiaalitoimistojen toimipisteissä.³⁰⁸

Henkilötutkintojen tekeminen ei käytännössä vastaa nykyisen säännösten sanamuotoa, vaan säännökset ovat vanhentuneet. Lisäksi vaihteleva käytäntö siinä, mitä tuomioistuimen tietoon tuodaan, ei ole omiaan edistämään nuorten syytettyjen yhdenvertaista kohtelua. Lisäksi rikosperusteinen elämäntilanteen selvittely voi olla esimerkiksi rikoksenteikijäksi leimautumisen kautta jopa haitallista nuoren rikoksenteikijän kannalta tilanteessa, jossa voidaan rikoksen teko-olosuhteista tai muutoin päätellä kysymyksessä olevan sellaisen satunnaisen hairahduksen, että

³⁰³ OM päätös 310/1943

³⁰⁴ KM 2003:2, s. 20

³⁰⁵ OM 2004:12, s. 56

³⁰⁶ OM päätös 310/1943

³⁰⁷ OM 2004:12, s. 55

³⁰⁸ KM 2003:2, s. 40

nuori ei todennäköisesti tule enää syyllistymään rikoksiin. Nykyinen sääntely ei ota huomioon tällaisia näkökohtia.³⁰⁹

On myös kiinnitettävä huomiota henkilötutkinnan sisältöön. Nykyinen sääntely ei riittävästi ja selvästi anna ohjausta sen arvioimiseen, mitä henkilötutkinnassa on selvitettävä ja minkälaisia tietoja siinä on hankittava.³¹⁰

Nykyisin henkilötutkintaa koskevan sääntelyn suurimpana heikkoutena on pidettävä sitä, että se ei kytke henkilötutkintaa rikoksesta epäillyn saattamiseen sellaisten tukitoimien ja palveluiden piiriin, joilla voidaan edistää epäillyn elämänhallintaa ja parantaa hänen mahdollisuuksiaan selvittää jatkossa rikoksia tekemättä. Jossain määrin tällaista ohjaamista tapahtuu sosiaaliviranomaisen laatiessa alle 18-vuotiaan epäillyn henkilötutkintaa. Välittömästi teon jälkeen tapahtuvaa epäillyn sosiaalisen tilanteen selvittämistä ja tarvittavien tukitoimien varmistamista olisi kuitenkin oltava säännönmukaisesti.³¹¹

---

³⁰⁹ OM 2004:12, s. 55

³¹⁰ OM 2004:12, s. 56

³¹¹ OM 2004:12, s. 56

7. Alaikäisten tekemien rikosten sovittelu

7.1. Lainsäädäntö

Sovittelutoiminta aloitettiin Suomessa 1980-luvun alussa. Rikosten ja riita-asioiden sovittelumenettelyn sisällön saaminen lain tasolle kesti yli 20 vuotta. Sovittelusta säädetään rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetussa laissa, joka tuli voimaan 1.1.2006.

Laissa säädetään sovittelutoiminnan hallinnollisesta organisoinnista, valtion korvauksesta toiminnan kustannuksiin sekä menettelystä sovittelua toteutettaessa. Rikosasioiden sovittelu määritellään maksuttomaksi palveluksi, jossa rikoksesta epäillylle ja rikoksen uhrille järjestetään mahdollisuus puolueettoman sovittelijan välityksellä kohdata toisensa luottamuksellisesti, käsitellä rikoksesta sen uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja sekä pyrkiä omatoimisesti sopimaan toimenpiteistä niiden hyvittämiseksi. Sovittelupalvelut on järjestetty ja tuotettu 1.6.2006 lähtien. Vaikka sovittelutoimintaa ei ollut aikaisemmin säännelty Suomessa laeilla tai asetuksilla, menettelyn merkitys oli kuitenkin huomioitu toimenpiteistä luopumissäännöksissä.

Myönteisesti sujunut sovittelu voi johtaa siihen, että syyttäjä jättää syyttämättä nuorta ROL 1:8.1:n nojalla tai tuomioistuin jättää hänet rikoslain 6:12:n 4 kohdan nojalla rangaistukseen tuomitsematta. Sovittelu voidaan myös ottaa huomioon rangaistuksen lieventämisperusteena rikoslain 6:6:n 3 kohdan nojalla. Sovittelumenettelyä ei tunnettu vielä 1970-luvulla, jolloin rikoslakiin otettiin säännökset rangaistuksen mittaamisesta. Sovittelun sittemmin laajentuessa siitä on otettu maininnat sekä syyttämättä että tuomitsematta jättämistä koskeviin säännöksiin. Mittaamissäännöksiin eli RL 6:6:n lieventämisperusteisiin rikoslain uudistuksen 515/2003 myötä tehtyä muutosta voi perustella puhtain johdonmukaisuussyin. Jos sovittelu voi riittää perusteeksi toimenpiteistä luopumiseen, sille on luonnollisesti voitava antaa merkitys myös mittaamisessa.³¹² Näiden lisäksi myös asianomistajarikoksissa onnistunut sovittelu voi johtaa asianomistajan luopumaan syytteestä.

---

³¹² HE 44/2002 vp, s. 198

7.2. Sovittelun tarkoitus ja lähtökohdat

Rikosasioiden sovittelun syntyjuuret ovat Yhdysvalloissa, jossa sitä ryhdyttiin luomaan ja kehittämään 1970-luvun alussa. Myöhemmin rikosasioiden sovittelusta on tullut vakiintunut käytäntö myös monissa Euroopan maissa. Suomessa toiminta käynnistyi vuonna 1983 Vantaalla Suomen Akatemian, kirkon sekä Vantaan kaupungin viranomaisten yhteistyönä ja laajeni nopeasti eri puolille maata. Sovittelulla haluttiin kiinnittää huomiota Suomen korkeisiin vankilukuihin, vaihtoehtojen puutteeseen rikoksen kohtaamistavoista sekä haluttiin kritisoida yleisemminkin virallista rikosoikeusjärjestelmää. Toiminnalla oli ja on vahva kytkentä lastensuojelullisiin tavoitteisiin ja nuoriso- ja sosiaalityöhön.³¹³

Sovittelu on nähty hyvänä keinona puuttua erityisesti nuorten tekemiin rikoksiin ja vahingontekoihin, ja näihin tekoihin sovittelu on alun perin keskittynytkin.³¹⁴ Rikosten sovittelumenettely tähtää uhrin aseman korostamiseen rikoksen käsittelyssä ja osin myös muodollisten rikosoikeudellisten seuraamusten välttämiseen. Toiveena on, että sovittelussa nuori tiedostaa tehokkaammin oman vastuunsa verrattuna muihin rikosoikeusjärjestelmän käytössä oleviin toimiin.³¹⁵

Rikosasioiden sovittelu on oikeuskäsittelylle rinnakkainen tai sitä täydentävä menettelytapa rikoksiin liittyvien kysymysten ratkaisemiseksi. Sovittelussa osapuolet pyrkivät tekemään sovittelijan avulla kumpaakin osapuolta tyydyttävän sopimuksen vahingonkorvauksesta tai muunlaisesta tavasta loukatun osapuolen hyvittämiseksi. Rikoksen uhrin hyvittäminen ja tekijän aktiivinen vastuun ottaminen tekonsa seurauksista voidaankin nähdä sovittelun tärkeimpinä tavoitteina.³¹⁶ Sovittelun ideologisenä perustana onkin rikoksen palauttaminen ainakin osittainen virallisen seuraamusjärjestelmän puolelta osapuolten väliseksi ongelmaksi, jonka ratkaisemisessa he ovat itse aktiivisia³¹⁷.

Sovittelutoiminta asettuu kolmen osa-alueen risteyskohtaan: se on yhteydessä oikeuslaitokseen, lastensuojelutyöhön ja vapaaehtoistyöhön. Sovittelun myötä nuoren tekijän kokonaistilanne saattaa

---

³¹³ Mielityinen 1999, s. 1

³¹⁴ HE 93/2005, s. 4

³¹⁵ Marttunen 2005, s. 623

³¹⁶ HE 93/2005, s. 4

³¹⁷ KM 2003:2, s. 21

tulla kartoitetuksi alueen lastensuojelun työntekijän kanssa. Sovittelu on myös kustannuksiltaan edullisempaa verrattuna tuomioistuinkäsittelyyn.³¹⁸

Nuorten osuus sovitteluun osallistuneista rikoksesta epäillyistä on verraten suuri. Sovittelu on myös tärkeä tapa käsitellä alle 15-vuotiaiden rikoksia. Alle 15-vuotiaiden osuus kaikista sovitelluista rikoksista on viime vuosina ollut noin kuudennes.³¹⁹ Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmassa on rikosten sovittelu mainittu osana nuorten tekemien rikosten käsittelyä, ja lisäksi sovittelun kehittäminen on erikseen mainittu osana lastensuojelullisia toimenpiteitä alle 15-vuotiailla rikoksen tehneillä lapsilla³²⁰. Sovittelua koskevien tutkimusten mukaan se toimii kaikkein parhaiten omaisuusrikoksiin syyllistyneillä nuorilla.³²¹ Vuonna 2005 julkaistun tutkimushankkeen perusteella viitteitä alle 15-vuotiaiden sovittelun ja varhaisen puuttumisen tuloksellisuudesta antavat lausumat siitä, että osalle lapsista sovittelu ja lainvastaiset teot jäivät ainutkertaisiksi. Lapset, joiden rikosura katkesi alkuvaiheessa, syyllistyivät muita harvemmin uusiin tekoihin, ja pitkä aikaväli teon ja sovittelun välillä katsottiin lisäävän riskiä joutua uusiin vaikeuksiin. Lapsen tulevasta mahdollisesta rikoskäyttäytymisestä antoi viitteitä lasten ja heidän perheidensä moniongelmaisuus, jo olemassa oleva lastensuojelun asiakkuus sekä sovitteluprosessien lukuisuus.³²² Vuonna 1999 julkaistun tutkimushankkeen mukaan alle 15-vuotiaista sovitteluun osallistuneista 49,3 % syyllistyi kahden vuoden tarkasteluajanjakson aikana uuteen rikokseen³²³. Vuonna 2005 julkaistussa tutkimushankkeessa vahvistettiin aiempien tutkimusten tuloksia ja todettiin, että arviolta 40 - 50 % alle 15-vuotiaista lapsista on sovittelun jälkeen mukana joko samassa tai uudessa lainvastaisessa teossa³²⁴. Tutkimusten valossa uusimisriskiä pidetään sitä suurempana, mitä nuoremmista sovitteluun osallistuneista rikoksentekijöistä on kysymys ja mitä enemmän tekijällä on aikaisempia rikoksia³²⁵.

Sovittelussa voidaan antaa tilaa asianosaisten tunteille toisella tapaa kuin rikosasian tuomioistuinkäsittelyssä³²⁶. Rikoksen uhrille ja monelle tekijälle rikos on usein merkittävä tunnekokemus. Tämä saattaa unohtua, kun näitä asioita käsitellään usein ja rutiininomaisesti ja varsinkin määrättäessä rangaistusta kasvottomassa oikeudenkäynnissä. Rikos on kenties herättänyt

---

³¹⁸ KM 2003:2, s. 21

³¹⁹ Mielityinen 1999, s. 158

³²⁰ Hallitusohjelma 1999, s. 1

³²¹ Mielityinen 1999, s. 158

³²² Eskelinen 2005, s. 156

³²³ Mielityinen 1999, s. 145

³²⁴ Eskelinen 2005, s. 158 - 159

³²⁵ Mielityinen 1999, s. 158

³²⁶ OM 2004:12, s. 29

syvää kipua, pelkoa, tuskaa, suuttumusta ja tekijän puolella häpeää, kostonhalua, uhmaa tai jopa oikeuden etsimistä teolle.³²⁷ Onnistuneen sovittelun lopputuloksena voidaan saavuttaa Bushin ja Folgerin neljästä eri sovintotarinnasta tyytyväisyystarina, jonka mukaan sovittelumenetelmä on voimallinen työkalu tyydyttämään ihmisten inhimillisiä tarpeita ja vähentämään osapuolten kärsimystä yksittäisessä konfliktissa³²⁸. Anteeksiannon ja -saannin osa-alueet kuuluvat oleellisena osana moraalitunteiden kategoriaan, ja näillä tekijöillä on katsottu olevan selvä merkitys sovittelun vaikuttavuuteen, tuloksellisuuteen ja ennaltaehkäisevyyteen³²⁹.

7.2.1. Sovitellut nuorten jutut Oulun kihlakunnan alueella vuosina 2004 - 2005

Vuonna 2004 Oulun kaupungin sovittelutoimistoon toimitettiin soviteltavaksi 38 rikos- ja riita-asiaa, ja näistä tapauksista 34 koski alle 18-vuotiaan tekemiä rikoksia. Jutuissa oli rikoksesta epäiltynä 36 alle 15-vuotiasta nuorta ja 15 - 17-vuotiaita epäiltyjä oli 22. Vuoden 2004 aikana tehtiin 32 sovittelusopimusta, joista 29 toteutui sopimuksessa edellytetyllä tavalla. Kuusi sovittelua keskeytyi.³³⁰ Vuonna 2005 alle 18-vuotiaiden rikos- ja riita-asioita soviteltiin 12 kertaa³³¹. Vuonna 2005 sovitteluun tulleiden asioiden määrä laski kolmannekseen vuoden 2004 tietoihin verrattuna. Selitys tälle muutokselle löytynee 1.1.2006 voimaan tulleen rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain asettamista edellytyksistä ja jo vuonna 2005 alkaneesta toiminnan uudelleen organisoinnista.

---

³²⁷ Takala 1998, s. 20 - 21

³²⁸ Bush - Folger 2005, s. 9 - 18

³²⁹ Eskelinen 2005, s. 160

³³⁰ www.ouka.fi/sote/hallinto/toimintakertomus_2004_kevyt.pdf

³³¹ Oulun kaupunki 2006, s. 1

8. Rikosten seuraamukset rangaistusten ohella

8.1. Vahingonkorvausvelvollisuus

Rikosvahingot ovat vain pieni osa vahingonkorvauslain 412/1974 mukaan korvattavista vahingoista, ja erityinen rikosvahinkojen ryhmä löytyy laista vain hyvin rajatussa merkityksessä. Korvausvastuu on yleistä tuottamusvastuuta ja nämä yleisperiaatteet pätevät myös korvattaessa rikoksella aiheutettuja vahinkoja.³³² Vahingonkorvauksella on kaksi perustehtävää: reparatiivinen ja preventiivinen funktio. Hyvittämällä pyritään poistamaan teolla aiheutettu haitta tai palauttamaan tila ennalleen. Preventiivisen vaikutuksen ajatellaan syntyvän siitä, että tieto muutoin uhkaavasta korvausvastuusta saisi henkilöt menettelemään huolellisemmin kanssaihmistensä terveyttä ja omaisuutta kohtaan. Korvaus täyttää preventiivisen tehtävänsä silloin, kun sitä ei tarvitse määrätä.³³³

VahL 2:1 velvoittaa korvaamaan vahingon, joka aiheutetaan tahallisesti tai tuottamuksesta. Tällainen vahinko on lähtökohtaisesti korvattava täysimääräisenä. Se, ettei tekijää voida tuomita rangaistukseen esimerkiksi nuoren iän perusteella, ei poista korvausvastuuta. Myös alle 15-vuotiaat ovat korvausvastuussa aiheuttamastaan vahingosta. Vahingon tulee olla syyksiluettava tahallisena tai tuottamuksellisena. Vahingonkorvausoikeudessa on minimivaatimuksena siis tuottamus suhteessa syntyneeseen vahinkoseuraukseen. Tästä seuraa, etteivät rangaistusvastuu ja korvausvastuu ole sidoksissa toisiinsa.³³⁴

Korvausvastuu ei edellytä syyntakeisuutta. Toisaalta sekä alaikäisen että mielentilansa perusteella syyntakeettoman korvausvastuuta arvioitaessa syyntakeettomuuden perustavalla seikalla saattaa olla vaikutusta mietittäessä korvausvastuun edellyttämän tuottamuksen käsillä oloa. Lapsen tai nuoren osalta tuottamusarvostelussa vaikuttavana mittapuuna on pidettävä sitä huolellisuutta, jota vastaavan ikäiseltä ja samalla kehitystasolla olevalta voidaan vaatia. Tekijä vastaa tuottamuksellisesta vahingosta silloinkin, kun hän menettelee ikäisekseen moitittavalla tavalla. Korvausvastuullakin on oma alarajansa, mutta sen kiintopistettä on haettava tuottamuskäsitteen kautta eli siitä, missä vaiheessa lapsen voidaan katsoa voitavan suunnata tuottamusmoite. Vahingonkorvauslain esitöiden mukaan tuona rajana olisi suurin piirtein koulukypsyyden

³³² Lappi-Seppälä 2002, s. 482

³³³ Lappi-Seppälä 2000, s. 447

³³⁴ Lappi-Seppälä 2002, s. 482

saavuttaminen. Toisin sanoen, alle 15-vuotiaskin nuori joutuu pääsääntöisesti korvaamaan aiheuttamansa vahingon, joskin korvausta usein sovitellaan.³³⁵

Korvausta on suoritettava niin suuri määrä, että vahingonkärsijä korvauksen johdosta pääsee asemaan, jossa hän olisi, ellei vahinkotapahtumaa olisi lainkaan sattunut³³⁶. Periaate asettaa korvaukselle ylärajan, niin sanottu rikastumiskiellon, mutta myös alarajan, eli korvauksen saaja ei saa joutua vahingon johdosta huonompaan asemaan kuin ilman vahinkotapahtumaa³³⁷. Tästä mainitusta täyden korvauksen periaatteesta on eräitä poikkeuksia. Laki tuntee ns. sovittelumahdollisuuden. VahL 2:2:n mukaan tuomittavaa korvausta voidaan sovittaa, jos vahingon on aiheuttanut kahdeksaatoista vuotta nuorempi henkilö. Säännöksen mukaan 18 vuotta nuorempi on velvollinen korvaamaan määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin katsoen harkitaan kohtuulliseksi. Lasten aiheuttamien vahinkojen korvausten määrä voi siis tämän säännöksen nojalla olla alhaisempi, mutta se on vain lain suoma mahdollisuus, eikä itsestään selvyys.

8.1.1. Alaikäisille tuomitut vahingonkorvaukset Oulun käräjäoikeudessa vuosina 2004 - 2005

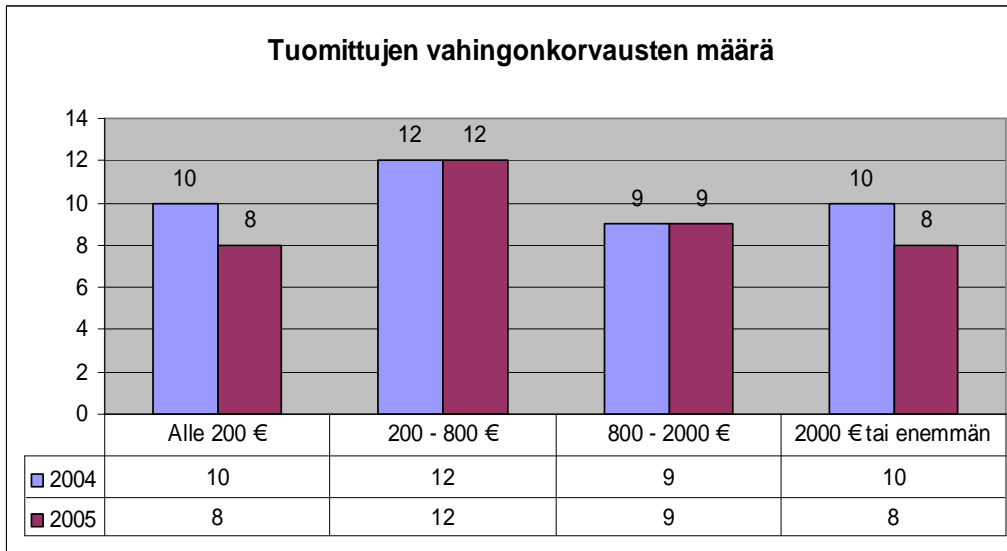
Oulun käräjäoikeudessa tuomittiin tarkasteluajanjaksona 78 nuorta rikosentekijää vahingonkorvauksiin. Mielenkiintoista seurantalomakkeissa oli se, että tuomittujen määrä ja vahingonkorvauksien suuruudet säilyivät pääosin samanlaisina molempina vuosina. Yllättävää tuloksessa oli 2000 € ylittävien korvausten suuri määrä. Vuonna 2004 suurin tuomittu vahingonkorvaus oli 4421 € ja seuraavana vuonna luku ylitti 6400 €. Nämä luvut osoittavat nuorten tekemien rikosten aiheuttaneen suurta vahinkoa, sillä korvauksia on tässä vaiheessa jo soviteltu edellä mainitun VahL 2:2:n nojalla.

---

³³⁵ Lappi-Seppälä 2002, s. 483

³³⁶ Routamo - Ståhlberg 1995, s. 253

³³⁷ Lappi-Seppälä 2000, s. 463

Kuvio 12: Oulun käräjäoikeudessa alaikäisille tuomituille määrätty vahingonkorvaukset vuosina 2004 - 2005.

8.2. Rikosrekisterimerkintä

Rikosrekisteriä koskevat määräykset uudistettiin vuonna 1993 voimaantulleella rikosrekisterilailalla 770/1993. Oikeusministeriön alainen Oikeusrekisterikeskus ylläpitää rikosrekisteriä. Rekisteriin kerätään ja talletetaan tuomioistuimen ilmoituksen nojalla tekijän aikaisempia rikoksia ja niistä langetettuja rangaistuksia koskevat keskeisiä tietoja.³³⁸

Nuorten ja myös heidän vanhempien keskuudessa vallitsee usein virheellisiä käsityksiä rikosrekisteriin kirjattavista tiedoista, ja monet näpistyksiin syylistyneet nuoret pohtivat, kuinka kauan teko näkyy rikosrekisterissä³³⁹. Yleisin rikosoikeudellinen rangaistus nuorille on sakko, ja pelkkiä sakkoja ei rikosrekisterilain 2 §:n mukaan merkitä rikosrekisteriin.

Lain 2 §:n mukaan rekisteriin merkitään ehdoton vankeusrangaistus, yhdyskuntapalvelu, ehdollinen rangaistus, oheissakko, nuorisorangaistus, nuorisorangaistuksen sijasta tuomittu sakko, viraltapano, syyntakeettomana rangaistukseen tuomitsematta jätetyt sekä yhteisösakko. Rikosrekisteriin merkitään tuomitun henkilötietoja kuten henkilön nimi, henkilötunnus, kansalaisuus, tiedot tuomioistuinten ratkaisuista, syyksi luetuista rikoksista ja tuomituista rangaistuksista sekä rangaistusten suorittamisesta.

³³⁸ Lappi-Seppälä 2000, s. 491

³³⁹ Marttunen 2005, s. 625

Rikosrekisterilain 3 §:n mukaan rikosrekisteriin merkityt tiedot ovat lähtökohtaisesti salaisia, mutta tietoja saadaan luovuttaa laissa määrätyle viranomaisille rikosoikeudellisten seuraamusten määräämistä ja täytäntöönpanoa varten sekä käytettäväksi henkilön luotettavuuden tai henkilökohtaisen soveltuvuuden selvittämisessä ja arvioinnissa eräissä tilanteissa.

Tietoja säilytetään rekisterissä useiden vuosien ajan ja rekisteröintiäika on sidoksissa seuraamukseen ja rikoksen laatuun. Rikosrekisterilain 10 §:n mukaan rikosrekisteristä poistetaan tiedot joko 5, 10 tai 20 vuoden kuluessa lainvoiman saaneen tuomion antamispäivästä. Viiden vuoden määräaika koskee ehdollista rangaistusta, oheissakkoa, nuorisorangaistusta ja sen sijaisrangaistuksia, viraltapanaa ja yhteisösakkoa. Kymmenen vuoden määräaika pitää sisällään ehdottoman enintään kahden vuoden vankeusrangaistuksen ja yhdyskuntapalvelurangaistuksen. 20 vuoden määräaika koskee ehdotonta yli kahden ja enintään viiden vuoden vankeusrangaistusta ja syyntakeettomana rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä.

Yksittäistä rangaistusta koskevaa tietoa ei lain 10.2 §:n mukaan poisteta, jos henkilöstä on rikosrekisterissä sellainen tieto, jota ei voida lain määräaikasäännösten nojalla vielä poistaa. Kaikki tiedot poistetaan tällaisessa tapauksessa samalla kerralla. Tiedot poistetaan myös henkilön kuollessa tai siinä vaiheessa, kun hänen syntymästään on kulunut 90 vuotta. Armahduspäätös ei vaikuta rikosrekisterimerkintöjen poistamiseen.

8.3. Epäviralliset seuraamukset

Virallisten seuraamusten ohella rikoksentekijää kohtaa usein joukko tosiasiallisia ja epävirallisia seuraamuksia. Näitä voivat nuoren kohdalla olla esimerkiksi koulutuspaikan ja ansion menetys, rikoksen saama julkisuus, ystävien rikoksen johdosta tekijään kohdistama paheksunta sekä tekijän perhe-elämää kohtaavat vaikeudet.³⁴⁰

Raja epävirallisten ja virallisten sanktioiden välillä on liukuva. Rikoksentekijän nimen julkaiseminen tiedotusvälineissä on virallisempi sanktio kuin pelkkä lähipiirin teon johdosta osoittama paheksunta. Myös rikosten sovittelua voidaan luonnehtia näkökulmasta riippuen osin epäviralliseksi, osin viralliseksi sanktioksi.³⁴¹

---

³⁴⁰ Lappi-Seppälä 2000, s. 9

³⁴¹ Lappi-Seppälä 2002, s. 187- 188

Epävirallisten ja puolivirallisten seuraamusten merkitys voi olla tekijälle virallisseuraamuksia suurempi. Lain noudattamiseen ja lakien rikkomiseen vaikuttaakin viralliskontrollin sijasta usein enemmän ns. lähikontrollin toimivuus ja yksilön sidokset toisiin ihmisiin ja sosiaalisiin tuki-instituutioihin. Koti, perhe, koulu, työ ja ihmissuhteet ovat yksilön sosialisointiprosessin perustekijöitä, ja näiden rinnalla rikosoikeuden merkitys jää usein vähäiseksi.³⁴² Sosiaalinen kontrolli ei perustu epäviralliseen tai viralliseen kontrollijärjestelmään. Kyse on pikemminkin vuorovaikutuksesta. Rangaistusjärjestelmä tukee eri tavoin epävirallisia sosiaalisia normeja. Samalla rangaistusten toiminta on riippuvainen sosiaalisten normien ja yhteisön moraalikäsitteiden antamasta tuesta. Tähän vuorovaikutukseen perustuu myös merkittävä osa rangaistuksen yleisestävistä vaikutuksista. Osa rikosoikeusjärjestelmän tehosta perustuu myös suoraan siihen, että rikoksesta kiinnijääminen laukaisee välillisesti myös rikoksesta aiheutuvat epäviralliset seuraamukset.³⁴³

---

³⁴² Anttila - Törnudd 1983, s. 35 - 36

³⁴³ Lappi-Seppälä 2000, s. 9

9. Johtopäätökset

Oulun käräjäoikeus on Suomen kolmanneksi suurin alioikeus. Oulun käräjäoikeudessa ratkaistaan vuosittain noin 40 000 asiaa.³⁴⁴ Tarkasteluajanjaksona 15 - 17-vuotiaat nuoret jäivät kiinni 3108 rikoksesta Oulun kihlakunnan alueella ja 18 - 20-vuotiaiden vastaava rikosten kokonaislukumäärä oli 5735. Oulun käräjäoikeuteen oli arkistoitu 197 seurantalomaketta vuosilta 2004 - 2005. Lomakkeet oli täytetty pääsääntöisesti huolella, mutta myös täydentämättömiä sarakkeita löytyi. Seurantalomakkeiden määrä ei kerro tehtyjen eikä selvitettyjen rikosten kokonaislukumäärää, vaan nimenomaan koko ketjun eli poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen läpi virranneita rikosjuttuja.

Tilastollista harhaa voi aiheutua useista syistä. Ensimmäkin nuoren jutun käsittely voi päättyä mm. toimenpiteistä luopumisen vuoksi myös poliisin tai syyttäjän pöydälle, jolloin lomaketta ei ole toimitettu käräjäoikeuteen. Tarkasteluajanjaksona Oulun kihlakunnan syyttäjänvirastossa tehtiin 201 syyttämättäjäättämispäätöstä ikäryhmässä 15 - 20-vuotiaat. Toiseksi kokonaislukumäärä saattaa sisältää yhden nuoren osalta useita lomakkeita rikosten lukuisuuden vuoksi. Myös vastakohta on mahdollinen eli yhdessä lomakkeessa on saatettu käsitellä saman tekijän useita rikosilmoituksia ja rikosnimikkeitä siinä tilanteessa, että poliisi on koonnut useita rikosilmoituksia yhdeksi pöytäkirjaksi. Tällaisen paketoitun pöytäkirjan mukana käräjäoikeuteen menee ainoastaan yksi lomake. Lisäksi rikesakolla tai rangaistusvaatimusmenettelyllä käsitellyistä rikoksista ei ole laadittu seurantalomakkeita. Kaikki alle 15-vuotiaiden tekemät ja 18 - 20-vuotiaiden tekemät rikokset ovat myös poissa näiden tilastojen kokonaislukumäärästä.

Valtakunnallinen viranomaiskäytäntöjen tutkiminen olisi muodostunut käytännössä mahdottomaksi, sillä järjestelmällistä nuorten prosessia koskevaa seurantaa ei ole toteutettu. Tutkimuksen tulosten arviointia ja luotettavuutta olisi lisännyt otoskoon laajentaminen useamman vuoden tarkastelujaksoon.

Seurantalomakkeista ilmeneviä viranomaiskäytäntöjä oli mielenkiintoista tarkastella. Seurantalomakkeista saatujen tietojen, lainsäädännön sekä oikeus- ja rikostilastojen vertailu osoitti, että kaikissa tapauksissa viranomaiskäytännöt eivät vastanneet lainsäätäjän asettamaa vaatimusta tai käytännössä ilmenevää toimenpiteiden kasvavaa tarvetta. Viranomaiskäytännöissä oli havaittavissa epäkohtia, mutta myös hyvin onnistuneita menettelymuotoja.

---

³⁴⁴ www.oikeus.fi/16220.htm

Lastensuojelulain 15.2 §:än mukaan sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemän rikoksen esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei sitä ole pidettävä ilmeisen tarpeettomana. Selkein tutkimuksessa esiin tullut epäkohta oli esitutkinta- ja oikeusedustuksen matala toteutuminen. Läsnäolojen osalta tutkimusaineistoa oli luotettavaa tarkastella, sillä vain muutamista lomakkeista puuttui läsnäoloa koskeva merkintä. Marttusen käsityksen mukaan esitutkintaedustuksen toteutuminen on ongelmallista etenkin suurissa kaupungeissa ja poissaolo esitutkinnasta johtuu pääosin resurssi- ja organisointiongelmista.³⁴⁵ Oulun kaupunki kuuluneen yhtenä suurena kaupunkina tähän kategoriaan. Tarkasteluajanjaksona esitutkinta- ja oikeusedustuksessa poissaolojen määrä ylitti 80 %. Toteutunut edustus ei täytä lainsäätäjän asettamaa vaatimusta läsnäolosta. Seurantalomakkeisiin ei ole merkitty tietoa sosiaalilautakunnan poissaolon perusteesta.

Eero Pulli on jo 1990-luvun alussa todennut, että sosiaalityöntekijät eivät käy kuulusteluissa eikä hän tuolloin 15 vuotta sitten kyennyt keksimään syitä miksi esitutkinnassa oleminen olisi tarpeetonta. Pullin käsityksen mukaan laissa käytetyllä sanamuodolla ”ilmeinen tarpeettomuus” ei kuitenkaan tarkoitettu sitä, että kuulusteluissa ei käydä lainkaan.³⁴⁶ Hallituksen esityksessä 252/2006 lastensuojelulakiin ehdotetun 4 luvun 20 § vastaa asiallisesti voimassa olevaa LSL 15.2 §:ää. Sanamuotoon ehdotettu täsmennys antaisi toimielimelle vallan arvioida läsnäolon tarpeellisuuden. Mielestäni tämä säännös ei kuitenkaan tuo parannusta tähän käytännössä esiintyvään epäkohtaan. Samaisessa hallituksen esityksessä ehdotetaan, että sosiaaliviranomaisille asetetaan velvollisuus huolehtia, että lapsi ohjataan tarvittaessa rikosasioiden sovitteluun.³⁴⁷ Ehdotettu säännös herättää mielenkiintoa siinä suhteessa, että miten käytännön arviointi sovittelun sopivuudesta ja ohjaus sovitteluun toimii, jollei sosiaalilautakunnan edustaja ole mukana nuoren asian käsittelyssä jo esitutkintavaiheessa.

Lastensuojelun tilastotiedoista on havaittavissa huolestuttavaa kehitystä verrattaessa Oulun sosiaalitoimen ja koko maan lastensuojelun toimenpiteiden määrää ja lajia. Avohuollon piirissä olleiden määrä on kasvanut viime vuosina ja Oulussa kehityssuunta noudattelee tätä valtakunnallista kasvukehitystä. Huostaanottojen määrä on niin ikään yleisesti kasvanut muutaman prosentin vuosivauhdilla ja tarkasteluajanjaksona Oulussa huostaanotettujen määrä kasvoi yli 15 %:lla. Sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on kasvanut 2 - 5 %:n vuosivauhdilla koko maassa.

---

³⁴⁵ Marttunen 2002, s. 205

³⁴⁶ Pulli 1991, s.1052

³⁴⁷ HE 252/2006 vp, s. 1, 3, 116

Vuonna 2005 Oulussa sijoitettiin 292 lasta ja nuorta, jolloin kohderyhmä kasvoi 18,6 %:lla vuoteen 2004 verrattuna. Samaan aikaan selvitettyjen rikosten lukumäärä ikäryhmässä 15 - 17-vuotiaat on lisääntynyt reilulla sadalla rikoksella. Lastensuojelun toimenpiteiden perusteita tietämättä on kuitenkin ilmeistä, että suurin osa näiden kasvaneiden toimenpiteiden määristä johtuu muusta syystä kuin nuoren tekemästä rikoksesta. Valtakunnallisesta kehityksestä selvästi poikkeavat luvut viestivät siitä, että ennalta estävälle lastensuojelutyölle on tarvetta.

Näiden kahden tarkasteltavana olevan vuoden aikana 15 - 17-vuotiaat jäivät kiinni Oulussa 3108 rikoksesta ja 18 - 20-vuotiaiden osalta vastaava luku oli 5735. Poliisi pyysi sosiaalitoimelta ja Kriminaalihuoltolaitokselta yhteensä 48 henkilötutkintaa. Tarkasteluajanjaksona 15 - 17-vuotiaat tekivät Oulun kihlakunnan alueella mm. 19 törkeää varkautta, neljä ryöstöä, kuusi törkeää pahoinpitelyä, kaksi raiskausta ja 30 törkeää rattijuopumusta. Samana ajanjaksona 18 - 20-vuotiaat rikoksenteijät jäivät kiinni 28 ryöstöstä, 54 törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta, 118 törkeästä rattijuopumuksesta ja 60 huumausainerikoksesta. Nämä lukumäärät pelkästään osoittavat sen, että 48 tilattua henkilötutkintaa ei vastaa selvitettyä rikosmäärää. Lain tarkoituksena on kuitenkin, että syyttäjät ja tuomioistuimet pääsevät perehtymään teon vaikuttamiin ja nuoren elämänvaiheisiin perusteellisesti, ja ilman henkilötutkintaa nuoren elämäntilanteen täysipainoinen arviointi on mahdotonta suorittaa. Lukumäärän vähäisyyttä on kuitenkin puoltamassa se seikka, että samaa, kerran tilattua henkilötutkintaa on saatettu hyödyntää useissa esitutkintapöytäkirjoissa aktiivisten nuorisorikollisten kohdalla. Näissä tilanteissa ei ole tarkoituksenmukaista tilata aina uutta henkilötutkintaa, sillä nuoren elämän tilanne harvemmin muuttuu oleellisesti muutaman viikon aikana. Näiden tapausten osuus ei ollut selvitettävissä seurantalomakkeista. Puuttuvan henkilötutkinnan voi korvata myös käsittelyssä läsnä oleva sosiaalilautakunnan edustaja, joka voi esittää suullisesti käsityksensä nuoren elämän tilanteesta.

Rikostilastoissa positiivista oli se, että huumausaineen käyttörikoksista kiinnijääneiden alaikäisten määrä väheni tarkasteluajanjakson toisella puoliskolla ensimmäisen vuoden lukumäärästä viidennekseen. Vuoden 2005 aikana kiinnijääneet nuoret ovat pidetyistä puhutteluista annetun arvion mukaan kaikki osallistuneet puhutteluun. Saman arvion mukaan vuonna 2004 kiinnijääneistä nuorista joka viides nuori on puhuteltu. Puhuttelumenettelyn käyttöä estäviä tekijöitä ovat voineet olla mm. rikoksen uusiminen ja teon oheisrikokset. Huumausaineen käyttörikosten määrän vähentymisen syitä pohdittaessa mieleen tulevat mahdolliset muutokset kiinnijäämisriskissä, lisääntynyt piilorikollisuus, tehokas puhuttelu ja päihdehoidon vaikutukset. Huumausaineiden

käytön tai levinneisyyden hiipumisesta tuskin on kysymys, sillä huumausainerikosten määrä on pysynyt aika lailla ennallaan.

Tarkasteluajanjaksona syyttämättä jättämisen mahdollisuutta oli käytetty 15 - 17-vuotiaiden osalta 65 kertaa ja 18 - 20-vuotiaiden ikäryhmässä syyttämättä jättämispäätösten määrä oli yli puolet suurempi. Suurin syyttämättäjättämispäätöksiä saanut ikäryhmä oli 20-vuotiaat. Tutkimuksessa ei saatu selvitettyä syyttämättä jättämisten perusteita, mutta olettaisiin, että näissä ikäryhmissä olisi sovellettu jonkin verran nimenomaan seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä nuoruusperusteella. Nuoruusperustetta tulisi soveltaa sitä laajemmin, mitä lähempänä nuori on 15 vuoden ikärajaa, koska nuoruuden merkitys on tässä ikäluokassa painavampi. Tarkasteluajanjaksona syyttämättä jättäminen kohdistui viiteen samana vuonna 15 vuotta täyttäneeseen henkilöön.

ETL 31.1 §:än mukaan alle 18-vuotiaan kuulustelussa on oltava läsnä kuulustelutodistaja, paitsi, jos kuulustelussa on läsnä avustaja, laillinen edustaja tai sosiaalilautakunnan edustaja. Tarkasteluajanjaksona huoltajien läsnäolo oli noin 50 %:n tasolla ja sosiaaliviranomaiset olivat paikalla 4 – 7 %:ssa tapauksista. Lainsäätäjän vaatimus ja eduskunnan oikeusasiamiehen esittämä kanta kuulustelutodistajan välttämättömyydestä asettaa poliisiviranomaiset vaikeaan asemaan. Mikäli huoltajat eivät saavu paikalle ja sosiaaliviranomaiset laiminlyövät läsnäolovelvollisuutensa, ei nuorellakaan ole usein osoittaa ulkopuolista kuulustelutodistajaa. Tällöin ainoaksi vaihtoehdoksi jää avustajan käyttö. Avustajan poissaolo johtaa käytännössä siihen, että toista konstaapelia käytetään kuulustelutodistajana. Näissä tilanteissa kuulustelijan asema ja erityisesti nuoren oikeusturva ovat ongelmallisia ja jopa uhattuina. Kyseisen säännöksen edellinen sanamuoto ”välttämättömyydestä” todettiin käytännön soveltamisessa mahdottomaksi ja säännöstä muutettiin HE 52/2002 vp ehdotetulla tavalla³⁴⁸. Lakimuutoksella ei kuitenkaan saavutettu sellaista ideaalitilaa, että poliisiviranomaisten suorittamien kuulustelujen hoitaminen olisi vaivatonta eikä turhia oikeusturvaa vaarantavia tilanteita syntyisi.

Rikoskumppanuuden osalta tutkimus antoi myös yllättäviä, yleisten käsitysten vastaisia tuloksia. Oulussa vuosina 2004 – 2005 täytetyistä seurantalomakkeista kävi ilmi, että yli puolet nuorista tekivät rikoksia yksin tai yhden kumppaninsa kanssa. Tietenkin otoskoko on huomioitava ennen kuin tästä kannattaa vetää pitemmälle meneviä johtopäätöksiä. Suuri prosentuaalinen osuus yksin

---

³⁴⁸ HE 52/2002 vp, s.15

tekemisessä saattaa osittain muodostua myös siitä, että poliisi ei ole esitutkinnassa onnistunut selvittämään rikoskumppaneiden henkilöllisyyttä.

Lapsen ja nuoren erityisaseman kokonaisvaltaisempi huomioonottaminen rikosprosessissa vaatii lainsäädännön uudistamista ja muuttamista. Lainsäädäntöä koskevilla ehdotuksilla pyritään saattamaan lainsäätäjän käsitys käytäntöä vastaavaksi. Nuorisorikostyöryhmä on ehdottanut muutoksia esitutkintalakiin, pakkokeinolakiin, asetukseen nuorista rikoksentekeijöistä, rikoslakiin ja lakiin oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Näiden ehdotusten myötä vakiintuneet käytännöt saataisiin lainsäädännön tasolle ja toisaalta kirjavia käytäntöjä saataisiin yhdenmukaistettua. Nuorten tekemien rikosten esitutkinta edellyttää valtakunnallista tutkinnan priorisointia ja esitutkintalakiin tehdyn ehdotuksen myötä rikosvastuun ala toteutuisi kattavasti. Esitutkintaa koskevan sääntelyn osalta olisi tarpeellista koota nuoria koskevat säännökset yhteen lakiin ja tarkentaa säännösten sisältöä. Puolustajan määrääminen jo esitutkinnassa takaisi paremmin nuoren oikeusturvan. Esitutkintalakia ja pakkokeinolakia koskevien ehdotusten myötä lisättäisiin viranomaisten toimivaltaa puuttua lapsirikollisuuteen ja samalla lapsirikollisille osoitettaisiin, että heidän tekoihinsa puututaan. Alle 15-vuotiaan rikosentekeijän kiinniottamisessa noudatettu käytäntö on hyväksytty oikeuskirjallisuudessa ja viranomaisratkaisuisa, mutta ehdotuksen myötä säännös kirjattaisiin pakkokeinolakiin. Nuorista rikosentekeijöistä annetun asetuksen henkilötutkintaa koskevia vanhentuneita säännöksiä on tarve uudistaa ja nuorisorikostyöryhmä on ehdottanut kokonaan uuden lain säätämistä. Ainakin henkilötutkintaa pyytävän ja sen laativan tahon täsmällinen asettaminen selventäisi tehtävien jakoa. Lisäksi henkilötutkinnan laadinnassa ja sisällön valinnassa ilmenevät vaihtelevat käytännöt tulisi saada yhdenmukaisiksi. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin ehdotetaan otettavaksi säännös vastaajan läsnäolosta tuomioistuimessa, minkä mukaan nuoren tekemä rikos voitaisiin vain erityisistä syistä tutkia ja ratkaista ilman vastaajan läsnäoloa. Läsnäololla tavoitellaan kasvatuksellista ja uusista rikoksista pidättäytyvää merkitystä, ja mahdollisesti asianomistajan kohtaaminen voi muuttaa myös nuoren omaa teon jälkeistä suhtautumista tekemäänsä rikokseen.

Jatkossa olisi mielenkiintoista tutkia jatkuvasti lisääntyvää lapsirikollisuutta ja nuorten omaa käsitystä viranomaisten toimenpiteiden vaikuttavuudesta.

Liite 1

NUORTEN RIKOSPROSESSIN SEURANTALOMAKE

		Asian kokonaiskäsittelyaika vrk
Nimi	h-tunnus	Ikä rikosentekohetkellä a) alle 15v ☐ b) 15-17v ☐
POLIISI		
		1 a) Tullut poliisiin tietoon (pvm) 1 b) Re tullut tietoon (pvm)
2. R-ilmoitus numero/t		9. Yhteys sosiaalitoimeen (pvm)
		10. Pyydetty henkilötutkintaan (pvm)
3. Rikoksia yhteensä tutkinnassa (lkm)		11. Lähetetty sovitteluun
4. Tutkinnassa olevat rikoslakirikokset		12. Yhteys syyttäjään ETL 15§ (pvm)
		13. Lähtenyt tutkijalta (pvm)
		14. Päätös tutkinnan päättämisestä
		15. Rangaistusvaatimus
5. Muiden osallisten lukumäärä		16. Lähetetty syyttäjälle
6. Rikoksen tapahtumapäivä (pvm)		
7. Nuoren vanhemmat läsnä	kyllä ☐ ei ☐	
8. Sosiaalitoimen edustaja läsnä	kyllä ☐ ei ☐	17. Esitutinnan käsittelyaika vrk
	Ei tavoitettu ☐	
Huomautuksia jutun esitutkinnasta:		

		18. Juttu saapunut sjan virastoon (pvm)
19. Diaarinumero		26. Syyttäjän puhuttelu
20. Annettu rangaistust määräys		27. Nuoren vanhemmat läsnä puhuttelussa
21. Pyydetty lisätutkinta		kyllä ☐ ei ☐
22. Lähetetty sovitteluun		28. Sos. toimen edustaja läsnä puhuttelussa
23. Päästy sopimukseen	kyllä ☐ ei ☐	kyllä ☐ ei ☐
24. Palautunut sovittelusta		29. Syyttäjä päättänyt nostaa syytteen
25. Syyttämättä jättämis päätös		30. Lähetetty haastehakemus KO:lle
		31 Juttu ollut syyttäj äyksikössä vrk

		32. Juttu saapunut KO:een
33. Diaarinumero		43. Läsnä vastaaja
34. Vastajien lukumäärä		kyllä ☐ / ei ☐
35. Asianomistajien lukumäärä		44. Läsnä vanhemmat
36. Rikosten lukumäärä		kyllä ☐ / ei ☐
37. Lainkohdat §		45. Läsnä sos. toimen edustaja
		kyllä ☐ / ei ☐
		46. Rangaistus:
38. Vaatimuspyyntö AO:lle		47. Tuomitut korvaukset yhteensä
39. Haaste + kutsu		48. Tuomio ja asiakirjat valmiit
40. Kutsu todistajille		49. Päätösilmoitukset vapautettu
41. Kaikki tiedoksiannot toimitettu		50. Lomake palautettu syyttäjälle
42. Pääkäsittely pidetty		51. Tuomion julistamis- tai antamispäivä
		52. Juttu ollut tuomioistuudessa vrk